

ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการชีวิตตามทัศนะของ
จักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท
A COMPARATIVE STUDY OF LIFE' S PROCESS ACCORDING TO
MECHANISM AND THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY

พระพรตสุข จิตธมฺโม (พิมมะจักร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการชีวิตตามทัศนะ
ของจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท

พระพรตสุข จิตธมฺโม (พินิจจักร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A COMPARATIVE STUDY OF LIFE' S PROCESS ACCORDING TO
MECHANISM AND THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY

PHRAPHONESOUK THITADHAMMO (PHIMMACHACK)

A Thesis Submitted In Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok Thailand
C.E. 2010

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

()

.....กรรมการ

(พระมหาณรงค์ กนต์สีโล, ผศ, ดร.)

.....กรรมการ

(พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี, ดร.)

.....กรรมการ

(นายบัณฑิต รอดเทียน)

.....กรรมการ

()

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาณรงค์ กนต์สีโล, ผศ, ดร. ประธานกรรมการ

พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี, ดร. กรรมการ

นายบัณฑิต รอดเทียน กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยม
กับพุทธปรัชญาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระพรสุข จิตธมฺโม (พิมมะจักร)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล, ผศ.,ดร., ป.ช.๔,พช.บ.(ปรัชญา), M.A.(Phil.),
Ph.D. (Phil.)

: พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี ,ดร., พช.บ.(ศาสนา), MA.(Phil.),
Ph.D. (Phil.)

: นายบัณฑิต รอดเทียน ป.ช.๔, ศน.บ.(ปรัชญา), M.A.(Phil.)

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๑ เมษายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยม เพื่อศึกษากระบวนการชีวิตตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท และเพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างเกี่ยวกับทัศนะกระบวนการชีวิตตามแนว คิดจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ชีวิตตามทัศนะของชาวจักรกลนิยมนั้น มนุษย์วิวัฒนาการมาจากสัตว์ชั้นสูง สัตว์ชั้นสูงวิวัฒนาการมาจากสัตว์ชั้นต่ำ สัตว์ชั้นต่ำวิวัฒนาการมาจากปฐมเซลล์ ซึ่งประกอบด้วยสสารและพลังงาน หรือถ้าจะว่าสั้นๆก็คือมนุษย์วิวัฒนาการมาจากสสารกับพลังงานนั่นเอง พฤติกรรมทุกอย่างเป็นไปตามเงื่อนไขทางสสารหรือทางกายภาพเท่านั้น ชาวจักรกลนิยมยังเชื่ออีกว่าพฤติกรรมทุกอย่างเกิดจากแรงผลักดันบางอย่างโดยสิ้นเชิง ปัจจุบันเป็นผลเนื่องมาจากอดีต อนาคตเป็นผลเนื่องจากปัจจุบันเป็นอย่างนี้เรื่อย ๆ ไป ในกรณีการกระทำ การพัฒนาชีวิตของมนุษย์ก็เหมือนกัน ชาวจักรกลนิยมก็มีความเชื่อในลักษณะเดียวกัน นั่นก็หมายความว่า การกระทำเกิดจากแรงผลักดันทั้งหมด ไม่มีความเป็นอิสระในตัว ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม สังคม ค่านิยม การศึกษา อุปนิสัย พ่อแม่ ญาติ ตลอดเพื่อนมิตร สหาย ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นแรงผลักดันของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้การพัฒนาชีวิตมนุษย์จึงดำเนินไปตามกลไกกลไกนี้ โดยให้สอดคล้องกับสิ่งที่เราพึงปรารถนา ไม่ว่าจะต้องการให้มนุษย์เป็นโจร คนดี นักบุญ ก็สามารถทำได้ตามกลไกกลไกนี้

ชีวิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าชีวิตเป็นส่วนประกอบของนามรูป หรือวิวัฒนาการมาจากนามรูป แต่นามรูปก็มีขึ้น โดยอาศัยเหตุปัจจัย ชีวิตไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดย

ความบังเอิญ แต่ทุก ๆ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ล้วนแล้วแต่มีเหตุปัจจัย เกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัย ความเป็นไปในชีวิต การกระทำของมนุษย์ การพัฒนาชีวิต สิ่งเหล่านี้มีได้ เกิดขึ้นได้เพราะอาศัยเหตุปัจจัย ด้วยเหตุนี้ เหตุปัจจัยจึงเป็นตัวการสำคัญสุดในชีวิต ในฐานะเป็นตัวผลักดันให้ชีวิตก้าวเดินไปในทิศทางต่างๆ ที่เราต้องการ เพราะฉะนั้น การพัฒนาชีวิตมนุษย์ ตามหลักของปฏิจสุมุบาท จึงเน้นไปที่เหตุปัจจัย สร้างเหตุปัจจัยให้สอดคล้องกับสิ่งที่เราต้องการ ถ้าต้องการเป็นโจรก็สร้างเหตุปัจจัยให้กลายเป็นโจร ต้องการเป็นนักบุญ นักการเมือง หรือพระอรหันต์ ก็จำเป็นต้องสร้างเหตุปัจจัยให้สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้น ซึ่งปัจจัยที่เป็นตัวการผลักดันชีวิตนั้น ตามกระบวนการของเหตุปัจจัยแล้วมีอยู่ ๒ ประการใหญ่ นั่นคือปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ซึ่งทางพุทธปรัชญาเถรวาทเรียกว่า ปรโตโฆษะบ้าง กัลลยามิตรบ้าง ปาปมิตรบ้าง โยนิโสมนสิการบ้าง แต่ปัจจัยเหล่านี้ก็มีไช้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยอื่นๆอีกเช่นกัน เป็นลักษณะของลูกโซ่

จะเห็นได้ว่ากระบวนการชีวิตของทั้ง ๒ อย่างนี้มีส่วนที่เหมือนกันอยู่มีไช้ไม่น้อย อย่างไรก็ตามในเรื่องกระบวนการชีวิตทั้ง ๒ ทักษะนี้ก็มีความต่างกันอยู่มีไช้ไม่น้อยเช่นกัน ถึงกระบวนการชีวิตตามทักษะของชาวจักรกลนิยมจะถือว่าเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ผลักดันให้เป็นไปก็ตาม แต่ชาวจักรกลนิยมก็เห็นเพียงสสาร กับพลัง งานเท่านั้น ไม่สามารถมองเข้าไปถึงจิตที่เป็นนามธรรมได้ ด้วยเหตุนี้เองการพัฒนาชีวิตตามทักษะชาวจักรกลนิยมจึงมุ่งตรงไปที่การสร้างปัจจัยทางกายภาพอย่างเดียว แต่ในหลักปฏิจสุมุบาทแล้วการพัฒนาชีวิตให้ความสำคัญทั้ง ๒ ปัจจัย นั่นคือไม่ละเลยนามธรรมอีกทั้งไม่ทอดทิ้งกายภาพด้วย

Thesis Title : A Comparative Study of the Life's Process According to Mechanism and Theravāda Buddhist Philosophy

Researcher : Phra Phonesouk Ṭhitadhammo (Phimmachack)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Narong Kantasilo. Asst Prof,Dr., Pali IV, B.A.(Phil.), M.A. (Phil.), Ph.D. (Phil.)

: P.B. Saneh Yanamrdhi. B.A.(Religions), M.A. (Phil.), Ph.D. (Phil.)

: Mr.Bundit Rodtian , Pali IV, B.A.(Phil.), M.A.(phil.)

Date of Graduation : April 1, 2011

ABSTRACT

This thesis is a documentary research. The purpose of studies is to study life's process according to mechanism, to study life's process according to Theravāda Buddhist Philosophy and to comparatively study similar ideas and different ideas.

The research found as follows: The life's process according to mechanism has evolved from high animals. High animals have evolved from low animals and low animals have evolved from first cell which composed of matter and energy. And we can say in brief that human evolves from matter and energy. All behaviors of human occur and happen according to cause of physics. Mechanists have believed that all things occur from some momentums, the present moments are result of past moments, and the future moments are result of present moment. In case of action, the development of human's life is the same as before. All actions happen from momentum. There is no freedom or liberty, neither an environment, society values, education, habit, parents, relatives and all friends etc. These are momentums of human. Therefore, development of human must follow the law of mechanic. This may match with thing that we want such as : wanting to be robber, good man, and holy man etc.

The life's process according to Theravāda Buddhist Philosophy says that life is a part of Nāma-rūpa or evolve from Nāma-rūpa (material and immaterial), but Nāma-rūpa is occurred by cause. The life have not grown by accident, all things about human must have cause and effect. The life's process, activity, and life's development, and those things have grown by cause and effect. Therefore, cause and effect is the most important thing for creating the life getting what we

need. So development of human according to Patīccasamuppāda in Theravāda Buddhist Philosophy emphasized on cause and effect, to make condition for things that we wish. If we wish to be robber, we must make condition for robber. If we wish to be a Holy man, a politician, or Arahanta etc, one should make condition for these things. However, those conditions have two main sites, the first is inner condition and the second is external which Buddhist philosophy called that Paratoghosa (hearing or learning from others), Yonisomanasikāra (analytical reflection), Kalayānamittā (having good friend), Pāpamitta (to have evil friends) etc. But all these conditions do not rise by chance, they rise to be chain.

We can observe the life's process in both views, it is similarity, but something is different. Both Mechanists and Buddhists believe in the causes and the conditions. Mechanists could see only physical or outside, they cannot see inside mind or immaterial. Therefore, the life's development has some difference. Mechanists only develop condition that to be outside or material, but Buddhist philosophy develops conditions in mentality and physicality.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นสำเร็จลงได้ด้วยดีก็เพราะได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยจะขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย คือ พระมหาณรงค์ กนตสีโล, ดร. ประธานกรรมการ พระใบฎีกา เสน่ห์ ญาณเมธี, ดร. และอาจารย์ บัณฑิต รอดเทียน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาที่กรุณาช่วยเหลือแนะนำและแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ พระสิรภพ มหายโส และเพื่อนสหธรรมิก ที่ช่วยเหลือและให้คำแนะนำในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นที่พำนักในการศึกษาเล่าเรียน ปัจจัยในการเล่าเรียน หรือช่วยอนุเคราะห์ด้านตำรา เอกสาร และข้อมูลต่างๆ งานวิจัยนี้จึงสำเร็จลงได้

ผู้วิจัยขออุทิศความพยายามทุกอย่างที่แปรเปลี่ยนมาเป็นงานชิ้นนี้ บูชาแด่คุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูอาจารย์ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิทยานิพนธ์นี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป

พระพรสุข จิตธมโม (พิมพ์จักร)

๑๕ มกราคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(จ)
สารบัญ	(ฉ)
สารบัญแผนผัง	(ญ)
สารบัญตาราง	(ฎ)
คำชี้แจงอักษรย่อในคัมภีร์	(ฏ)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ กระบวนชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยม	
๒.๑ ความหมายของจักรกลนิยม	๑๐
๒.๒ ประวัติและวิวัฒนาการของจักรกลนิยม	๑๑
๒.๒.๑ จักรกลนิยมในสมัยโบราณ	๑๑
ก. สำนักไมเลตุส	๑๒
ข. พิทากอรัส	๑๓
ค. เฮราคลีตุส	๑๔
ง. นักปรัชญาสำนักเอเลีย	๑๕

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
จ.एमเปโคเคลต	๑๕
ฉ. สำนักปรมาณูนิคม	๑๖
๒.๒.๒ จักรกลนิคมในสมัยใหม่	๑๗
๒.๒.๓ จักรกลนิคมในสมัยปัจจุบัน	๒๔
๒.๒.๔ สรุปประวัติและวิวัฒนาการของจักรกลนิคม	๒๖
๒.๓ ลักษณะรวมและขอบเขตของจักรกลนิคม	๒๗
๒.๓.๑ ลักษณะรวมของจักรกลนิคม	๒๗
๒.๓.๒ ขอบเขตของจักรกลนิคม	๒๘
๒.๔ ภาระบวชีวิตตามทัศนะจักรกลนิคม	๒๘
๒.๔.๑ การกระทำของมนุษย์ตามทัศนะจักรกลนิคม	๒๘
๒.๔.๒ เงื่อนไขหรือแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดการกระทำของมนุษย์	๓๑
๑. เงื่อนไขที่ได้จากพันธุกรรม	๓๑
๒. เงื่อนไขที่เกิดจากสิ่งแวดล้อม	๓๒
๒.๔.๓ การกระทำของมนุษย์เป็นไปตามเงื่อนไขหรือแรงผลักดัน	๓๓
๑. ประโยชน์ที่จะเกิดจากการกระทำ	๓๓
๒. ความสุขหรือทุกข์ที่จะเกิดจากการกระทำ	๓๔
๒.๔.๔ การกำหนดเงื่อนไขหรือแรงผลักดันให้มนุษย์กระทำตาม	๓๔
๒.๔.๕ การพัฒนาชีวิตตามหลักจักรกลนิคม	๓๕
๒.๕ สรุป	๓๗
บทที่ ๓ ภาระบวชีวิตตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	
๓.๑ ความหมายของปัจจุสมุปบาท	๓๘
๓.๑.๑ ความสัมพันธ์ของหลักธรรมในปัจจุสมุปบาท	๔๐
๓.๑.๒ ความสำคัญของปัจจุสมุปบาท	๔๒
๓.๑.๓ ความหมายของแต่ละองค์ธรรม	๔๓
๓.๒ วงจรของปัจจุสมุปบาท	๔๗

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๓.๒.๑ วงจรกระบวนการปฏิบัติงานบทบาทฝ่ายทุกซ์	๔๘
๓.๒.๒ วงจรกระบวนการปฏิบัติงานบทบาทฝ่ายดับทุกซ์	๔๘
๓.๓ ลักษณะและขอบเขตของปฏิบัติงานบทบาท	๔๕
๓.๓.๑ ลักษณะของปฏิบัติงานบทบาท	๔๕
๑) ปฏิบัติงานบทบาทมีลักษณะเป็นทางสายกลาง	๔๕
๒) ปฏิบัติงานบทบาทมีลักษณะเป็นธรรมชาติ – ธรรมชาติ (กฎสูงสุดของธรรมชาติ)	๕๑
๓) ปฏิบัติงานบทบาทมีลักษณะอยู่เหนือความมี และความไม่มีของสิ่งทั้งปวง	๕๑
๔) ปฏิบัติงานบทบาทมีลักษณะปราศจากเรื่องมีตัวตนเราเขา	๕๓
๕) ปฏิบัติงานบทบาทมีลักษณะบอกให้รู้ถึงการเกิดและดับของทุกซ์	๕๓
๓.๓.๒ ขอบเขตของปฏิบัติงานบทบาท	๕๕
๓.๔ กระบวนชีวิตตามพุทธปรัชญาเถรวาท	๕๕
๓.๔.๑ การกระทำของมนุษย์ตามหลักปฏิบัติงานบทบาท	๕๕
๓.๔.๒ เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการกระทำตามหลักปฏิบัติงานบทบาท	๕๘
๑) เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการกระทำ ฝ่ายทุกซ์	๕๘
๒) เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการกระทำ ฝ่ายดับทุกซ์	๕๕
๓.๔.๓ การกระทำของมนุษย์เป็นไปตามเหตุปัจจัย	๖๐
๑) การกระทำที่เป็นอกุศล	๖๐
๒) การกระทำที่เป็นกุศล	๖๐
๓.๔.๔ การสร้างเหตุปัจจัยในกระบวนการกระทำ	๖๑
๑) การสร้างเหตุปัจจัยเพื่อให้การกระทำดำเนินไปสู่ทุกซ์	๖๑
๒) การสร้างเหตุปัจจัยเพื่อให้การกระทำดำเนินไปความดับทุกซ์	๖๒
๓.๔.๕ การพัฒนาชีวิตตามหลักปฏิบัติงานบทบาท	๖๔
๑) การพัฒนาชีวิตแบบฆราวาส	๖๔
๒) การพัฒนาชีวิตแบบบรรพชิต	๖๕
๓.๕ สรุป	๖๗

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๔ เปรียบเทียบกระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	
๔.๑ ลักษณะและขอบเขตของกระบวนการชีวิต	๖๕
๔.๑.๑ ความเหมือน	๖๕
๔.๑.๒ ความต่าง	๗๐
๔.๒ กระบวนการชีวิตเป็นไปตามเงื่อนไข	๗๑
๔.๒.๑ ความเหมือน	๗๑
๔.๒.๒ ความต่าง	๗๑
๔.๓ การสร้างเหตุปัจจัยต่อกระบวนการกระทำ	๗๒
๔.๓.๑ ความเหมือน	๗๒
๔.๓.๒ ความต่าง	๗๒
๔.๔ การพัฒนาชีวิตบนเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย	๗๓
๔.๔.๑ ความเหมือน	๗๓
๔.๔.๒ ความต่าง	๗๓
๔.๕. ทัศนะวิจารณ์ของผู้วิจัย	๗๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๘
๕.๑.๑ กระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยม	๗๘
๕.๑.๒ กระบวนการชีวิตตามพุทธปรัชญาเถรวาท	๗๙
๕.๑.๓ ความเหมือนและความต่างในกระบวนการชีวิตของทั้ง ๒ แนวความคิด	๗๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๐
บรรณานุกรม	๘๑
ประวัติผู้วิจัย	๘๕

สารบัญแผนผัง

แผนผัง	หน้า
แผนผังที่ ๑ แสดงถึงวิวัฒนาการต่างๆ ที่เป็นประวัติของจักรนิยม	๑๘
แผนผังที่ ๒ แสดงถึงความสัมพันธ์ของความสุข อันเป็นกฎหนึ่งของจักรกลนิยม	๒๓
แผนผังที่ ๓ แสดงถึงสายธารแนวคิดจักรกลนิยมจากอดีตถึงปัจจุบัน	๒๖
แผนผังที่ ๔ แสดงถึงการกระทำตามกระบวนชีวิตมนุษย์ตามทัศนะจักรกลนิยม	๓๓
แผนผังที่ ๕ แสดงถึงวงจรกระบวนปฏิบัติสมบูรณ์ฝ่ายทุกข์	๔๘
แผนผังที่ ๖ แสดงถึงวงจรกระบวนปฏิบัติสมบูรณ์ฝ่ายดับทุกข์	๔๙
แผนผังที่ ๗ แสดงถึงกระบวนชีวิตหมุนไปสู่ทุกข์และไม่สามารถเป็นอิสระ	๖๓
แผนผังที่ ๘ กระบวนชีวิตหมุนไปสู่ความดับทุกข์ และเป็นความอิสระ	๖๘
ตารางที่ ๑ ลักษณะและขอบเขตของกระบวนชีวิต	๗๔
ตารางที่ ๒ กระบวนชีวิตเป็นไปตามเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย	๗๕
ตารางที่ ๓ การสร้างเหตุปัจจัยต่อการกระทำ	๗๕
ตารางที่ ๔ การพัฒนาชีวิตบนเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย	๗๖

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อคำม็กร์

การอ้างอิงคำม็กร์ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและ พ.ศ. ๒๕๓๕ อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ได้กล่าวถึงแหล่งที่มาเล่ม/ข้อ/หน้า กล่าวคือ เลขตัวหน้าเป็น เลขเล่ม เลขตัวกลางเป็นข้อ เลขตัวหลังเป็นหน้า เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘/๒๐๒ หมายถึง ชุด ตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๘ หน้าที ๒๐๒

สำหรับหลักธรรมที่ไม่มีคำอธิบายหรือ ไม่มีข้อที่เป็นคำสรุปจะเขียนว่า “ดูรายละเอียด ใน” ไว้หน้าคำม็กร์ เช่น ดูรายละเอียด ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘/๒๐๒ หมายถึง ดูรายละเอียดใน ชุดตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๘ หน้าที ๒๐๒

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสกั
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสกั
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณณาสกั
สั.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค
สั.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต
สั.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค
อ.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต
อ.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีคุณสมบัติพิเศษกว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เพราะมีสติปัญญาสามารถคิดวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ที่ตนเองยังไม่เข้าใจได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง ทั้งที่เป็นเรื่องภายนอกหรือภายใน ถ้ามุษย์ไม่เข้าใจสิ่งใดแล้ว ก็จะพยายามคิดค้นหาวิธีที่จะรู้และทำความเข้าใจในสิ่งนั้นเช่น โลกหรือจักรวาลนี้คืออะไร มีความเปลี่ยนแปลงหรือเป็นไปอย่างไร มนุษย์คืออะไร วิธีชีวิตหรือพฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากอะไรและเป็นไปอย่างไร ปัญหาเหล่านี้มนุษย์เป็นผู้ที่มีความใฝ่รู้ใฝ่คิดเพื่อหาคำตอบมากกว่าสิ่งที่มีชีวิตอื่นทั้งหมด แต่เนื่องจากมนุษย์มีรูปแบบการแสวงหาความรู้ที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดมีความเข้าใจที่หลากหลาย ดังนั้นคำตอบเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้จึงมีหลายแง่มุม

ชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin) นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษผู้ค้นพบทฤษฎีวิวัฒนาการ (evolution) เสนอว่า มนุษย์วิวัฒนาการมาจากสัตว์ชั้นสูง สัตว์ชั้นสูงวิวัฒนาการมาจากสัตว์ชั้นต่ำ และสัตว์ชั้นต่ำวิวัฒนาการมาจากปฐมเซลล์^๑ ซึ่งก็เป็นการสนับสนุนแนวคิดที่ถือว่ามนุษย์คือผลผลิตของสสาร วิวัฒนาการมาจากสสาร มนุษย์ประกอบด้วยกลุ่มของเซลล์ต่างๆ นับเป็นจำนวนล้านๆ และทำงานอย่างสลับซับซ้อน แนวคิดดังกล่าวนี้มีมาบ้างแล้วในยุคกรีก อย่างเช่น แนวคิดของ ดีโมคริตัส (Democritus) ที่ถือว่าโลกหรือสรรพสิ่งนั้นล้วนเกิดจากอะตอม (Atom) ที่รวมกลุ่มกันขึ้น และมีการทำงานอย่างซับซ้อนมาก^๒ ในยุคสมัยปัจจุบันก็มีกลุ่มที่เห็นด้วยและให้การสนับสนุนแนวคิดนี้ อย่างเช่น ชาวจักรกลนิยม ที่ถือว่ามนุษย์คือเครื่องจักร ทำงานอย่างเครื่องจักร ส่วนฝ่ายจิตนิยมเห็นว่า มนุษย์รวมทั้งสรรพสิ่งมีจุดกำเนิดมาจากอสสารหรือจิต หรือวิญญาณ ถึงแม้จะยอมรับว่ามีวัตถุหรือสสารอยู่ก็ตาม แต่วัตถุหรือสสารไม่เป็นจริง ไม่เป็นนิรันดร์เหมือนจิตหรือวิญญาณ ฝ่ายวัตถุนิยมเห็นว่ามนุษย์หรือสรรพสิ่งคือส่วนประกอบของธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และสิ่ง

^๑ สุกัญญา ศิษะญา โณ, *โลกความรู้ พัฒนาการทางปัญญาของมนุษย์ชาติ*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เคสดี ไทย, ม. ป. ป.), หน้า ๑๐๘.

^๒ พระราชวรมณี (ประยูร ฐมจินตโต), *ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๕๕.

เหล่านี้มีความสำคัญเหมือนกัน อย่างเช่น ลัทธิจารวาท^๓ ฝ่ายสังนิยมเห็นว่า มนุษย์หรือสรรพสิ่งประกอบด้วยสสารและจิตที่มีกระบวนการทำงานร่วมกัน

ปัจจุบัน เป็นยุคที่วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมากสามารถตอบปัญหาของคนสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี ถึงไม่สามารถตอบได้หมดทุกปัญหาที่ตามแต่อย่างน้อยวิทยาศาสตร์ก็สามารถสร้างสรรค์ความสะดวกสบายให้แก่มนุษย์ อย่างไรก็ตามความทุกข์หรือปัญหาชีวิตของมนุษย์ก็ยังมีได้น้อยลง ซึ่งปัญหาเหล่านี้วิทยาศาสตร์ตอบมนุษย์ไม่ได้หรือถ้าตอบได้ก็ยังไม่มีความชัดเจนพอแถมยังไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ เพราะวิทยาศาสตร์จะมุ่งศึกษาและแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสสารวัตถุหรือโลกทางกายภาพเท่านั้น จึงไม่อาจตอบปัญหาทางด้านจิตใจได้ การมองชีวิตที่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่งนั้นจะเป็นพลวัตร ทำให้วิถีชีวิต อุดมคติ กระบวนชีวิตดำเนินไปสู่เป้าหมายนั้น อย่างเช่น การมองชีวิตหรือกระบวนการชีวิตเป็นเพียงองค์ประกอบของสสาร ชีวิตเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางสสารเท่านั้น เป้าหมายชีวิตของมนุษย์ก็ย่อมจะเห็นสสารหรือวัตถุสำคัญกว่าสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น และทัศนคติต่อชีวิตดังกล่าวจะเป็นพลวัตรทำให้กระบวนการชีวิตดำเนินไปสู่เป้าหมายทางวัตถุ ซึ่งหนักไปทางกามสุขัลลิกานุโยค การมองชีวิตว่าเป็นเพียงจิตหรือวิญญาณ ชีวิตจริงๆแล้วมีแค่จิตวิญญาณก็เหมือนกัน ย่อมทำให้ชีวิตของเราดำเนินไปตามแบบจิตนิยมที่เห็นจิตสำคัญเพียงอย่างเดียว ซึ่งเน้นหนักไปทางอัสติกถมถานูโยค

จักรกลนิยม (mechanism) ถือว่าเป็นตัวแทนของสสารนิยม ที่ตอบปัญหาเกี่ยวกับโลกและชีวิตมนุษย์ ทัศนะจักรกลนิยมมีความเห็นว่า มนุษย์คือส่วนประกอบของสสารกับพลังงาน พฤติกรรมทุกอย่างเป็นไปตามเงื่อนไขทางสสารหรือทางกายภาพเท่านั้น^๔ สกินเนอร์ (Skinner) เป็นบุคคลหนึ่งของกลุ่มพฤติกรรมนิยม (behaviorism) ซึ่งเป็นอนุบทของกลุ่มจักรกลนิยม ได้เขียนแนวคิดไว้ในหนังสือ“ วิทยาศาสตร์กับพฤติกรรมมนุษย์ (Science and Human Behavior)” ว่า การที่เราตีมน้ำเพราะปริมาณน้ำในร่างกายของเราน้อยลง ข้อความนี้มีเหตุผลเพราะสามารถทดสอบได้ แต่ถ้ากล่าวว่ เราตีมน้ำเพราะความรู้สึกหรือสภาพจิตสั่งการ นั้นเป็นคำกล่าวที่เป็นส่วนเกินไม่มีประโยชน์อะไร เพราะไม่สามารถทำให้เราารู้อะไรเพิ่มขึ้นได้^๕ กลุ่มจักรกลนิยมยังเชื่ออีกว่า พฤติกรรมทุกอย่างเกิดจากแรงผลักดันบางอย่างโดยสิ้นเชิง ปัจจุบันเป็นผลสืบเนื่องมาจากอดีต

^๓ สุนทร ฌ รังสี, **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^๔ วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์พิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๕๑.

^๕ B. F. Skinner, **Science and Human Behavior**, (New York: Free Press, 1853), p. 33.

อนาคตเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจุบัน เป็นอย่างนี้เรื่อยๆ ไป ถ้าเรารู้กฎเกณฑ์หรือกลไกที่ สลับซับซ้อนนั้นเป็นอย่างดี แล้วเราก็จะเข้าใจมนุษย์และสามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาท ปฏิจ্ঞาสมุปบาทถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างมาก เพราะเป็นหลักธรรมที่มองชีวิตเป็นไปตามเหตุปัจจัย การเกิดขึ้นของชีวิต พฤติกรรมทุกอย่างของ มนุษย์มิได้เกิดขึ้น โดยบังเอิญ หรือไม่ได้เป็นไปอย่างลอยๆ แต่เกิดขึ้นเพราะการประชุมแห่งเหตุ ปัจจัย และดำเนินไปตามหลักอิทัปปัจจยตา หรือที่เรียกว่า ปฏิจ্ঞาสมุปบาท^๖ นั่นก็แสดงให้เห็นว่า กระบวนการชีวิตจะดำเนินไป หรือมีขึ้นได้นั้น ก็เพราะอาศัยกระบวนการของเหตุปัจจัยและดับลงตาม กระบวนการของเหตุปัจจัย

ฉะนั้น การอธิบายกระบวนการชีวิตทั้งจักรกลนิยมและพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีความ คล้ายคลึงกันมาก อย่างเช่น ฝ่ายจักรกลนิยมเห็นว่า กระบวนการตลอดจนพฤติกรรมทุกอย่างของ มนุษย์เป็นไปตามเงื่อนไขที่ผลักดันให้เป็นไปอย่างนั้นๆ พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์มิได้เกิดขึ้น โดยไม่มีสาเหตุ แต่ในความเป็นจริงแล้ว พฤติกรรมทุกอย่างล้วนเกิดจากแรงผลักดันทั้งสิ้น ส่วนพุทธ ปรัชญาเถรวาท หลักปฏิจ্ঞาสมุปบาทถือว่า กระบวนการชีวิต และพฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ก็ไม่ได้ เกิดขึ้นเองโดยบังเอิญ แต่แท้จริงแล้วคือกระบวนการของเหตุปัจจัยต่างๆที่เป็นกลไกให้เป็นอย่างนั้น สิ่งสำคัญที่ ๒ กลุ่มมีแนวคิดคล้ายกันมากที่สุดคือ เรื่องเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการชีวิต ดังที่ แนวคิดจักรกลนิยมเชื่อว่า ปัจจุบันเป็นผลสืบเนื่องมาจากอดีต อนาคตเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจุบัน เป็นห่วงโซ่ อย่างเป็นไปเรื่อยๆ ซึ่งคล้ายกับหลักปฏิจ্ঞาสมุปบาทที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับทัศนะกระบวนการชีวิต ของมนุษย์ตามทัศนะจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาทให้เกิดความกระจ่างชัด ในความเหมือน ความต่างของ ๒ ทัศนะนี้ สามารถนำมาเป็นองค์ความรู้ประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตจริงได้อย่าง เหมาะสมและเข้ากับยุคปัจจุบันอย่างบูรณาการ

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑.๒.๑ เพื่อศึกษากระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยม

๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการชีวิตตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างเกี่ยวกับทัศนะกระบวนการชีวิตตามแนว คิดจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท

^๖ พระมหาประยูร ฐมฺมจิตฺโต, พุทธปรัชญาเถรวาท ปรัชญานุกรพาทิส, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและเปรียบเทียบถึงความเหมือนและความต่างเกี่ยวกับทัศนคติกระบวนชีวิตตามหลักจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท ภายใต้กรอบแนวคิดในลักษณะและขอบเขตกระบวนชีวิต เงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์ การสร้างเงื่อนไข หรือเหตุปัจจัยในการทำงานและการพัฒนาชีวิตบนเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยนั้น

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนชีวิตตามทัศนคติจักรกลนิยม ที่ปรากฏในปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออกกับพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูล คือ สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และจากอินเทอร์เน็ต

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนชีวิตตามทัศนคติจักรกลนิยม

๑.๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนชีวิตตามทัศนคติพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๔.๓ ความเหมือนกันและความแตกต่างรวมถึงจุดเด่นจุดด้อยของทั้งสองทัศนคติ

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการการวิจัย

จักรกลนิยม (Mechanism) หมายถึง ทัศนคติที่ว่าความเป็นไปของสรรพสิ่งรวมทั้งมนุษย์เป็นไปตามการประสานงานกันขององค์ประกอบต่างๆ เหมือนเครื่องจักรกล

ปฏิจางสมุปบาท (Dependent Origination) หมายถึง สภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น

กระบวนชีวิต หมายถึง กระบวนการทำงานของชีวิต ความเป็นไปของชีวิตที่แสดงออกมาทางพฤติกรรม ความเปลี่ยนแปลงหรือพฤติกรรมทั้งหมดของชีวิตมนุษย์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ในหนังสือ “พุทธธรรม” เนื้อหาเกือบทั้งหมดได้กล่าวถึงกระบวนชีวิตของมนุษย์ อย่างเช่น ชีวิตคืออะไร ชีวิตเป็นอย่างไร ชีวิตเป็นไปอย่างไร ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างไร เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องหรือเป็นปัญหาค้นพื้นฐานที่จะทำ

เราเข้าใจถึงความหมายของชีวิตได้เป็นอย่างดี ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจหลักของพุทธศาสนาทีเดียว และในเนื้อหาของหนังสือพุทธธรรมก็ได้นำหลักปรัชญาสมุปบาทขึ้นมาอธิบายถึงความเป็นไปของชีวิตด้วย^๓

๑.๖.๒ พระราชมนี (ประยูร ธรรมจิตโต) ได้กล่าวถึงแนวคิดที่เกี่ยวกับจักรกลนิยม ไว้ในหนังสือ “ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก” ตอนที่หนึ่งซึ่งเป็นแนวคิดของ เดโมคริตุส (Democritus) ในเรื่องกำเนิดจักรวาล ว่าการเกิดโลกและการเปลี่ยนแปลงใดๆบนพื้นโลก ล้วนสืบเนื่องมาจากการเคลื่อนที่ของปรมาณุนั่นเอง ปรมาณูมิได้เคลื่อนที่ตามยถากรรม สิ่งทั้งหลายก็มิได้เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปโดยความบังเอิญ การเคลื่อนที่ของปรมาณู ดำเนินตามกฎกลศาสตร์ (Mechanical Law) อันตายตัวไม่มีอะไรเกิดขึ้นอย่างไรเหตุผล สรรพสิ่งเกิดขึ้นตามเหตุผลและความจำเป็น ส่วนวิญญาณของคนเรานั้น เดโมคริตุสเห็นว่า เกิดจากการรวมกลุ่มของปรมาณูที่กลมที่สุด ประณีตที่สุดและคล่องแคล่วที่สุด เรียกปรมาณูนี้ว่า “ปรมาณูวิญญาณ (Soul Atom)” ซึ่งแผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์ ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกเคลื่อนไหวของอวัยวะในร่างกาย ปรมาณูวิญญาณแต่ละกลุ่มทำหน้าที่ต่างกันตามฐานะที่อยู่ ปรมาณูวิญญาณส่วนสมองทำหน้าที่คิด ปรมาณูวิญญาณส่วนหัวใจทำหน้าที่โกรธนั่นเอง^๔

๑.๖.๓ พุทธทาส ภิกขุ กล่าวถึงกระบวนการชีวิตในผลงาน เรื่อง “ปรัชญาสมุปบาทจากพระโอบอษฐ์” เนื้อหาโดยย่อกล่าวถึงความสำคัญของปรัชญาสมุปบาทว่า เป็นหลักคำสอนที่สำคัญและแท้จริงของพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการชีวิตทั้งหมด ความเข้าใจในปรัชญาสมุปบาทถือว่าสำคัญต่อชีวิตของสรรพสัตว์ที่สุด โดยเฉพาะในหน้า ๒๕ ได้กล่าวถึงความสำคัญของปรัชญาสมุปบาทที่มีผลต่อชีวิตและปรากฏอยู่ในพุทธพจน์ว่า “ดูก่อน อานนท! อย่ากล่าวอย่างนั้น ปรัชญาสมุปบาทเป็นเรื่องลึกลับ ลักษณะหน้าตาที่เป็นเรื่องลึกลับ หมูสัตว์นี้ไม่รู้ ไม่รู้ตามเราสอน ไม่แทงตลอดซึ่งปรัชญาสมุปบาท จิตจึงยุ่งเหมือนกลุ่มด้ายยุ่ง เหมือนกลุ่มเศษด้ายที่เป็นปม...ไม่ล่วงพ้นสังสาระคือ อบาย ทุกคติ วินิบาตไปได้”^๕

๑.๖.๔ วิธาน สุชีวกุปต์ จากหนังสือ “อภิปรัชญา” ตอนที่หนึ่งได้กล่าวถึง Thomas Hobbes นักปรัชญาชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นนักสสารนิยมและถือว่าเป็นบิดาแห่งลัทธิจักรกลนิยมที่อธิบายกระบวนการชีวิต ซึ่งเขาได้นำทฤษฎีปรมาณู (Atom) ของ เดโมคริตุส (Democritus) มาพัฒนาจน

^๓ พระธรรมปิฎก(ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพิมพ์, ๒๕๕๖).

^๔ พระราชมนี (ประยูร ธรรมจิตโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๑.

^๕ พุทธทาสภิกขุ, ปรัชญาสมุปบาทจากพระโอบอษฐ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : คณะธรรมทาน ไชยาพิมพ์, ๒๕๒๔).

สามารถอธิบายโลกและชีวิตเป็นเพียงกระบวนการเคลื่อนไหวอย่างมีกลไก จักรวาลเป็นกระบวนการทางฟิสิกส์ที่เคลื่อนไหวไปตามกลไกเป็นเครื่องจักรที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ซึ่งประกอบด้วยสสารและพลังงาน ไม่มีวัตถุประสงค์และไม่มีจุดจบ ไม่มีเหตุเริ่มต้น และเหตุสุดท้าย ทั้งไม่มีพลังชีวิต พลังจิตและไม่มีเจตจำนงเสรี เพราะชีวิตและสิ่งที่เรียกว่าจิตนั้น เป็นเพียงผลจากพลังธรรมชาติที่เป็นสสารทั้งนั้น^{๑๑}

๑.๖.๕ วิทย์ วิศทเวทย์ ได้กล่าวถึงกระบวนการชีวิต จากหนังสือ “ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต” โดยอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ว่า การที่จะเข้าใจมนุษย์และความหมายของชีวิตได้นั้นจำเป็นต้องทราบว่ามีมนุษย์คืออะไร และปัญหาที่เราสามารถแยกออกเป็น ๒ ประเด็นคือ ประเด็นแรก ว่าด้วยเรื่อง อะไรคือธาตุแท้และองค์ประกอบของมนุษย์ ประเด็นที่สอง การดำเนินชีวิตและ การกระทำของมนุษย์มีลักษณะอย่างไร ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัญหาพื้นฐาน โดยเฉพาะประเด็นที่สอง ที่จะทำให้เราเข้าใจในความเป็นไปหรือกระบวนการชีวิตได้เป็นอย่างดี แต่จำเป็นที่จะต้องรู้ปัญหาอุปสรรคของมนุษย์ด้วยเหมือนกัน อย่างเช่น ปัญหาเรื่องธรรมชาติของโลก ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับมนุษย์ ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง^{๑๒}

๑.๖.๖ อติศักดิ์ ทองบุญ จากหนังสือ “คู่มืออภิปรัชญา” ได้กล่าวถึงทฤษฎีจักรกลนิยมซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของสสารนิยมว่า สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามระบบเอกรูป ตามกฎทางกายภาพ สิ่งที่ยินทรีย์ภาพของมนุษย์ทำได้นั้น เราสามารถอธิบายได้ว่าเป็นเพียงสถานะทางกายภาพเท่านั้น ตามทัศนะของนักจิตวิทยาชาวพฤติกรรมนิยม ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของจักรกลนิยม ชื่อ จอห์น บี วัตสัน (J.b. Watson) เห็นว่า พฤติกรรมของมนุษย์เป็นเพียงผลของกิริยาสะท้อนที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไข และกิริยาสะท้อนนี้ก็เช่นกัน^{๑๓}

๑.๖.๗ ธีระ อาชวเมธี จากหนังสือ “ปรัชญาจิตวิทยา” ได้กล่าวเกี่ยวกับกระบวนการชีวิตไว้ว่า กระบวนการทั้งหมดของชีวิต รวมทั้งพฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ที่ว่าเป็นสภาพจิตนั้นหาใช่ไม่ที่แท้ก็คือสภาพของกายนั้นเอง คนธรรมดาเมื่อรายงานว่ามีสภาพทางจิตอย่างไร เขาเพียงแค่พูด

^{๑๑} วิชาน สุชีวกุปต์, อภิปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหงพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖-๘๗.

^{๑๒} วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์พิมพ์, ๒๕๒๐).

^{๑๓} อติศักดิ์ ทองบุญ, คู่มืออภิปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖.

ว่ามีความรู้สึบบางอย่างเกิดขึ้น ซึ่งไม่สามารถบอกแน่ชัดว่าเกิดอะไรขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นนั้น นักวิทยาศาสตร์สามารถพิสูจน์ได้ว่า เป็นกระบวนการบางอย่างที่ดำเนินไปในสมองของเขานั้นเอง^{๙๙}

๑.๖.๘ ชัยวัฒน์ อัครพัฒน์ จากหนังสือ “ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย” กล่าวถึงกลุ่มนักปรัชญาปรมาณูนิยมกรีก สมัยโบราณ ซึ่งเป็นตัวแทนหนึ่งในกลุ่มจักรกลนิยม ที่มีความเชื่อว่า ส่วนประกอบมูลฐานของจักรวาลคือปรมาณู (Atom) และเทศะ (Space) ที่ว่างเปล่า ปรมาณูเหล่านี้มีจำนวนมากหาประมาณมิได้และมีอยู่ตลอดไป ต่อมา ฮอบส์ (Hobbes) ได้อธิบายขยายเพิ่มเติมว่า กระบวนการทุกอย่างในโลกคือสสารที่อยู่ในภาวะเคลื่อนไหวนั่นเอง^{๑๐๐}

๑.๖.๙ นายแพทย์ สุวัฒน์ จันทรวงศ์ จากหนังสือ “ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา” ตอนหนึ่ง ได้กล่าวถึง นิวตัน (Sir Isac Newton) ว่า เป็นนักจักรกลนิยมที่ยิ่งใหญ่ สามารถพิสูจน์ให้เห็นถึงกฎของการเคลื่อนไหวแบบจักรกลนั้น สามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้ทุกชนิด ที่เกิดขึ้นในจักรวาล การเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เป็นเพราะแรงผลัก ที่เกิดจากภายนอกโดยสิ้นเชิง การเปลี่ยนแปลงในจักรวาลไม่ได้ก่อให้เกิดอะไรขึ้นใหม่ โดยแก่นแท้แล้วความใหม่ก็เป็นเพียงความสลบซับซ้อนกว่าเก่าเท่านั้นเอง ทั้งความเก่าและความใหม่ก็อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์อันเดียวกัน ดังนั้นเราจึงสามารถคาดหมายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้^{๑๐๑}

๑.๖.๑๐ ฮอบส์ (Thomas Hobbes) จากหนังสือ “An Introduction to Modern Philosophy: ปรัชญาสมัยใหม่เบื้องต้น” เนื้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงทัศนะของ ฮอบส์ Hobbes ที่อธิบายกระบวนการชีวิตไว้ว่า มนุษย์นั้น ที่จริงแล้วเป็นเพียงสสารและพลังงานเท่านั้น มนุษย์ก็เปรียบเหมือนหุ่นยนต์ที่เคลื่อนไหวได้ ชีวิตเป็นเพียงการเคลื่อนไหวของมือ เท้าและอวัยวะอื่นๆเท่านั้นเอง ถ้าเรายอมรับว่าเรามีจิตวิญญาณที่สั่งการได้ แล้วทำไมไม่ยอมรับว่าหุ่นยนต์ทั้งหลายที่เคลื่อนไหวตัวมันเองได้ว่ามีจิตหรือวิญญาณเหมือนกัน^{๑๐๒}

^{๙๙} ธีระ อาชวเมธี, **ปรัชญาจิตวิทยา**, (กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๘๘-๘๙.

^{๑๐๐} ชัยวัฒน์ อัครพัฒน์, **ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหงพิมพ์, ๒๕๔๔).

^{๑๐๑} นายแพทย์ สุวัฒน์ จันทรวงศ์, **ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

^{๑๐๒} Thomas Hobbes, quoted in Castell. A, **An Introduction to Modern Philosophy**, (Penguin Books, Macmillan, 1943), p.115.

๑.๖.๑๑ นายโสภณ ศรีกฤษดาพร ได้กล่าวถึงกระบวนการชีวิต ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา” ไว้ว่า ชีวิตโดยพื้นฐานนั้น ประกอบด้วยกายและจิต ซึ่งในพุทธปรัชญาสามารถวิเคราะห์ออกเรียกชื่อได้มากมาย อย่างเช่น รูป นาม หรือ รูปธรรม นามธรรม นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ชีวิตลงในชั้น ๕ ก็ได้ คือ รูปขั้นเป็นส่วนของรูปธรรมหรือกาย เวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้น วิญญาณขั้นเป็นส่วนของนามธรรมหรือจิต แต่ทั้งหมดนี้ก็เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตาหรือกฎจสมุปบาทและยังแบ่งสภาพชีวิตออกเป็น ๒ ส่วนคือ ทุกข์ (มีปัญหา) และสุข (ไร้ปัญหา) โดยให้เหตุผลว่า ถ้าเหตุปัจจัยหรือกฎของอิทัปปัจจยตา ดำเนินไปในทางเกิดทุกข์ (อวิชชา) ชีวิตก็จะมีทุกข์ แต่ถ้ากฎของอิทัปปัจจยตา ดำเนินไปในทางสุข(วิชชา) ชีวิตก็จะมีความสุข^{๑๗}

๑.๖.๑๒ พระมหาสมบุรณ์ พรรณนา ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก” โดยย่อ กล่าวถึงความสำคัญของสัมมาทิฐิ ที่มีผลต่อการนำพาชีวิตและสังคมเพื่อก้าวสู่ความดับทุกข์ เพราะสัมมาทิฐิถือว่าเป็นจุดเริ่มต้น ที่ทำให้วงจรของกฎจสมุปบาทหรือกฎของอิทัปปัจจย-ตา ฝายดับทุกข์เกิดขึ้นได้และจะทำให้วงจรของหลักธรรมต่างๆ ที่เป็นทางสายกลางเกิดมีขึ้นด้วย หรือประกอบด้วยปัญญา เพื่อทำการให้ชีวิตดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ โดยนัยนี้สัมมาทิฐิ จึงถือได้ว่าสำคัญมาก บ่งชี้ได้ว่าปัญหาชีวิตของมนุษย์หรือสังคมจะแก้ไขได้หรือไม่^{๑๘}

๑.๖.๑๓ พระสมเกียรติ ปริญาโณ ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง ตถตาในทรรสนะของพุทธทาสภิกขุ” ได้อธิบาย หลักตถตา ตามกฎอิทัปปัจจยตาหรือกฎจสมุปบาทไว้ว่า ความเป็นกฎแห่งเหตุผล คือ “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” เป็นสภาวะองค์คือครอบคลุมทั้งสภาวะสังขตธรรมและอสังขตธรรม เป็นกฎธรรมชาติและหลักคำสอนของพุทธองค์ เพื่อนำไปสู่การรู้แจ้ง และข้อมเกี่ยวข้อง โดยตรงกับมนุษย์ สังคม การเมือง เศรษฐกิจ การปกครอง

^{๑๗} นายโสภณ ศรีกฤษดาพร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗).

^{๑๘} พระมหาสมบุรณ์ พรรณนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔).

และวัฒนธรรม ฉะนั้น ผู้รู้แจ้งในตถตา จึงถือว่าสามารถดับทุกข์ได้ พร้อมทั้งยังเป็นอุปการะต่อเพื่อนมนุษย์และสังคมส่วนรวมด้วย^{๑๕}

เอกสารทั้งหมดที่ได้นำมาแสดงนี้เป็นส่วนหนึ่งของเอกสารที่แสดงไว้ในงานวิจัยครั้งนี้ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว ล้วนมีส่วนที่กล่าวถึงกระบวนการชีวิต ทั้งที่เป็นทัศนะจักรกลนิยมและทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท นั่นก็คือการกล่าวถึงความเป็นไปในชีวิต ที่จักรกลนิยมและพุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้ไว้ ซึ่งพอที่สามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์ให้เกิดความกระจ่างเป็นองค์ความรู้ต่อไปได้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ รวบรวมและศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทัศนะกระบวนการชีวิตของจักรกลนิยม ที่ปรากฏอยู่ในปรัชญาตะวันตก ปรัชญาตะวันออกและในพุทธปรัชญาเถรวาท จากแหล่งข้อมูลต่างๆ

๑.๗.๒ ศึกษาวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจแล้วสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อทำการเปรียบเทียบหาจุดเหมือนและจุดต่างที่เกี่ยวกับทัศนะกระบวนการชีวิตของจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท พร้อมเสนอความคิดเห็นของผู้วิจัย เพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นและตอบวัตถุประสงค์

๑.๗.๓ สรุปผลการวิจัยและนำเสนอ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจกระบวนการชีวิตหรือวิถีความเป็นไปของชีวิตตามทัศนะจักรกลนิยม อันจะก่อให้เกิดชีวทัศน์และโลกทัศน์ในแนวทางที่ถูกต้องยิ่งขึ้น

๑.๘.๒ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจกระบวนการชีวิตหรือวิถีความเป็นไปของชีวิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท อันจะก่อให้เกิดชีวทัศน์และโลกทัศน์ในแนวทางที่ถูกต้องยิ่งขึ้น

๑.๘.๓ ทำให้เราทราบถึงความเหมือนและความต่าง เกี่ยวกับกระบวนการชีวิตตามทัศนะจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาทอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ต่อไป

^{๑๕} พระสมเกียรติ ปริญาโณ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตถตาในทรรสนะของพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

บทที่ ๒

กระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยม

๒.๑. ความหมายของจักรกลนิยม

จักรกลนิยมเป็นทฤษฎีหนึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Mechanism ซึ่งนิยามได้ดังต่อไปนี้
ราชบัณฑิตยสถานให้ไว้ในหนังสือ “พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย” ว่า ทัศนะ
ที่ถือปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งปวงรวมทั้งปรากฏการณ์ และพฤติกรรมของสิ่งที่มีชีวิตเป็นไปตาม
กฎเกณฑ์ ซึ่งอธิบายได้ด้วยกฎทางกายภาพปรากฏการณ์และพฤติกรรมเหล่านั้นเป็นไปโดยไร้เจต
จำนงและจุดหมายปลายทาง^๑

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์ ให้ไว้ในหนังสือ “พจนานุกรมปรัชญาอังกฤษ-ไทย” ว่า จักรกล
นิยมมี ๒ ความหมายคือ ๑. หมายถึงระบบ ซึ่งส่วนประกอบทุกส่วนต้องทำงานพร้อมกันและ
สอดคล้องกันเหมือนกับเครื่องจักร ๒. หมายถึงทฤษฎีหรือคำสอนที่ว่า ปรากฏการณ์ทั้งปวงของเอก
ภพโดยเฉพาะชีวิต สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนว่า ดำเนินไปในลักษณะเดียวกับการที่สสาร
เคลื่อนที่หรือเปลี่ยนแปลงอย่างสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ^๒

กิริติ บุญเจือ ให้ไว้ในหนังสือ “สารานุกรมปรัชญา” ว่า จักรกลนิยม คือ ทฤษฎีที่ถือ
ชีวิต การกระทำ ความคิดทุกอย่างเกิดขึ้นตามกฎกลศาสตร์อันแน่นอนตายตัว มันจะเป็นไปอย่างอื่น
ไม่ได้มันต้องเป็นอย่างที่มันจะต้องเป็น จักรวาลทั้งจักรวาลมีความจริงแท้เพียงหนึ่งเดียวคือ สสาร
ซึ่งโลก และสรรพสิ่งภายในโลกและจักรวาลมีระบบทำงานเช่นเดียวกับเครื่องจักร ต่างจาก
เครื่องจักรที่มีความซับซ้อนมากกว่าเท่านั้นเอง แต่ภาพรวมแล้วไม่แตกต่างกันเลย^๓

คำนิยามที่ให้ไว้ในหนังสือ^๑ เป็นนิยามความหมายของจักรกลนิยมโดยทั่วไป แต่
เมื่อเอาความหมายทางปรัชญามาพิจารณาแล้ว จักรกลนิยมหมายถึงทัศนะที่มองเห็นสรรพสิ่งเป็น
เพียงปรากฏการณ์ทางสสาร ซึ่งดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ของกลศาสตร์ ไม่มีจิตวิญญาณ ไร้จุดหมาย
สสารและการเคลื่อนไหวเท่านั้นที่มีอยู่จริง ส่วนสิ่งนอกนั้นเป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้นเพื่อรับใช้
มนุษย์ให้มีความสะดวกสบายเท่านั้นเอง

^๑ พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับอังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒.

^๒ เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, พจนานุกรมปรัชญาอังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
โบแดง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๓.

^๓ กิริติ บุญเจือ, สารานุกรมปรัชญา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๕๐.

๒.๒. ประวัติและวิวัฒนาการของจักรกลนิยม

เนื่องจากลัทธิจักรกลนิยม (Mechanism) เป็นการวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นเพราะสสารนิยม (Materialism) โดยเฉพาะการอธิบายความเป็นไปของสิ่งต่างๆ รวมถึงกระบวนการชีวิตของมนุษย์ ด้วยเหตุผลนี้ประวัติและวิวัฒนาการของจักรกลนิยมจึงเป็นเรื่อง “การวิวัฒนาการของสสารนิยม โดยเฉพาะ” ในวงการปรัชญานั้น มีนักคิดนักปรัชญาจำนวนมาก ที่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นของสสารนิยมและจิตนิยมอันไหนเกิดก่อน ในการศึกษาปรัชญานั้น นักวิชาการส่วนมากจะจับสสารนิยมกับจิตนิยมให้เป็นคู่ที่ตรงข้ามกัน แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่เราได้เห็นก็คือ สสารนิยมที่เป็นแนวคิดหลักของลัทธิจักรกลนิยมนั้น ได้มีมาตั้งแต่เริ่มต้นของปรัชญาที่ว่าได้ นั่นก็หมายความว่า แนวคิดทางจักรกลนิยมนั้นมีมาแต่สมัยโบราณและได้วิวัฒนาการมาเรื่อยๆ จนถึงสมัยปัจจุบันนี้และในระหว่างการวิวัฒนาการนั้น ลัทธิจักรกลนิยมจึงได้ปรากฏตัวออกมาอย่างเต็มภาคภูมิ และแนวความคิดนี้ได้ดำเนินหรือคงอยู่ แดกสาขาออกไปมากมายและถึงแม้ว่าจะแตกสาขาออกไปอย่างไรก็ตาม แต่หลักการรวมก็ยังมิอยู่ นั่นคือแนวความคิดแบบสสารนิยมที่ถอดออกมาเป็นจักรกลนิยมนั่นเอง

ประวัติและวิวัฒนาการของลัทธิจักรกลนิยมแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ มีความคิดเห็นเป็นไปดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ จักรกลนิยมในสมัยโบราณ

กรีก (Greek) เป็นบ่อเกิดและภูมิปัญญาของตะวันตก แนวคิดทางปรัชญาและนักปรัชญาได้เริ่มต้นอยู่ที่นั่น นักปรัชญาชาวกรีกได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญาตะวันตก ปรัชญากรีกในสมัยโบราณนั้น เป็นการแสวงหาคำตอบหรือความจริงเกี่ยวกับต้นกำเนิดของสิ่งทั้งปวง นั่นก็คือการแสวงหาคำตอบที่เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น โลกเกิดขึ้นอย่างไร มีความเปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไร มีปฐมเหตุที่ทำให้สิ่งต่างเกิดหรือไม่^๔

นักคิดชาวกรีก กลุ่มหนึ่งเริ่มต้นด้วย ธาเลส (Thales) มีชีวิตอยู่ในราวศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสตกาล เกิดความสนใจที่จะแสวงหาความจริงของโลกที่อยู่ล้อมรอบตัวมนุษย์ ซึ่งก็คือโลกหรือจักรวาลที่ประกอบไปด้วยวัตถุต่างๆนั่นเอง นักปรัชญากลุ่มนี้เรียกว่า ไอโอเนีย (Ionian) ความอยากรู้อยากเห็นของกลุ่มนักปรัชญาได้มุ่งไปสู่ปัญหาที่ว่า “ที่โลกของเรามีสิ่งต่างๆ หลายอย่าง หลายชนิดเหลือที่จะคณานับอย่างเช่น แม่น้ำ ป่าไม้ ภูเขา เป็นต้น” สิ่งเหล่านี้มีอะไรบางอย่างหรือไม่

^๔ สติต วงศ์สุวรรณค์, ปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : อักษรพิทยาพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า

ที่เป็นต้นเหตุรวมกันของสรรพสิ่ง เป็นต้นกำเนิดรวมกันของสิ่งทั้งปวงนั่นคือ การแสวงหาปฐมธาตุหรือแก่นแท้ของจักรวาลนั่นเอง^๕

ด้วยการแสวงหาปฐมธาตุหรือแก่นแท้ของจักรวาลนี้ จึงทำให้เกิดคำตอบในหลายๆ อย่างที่กลุ่มนักปรัชญาได้ให้ไว้ แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีความคิดจักรกลนิยมซ่อนอยู่ อย่างเช่น

ก. สำนักไมเลตุส (Milesian School) สำนักไมเลตุส (Milesian School) ตั้งอยู่ในนครรัฐไมเลตุส อันเป็นหนึ่งในบรรดา ๑๒ นครรัฐของกรีก เผ่าไอโอเนียน (Ionian) นครรัฐไมเลตุสตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของเอเชียไมเนอร์ ปัจจุบันถูกผนวกอยู่ในดินแดนประเทศตุรกี ไมเลตุสเป็นนครรัฐกรีกที่มั่งคั่งที่สุด เพราะมีอาณานิคมถึง ๕๐ แห่งและเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าระหว่างยุโรปกับเอเชีย สำนักไมเลตุสมีนักปรัชญาที่สำคัญที่ควรศึกษาอยู่ ๓ ท่าน คือ ธาเลส (Thales), อานักซิมานเดอร์ (Anaximander), และอานักซิเมเนส (Anaximenes)^๖

ธาเลส Thales (๖๒๔ - ๕๔๘ ก่อน ค.ศ.) ธาเลส (Thales) เชื่อว่าโลกนี้มีเหตุทำให้เกิดและท่านเชื่อว่าเหตุหรือปฐมธาตุคือ “น้ำ Water” โลกเกิดจากการรวมตัวของสสารดั้งเดิม (Prime matter) สสารนั้นเป็นตัววัตถุบิที่ก่อให้เกิดโลก มีอยู่ก่อนสิ่งอื่นทั้งหมดจึงเป็นธาตุดั้งเดิมหรือปฐมธาตุ (First Element) โลกหรือสรรพสิ่งเกิดจากการรวมตัวของน้ำและจะกลับไปสู่น้ำอย่างเดิมอีก น้ำของ ธาเลส (Thales) เป็นสิ่งที่มีอนุภาคเล็กที่สุดจุดแบ่งย่อยออกไปอีกไม่ได้ น้ำเป็นที่มาของสิ่งทั้งปวง

อานักซิมานเดอร์ (Anaximander (๖๑๐ - ๕๔๖ ก่อน ค.ศ.) อานักซิมานเดอร์ (Anaximander) เป็นศิษย์ของ ธาเลส (Thales) และแสวงหาความจริงในประเด็นเดียวกันคือ ปัญหาที่ว่า “อะไรเป็นปฐมเหตุของโลกและสรรพสิ่ง” แต่แนวความคิดทั้ง ๒ ท่านนี้ไม่เหมือนกัน ธาเลส (Thales) เชื่อว่า “น้ำ เป็นปฐมเหตุของสรรพโลกและสรรพสิ่ง” แต่อานักซิมานเดอร์ (Anaximander) เชื่อว่า สิ่งที่จะเป็นปฐมเหตุของสรรพสิ่งนั้นควรจะเป็นกลาง ยังไม่เป็นอะไร อย่างเช่น ยังไม่ใช่น้ำ ยังไม่ใช่น้ำดิน ยังไม่ใช่น้ำไฟ ... เป็นต้น ปฐมธาตุจะต้องยังไม่สังกัดอยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ปฐมเหตุหรือปฐมธาตุจึงควรเป็นสารที่ไร้รูป (Formless Material) ที่ไม่มีรูปลักษณะเหมือนสิ่งใดๆ ที่คนเรารู้จักมันเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าแต่เป็นนิรันดรและแผ่ซ่านไม่มีที่สิ้นสุด สารไร้รูปนี้ อานักซิมานเดอร์ (Anaximander) ตั้งชื่อเรียกว่า “อนันต์ Infinite” อนันต์นี้เอง

^๕ วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์พิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๐.

^๖ พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

เป็นปฐมเหตุหรือปฐมธาตุของสรรพสิ่งสรรพสิ่งในโลกหรือจักรวาลล้วนมีแหล่งกำเนิดมาจากอนันต์ทั้งสิ้น^๓

อานักซิเมเนส (Anaximenes ๕๕๕ - ๕๒๘ ก่อน ค.ศ.) อานักซิเมเนส (Anaximenes) เป็นศิษย์ธาเลส (Thales) เหมือนกันและแสวงหาความจริงในประเด็นเดียวกัน แต่อานักซิเมเนส (Anaximenes) ไม่เห็นด้วยกับ ธาเลส (Thales) และ อานักซิมานเดอร์ (Anaximander) อานักซิเมเนส (Anaximenes) ไม่เห็นด้วยว่า “น้ำ หรือ อนันต์” จะเป็นปฐมเหตุหรือบ่อเกิดของสรรพสิ่งไปได้ อากาศต่างหากที่เป็นปฐมเหตุของโลกและสรรพสิ่ง อานักซิเมเนส (Anaximenes) ให้เหตุผลว่า อากาศแผ่ขยายออกไปไม่มีที่สิ้นสุดและมีพลังขับเคลื่อนในตัวเอง อากาศจึงเคลื่อนไหวตลอดเวลา และด้วยอนุภาพการเคลื่อนไหวของอากาศนี้ สรรพสิ่งจึงเกิดขึ้นได้ ท่านยังอธิบายต่อไปว่า ในเวลาที่อากาศเคลื่อนตัวออกห่างกันและกัน อากาศจะเกิดการขยายตัว (Rarefaction) ปริมาณของอากาศจะเจือจางหากเจือจางถึงที่สุดอากาศจะกลายเป็นไฟลอยอยู่บนท้องฟ้าและกลายเป็นดวงดาว ในทำนองกับกัน ถ้าอากาศรวมตัวเข้ากันหรือมีการอัดตัวกัน (Condensation) ความเข้มข้นของอากาศมีมาก อุณหภูมิในอากาศจะลดลงอากาศจะมีความเย็นมากขึ้น อากาศก็จะกลายเป็นน้ำ เป็นดิน เป็นหิน... เป็นต้น ได้ ด้วยเหตุนี้ทุกสิ่งทุกอย่าง จึงมีต้นเหตุจากอากาศทั้งสิ้น อากาศคือ ปฐมธาตุของโลก^๔

ทั้งธาเลส (Thales) อานักซิมานเดอร์ (Anaximander) และอานักซิเมเนส (Anaximenes) ถึงจะมีแนวคิดเรื่องปฐมธาตุที่แตกต่างกันก็ตาม แต่ที่สามารถสังเกตเห็นได้ก็คือสรรพสิ่งเกิดจากปฐมธาตุและจะกลับคืนสู่ปฐมธาตุมีลักษณะอย่างนี้เรื่อยไป ซึ่งความเป็นเหตุ เป็นผลนี้เองคือลักษณะหนึ่งของจักรกลนิยม

ข. พิธาโกรัส (Pythagoras ๕๗๐ – ๔๘๗ ก่อน ค.ศ.) พิธาโกรัส (Pythagoras) เกิดที่เกาะซามอส (Samos) เป็นนครรัฐที่สังกัดอยู่ในกลุ่ม ไอโอเนีย (Ionia) พิธาโกรัส (Pythagoras) เป็นนักคณิตศาสตร์ผู้ค้นพบทฤษฎี บทที่ ๔๗ ของเรขาคณิตแบบยูคลิด ปรัชญาของท่านจึงว่าด้วยจำนวนเลข (number) บอกว่าจำนวนเลขเป็นลักษณะสำคัญของสรรพสิ่ง การที่เรารู้จักเปรียบเทียบ หรือรู้จักความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ นั้น ก็เพราะสิ่งเหล่านั้นมีจำนวนที่ติดตัวอยู่ จำนวนเป็นตัวกำหนดโครงสร้าง แห่งความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ดังนั้นไม่ว่าเราจะมองไปทางไหนเราก็จะพบแต่จำนวนเลขเต็มไปหมด

^๓ วิธาน สุชีวกุปต์, **อภิปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหงพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒.

^๔ สถิต วงศ์สุวรรณค์, **ปรัชญาเบื้องต้น**, หน้า ๔๐.

ด้วยเหตุนี้ พิธาโกรัส (Pythagoras) จึงถือว่า จำนวนหรือ หน่วย (Unit) เป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่ง สิ่งทั้งหลายรวมถึงถึงจำนวนเลขด้วยล้วนเกิดจากหน่วย ท่านอธิบายว่า หน่วยหรือ จุดรวมกันทำให้เกิดเส้น เส้นรวมกันทำให้เกิดเนื้อที่ เนื้อที่ รวมกันทำให้เกิดปริมาตร ด้วยเหตุนี้สรรพสิ่งจึงเกิดขึ้นตามมา ทุกสิ่งทุกอย่างจึงเกิดจากหน่วย ทุกอย่างเราสามารถแยกย่อยออกไปเรื่อยๆ แต่เมื่อที่สุดแล้วก็จะถึงหน่วย ซึ่งหน่วยนี้เองเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถจะแยกออกได้อีกต่อไป หน่วยจึงเป็นปฐมเหตุของสรรพสิ่ง^๕

การที่พิธาโกรัส (Pythagoras) เห็นว่า หน่วย (Unit) เป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่ง เมื่อแยกสรรพสิ่งออกก็จะเห็นถึงหน่วย เมื่อรวมหน่วยเข้ากันก็จะเห็นสรรพสิ่ง ความเป็นเหตุเป็นผลนี้เองที่เป็นลักษณะหนึ่งของจักรกลนิยม โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่าสรรพสิ่งเกิดจากการรวมตัวของสสารและดำเนินไปตามกฎกลศาสตร์

ก. เฮราคลีตุส (Heraclitus ๕๔๐ – ๔๗๐ ก่อน ค.ศ.) เฮราคลีตุส (Heraclitus) ถือกำเนิดในนครรัฐ เอเฟซุส (Ephesus) ซึ่งเป็นหนึ่งในนครรัฐที่ตั้งก่อดอยู่ในแคว้นไอโอเนีย (Ionia) ท่านเป็นนักสังเกตการณ์คนหนึ่ง เฮราคลีตุส (Heraclitus) สังเกตสิ่งรอบๆข้างตัวเอง ล้วนมีการเปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุนี้ท่านจึงเห็นว่า ปฐมธาตุน่าจะได้แก่ความเปลี่ยนแปลงนั่นเอง การเปลี่ยนแปลงคือ ธาตุแท้ของสรรพสิ่ง เป็นบ่อเกิดของทุกสิ่ง เป็นวัตถุดิบแรกของสรรพสิ่ง ไม่มีอะไรจะอยู่นิ่ง ไม่มีอะไรหยุดอยู่กับที่ ไม่มีอะไรมีสภาพคงตัว จึงเห็นได้ว่า ธาตุแท้หรือปฐมธาตุของสรรพสิ่งนั้น ก็คือความเปลี่ยนแปลง สิ่งเดียวที่ไม่เปลี่ยนแปลงก็คือ ความเปลี่ยนแปลงนั่นเอง

เฮราคลีตุส (Heraclitus) เสนอว่าไฟ (Fire) คือ ปฐมธาตุของสรรพสิ่ง (Heraclitus believed fire to be the primordial element, Out of which everything else had arisen)^{๖๐} เนื่องจากไฟ เป็นทั้งพลังและมีการเปลี่ยนแปลงเสมอ มีสภาพไม่คงตัวแปรปรวนอยู่ตลอดเวลา จึงเหมาะสมที่จะเป็นปฐมธาตุได้ ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่า ทุกสิ่งมาจากไฟทุกสิ่งคือไฟ และไฟคือทุกสิ่ง บางสิ่งเป็นไฟที่ลุกไหม้เร็วเช่น เปลวไฟ แต่บางสิ่งเป็นไฟลุกไหม้ช้า เช่น ไม้ หิน ดิน ทราช... เป็นต้น^{๖๑}

เฮราคลีตุสก็เช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นได้ว่ามีแนวคิดจักรกลนิยมซ่อนอยู่นั้นคือทัศนะที่ว่า ไฟคือปฐมธาตุของสรรพสิ่ง สรรพสิ่งเกิดจากไฟและจะกลับคืนสู่ไฟ เป็นเหมือนดังลูกโซ่ มีเพียงไฟหรือความเปลี่ยนแปลงเท่านั้นที่มีอยู่อย่างแท้จริง

^๕ กิรติ บุญเจือ, **แก่นปรัชญากรีก**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖ – ๑๗.

^{๖๐} Russell, B., **History of Western Philosophy**, (London: George Allen and Unwin, ๑๙๔๗), p. ๖๑.

^{๖๑} กิรติ บุญเจือ, **ปรัชญาประชาชนบ้าน**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดับเบิลเดย์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๓ – ๑๐๕.

ง. นักปรัชญาสำนักเอเลีย (the Eleatic School)

เอเลีย (Elea) เป็นชื่อนครรัฐแห่งหนึ่งของกรีกในดินแดนภาคใต้ของคาบสมุทรอิตาลี (Southern Italy) เป็นผู้นำในความรุ่งโรจน์ต่อจากไมเลตุส (Miletus) เอเลีย (Elea) ในขณะรุ่งโรจน์นั้น ได้มีนักปรัชญาที่สำคัญเกิดขึ้น เขาคือ ปาร์เมนิเดส (Parmenides ๕๑๕ – ๔๕๐ ก่อน ค.ศ.) ผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาแห่งเอเลีย โดยได้รับแนวความคิดมาจากเซโนฟานีส (Zeno of Elea ๕๗๐ – ๔๘๐ ก่อน ค.ศ.) เซโนฟานีส (Zeno of Elea) จึงถือได้ว่าเป็นผู้นำหน้าของสำนัก นักปรัชญาที่สำคัญของสำนักเอเลียมีหลายท่าน อย่างเช่น เซโนฟานีส (Zeno of Elea) ปาร์เมนิเดส (Parmenides) เซโนแห่งเอเลีย (Zeno of Elea ๔๙๐ – ๔๓๐ ก่อน ค.ศ.) เป็นต้น นักปรัชญาเอเลียส่วนมากมีแนวคิดคล้ายๆกันและยังสนับสนุนกัน โดยคิดว่าปฐมธาตุนั้นควรจะเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง สำนักเอเลียส่วนมากถือว่า โลกหรือสรรพสิ่งในจักรวาลที่ปรากฏให้เราเห็นนั้นจริงๆไม่ได้เปลี่ยนแปลงเลย สิ่งที่เราเห็น อย่างเช่น ภูเขา ต้นไม้ มนุษย์ ที่เกิดขึ้น สลายไปเป็นเพียงภาพลวงตาหรือมายาเท่านั้น โดยเฉพาะ เซโนฟานีส (Zeno of Elea) ท่านคิดว่าปฐมธาตุน่าจะเป็นดิน ท่านให้เหตุผลไว้ว่า เราสามารถสังเกตเห็นได้หรือมีประสบการณ์ได้ถึงสิ่งต่างๆที่เกิดมาจากดิน ถ้าไม่มีดินแล้วมนุษย์ก็จะอยู่ได้อย่างลำบากมากที่สุด ท่านยังเห็นว่า โลกนี้เกิดดับมาแล้วตั้งหลายครั้งหลายหน แต่ที่มันเกิดดับเกิดดับนั้นเป็นเพียงมายาภาพเท่านั้น แต่ความจริงแล้วมันมิได้เปลี่ยนแปลง มันเกิดจากดินแล้วก็กลับคืนสู่ดินเท่านั้นเอง^{๑๒}

สำนักเอเลียก็มีความคิดคล้ายๆกับบัณฑิตนักปรัชญาที่ผ่านมา เพียงเปลี่ยนปฐมธาตุจากที่เป็น น้ำ ไฟ หน่วย อากาศ มาเป็นดินเท่านั้น อย่างไรก็ตามสิ่งที่สังเกตเห็นได้ คือ แนวความคิดนี้นั้นเป็นลักษณะหนึ่งของจักรกลนิยมนั่นเอง

จ. เอ็มเปโดเคลส (Empedocles ๔๙๒ – ๔๓๐ ก่อน ค.ศ.) เอ็มเปโดเคลส (Empedocles) เป็นชาวกรีกในมหาอาณาจักรกรีกเป็นชาวเมืองอะกรีเจนตุม ซึ่งตั้งอยู่ทางภาคใต้ของเกาะซิซิลี (Empedocles was a citizen of Acragas on the south coast of Sicily) เอ็มเปโดเคลส (Empedocles) ถือได้ว่าเป็นนักประนีประนอมคนหนึ่งที่ดีมาก ท่านพยายามประนีประนอมหลักปรัชญาที่แตกต่ากัน ในสมัยนั้น เพราะในสมัยของท่านมีแนวความคิดอยู่ ๒ ขั้วใหญ่ๆ นั่นคือ ความจริงที่เกี่ยวกับสาระของโลก ซึ่งทัศนะหนึ่งบอกว่าโลกหรือสรรพสิ่งนั้นจริงๆแล้วเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่อีกทัศนะหนึ่งไม่เห็นด้วย เพราะเชื่อว่าความจริงแล้ว โลกหรือจักรวาลนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรเลย แต่สำหรับเอ็มเปโดเคลส (Empedocles) นั้นท่านเห็นว่า สาระที่แท้จริงของโลกมีทั้งเปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลงในเวลาเดียวกัน ท่านให้เหตุผลว่า โดยเนื้อแท้แล้วโลกนี้ไม่

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕.

เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ก็เพราะปฐมธาตุของโลกเป็นสิ่งคงที่ ถาวร ไม่มีเกิด ไม่มีดับ โลกเกิดจากการประกอบกันหรือผสมกันของปฐมธาตุเหล่านั้น ปฐมธาตุที่ว่านั้นในทัศนะของเอมเปโดเคลส (Empedocles) ท่านเห็นว่ามี ๔ อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อปฐมธาตุเหล่านั้นรวมตัวกันหรือแยกตัวกัน เราก็จะเห็นว่าสรรพสิ่งกำลังเปลี่ยนแปลง นี่เป็นการเปลี่ยนแปลงบนพื้นผิวเท่านั้นเอง การเปลี่ยนแปลงเกิดจากการที่ปฐมธาตุโยกย้ายตำแหน่ง แต่ปฐมธาตุเองนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรอย่างที่เราเห็นเลย คุณสมบัติที่เคยเป็นอย่างใดก็เป็นอยู่อย่างนั้น มันเคยเป็นอย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ เอมเปโดเคลส (Empedocles) จึงถือว่า โลกมีทั้งเปลี่ยนแปลงและคงที่อยู่ในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นการประนีประนอมแนวความคิดในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี^{๑๑}

เห็นได้ว่า แนวความคิดของเอมเปโดเคลส (Empedocles) ถึงจะเป็นการประนีประนอมแนวคิดที่มีอยู่ในสมัยนั้นก็ตาม แต่ก็นิไม่พ้นในปัญหาของปฐมธาตุ ซึ่งคำตอบที่ท่านให้ไว้ก็ไม่พ้นจากความเป็นจักรกลนิยมนั้นคือ สรรพสิ่งเกิดจากปฐมธาตุและกลับคืนสู่ปฐมธาตุที่เป็นดิน น้ำ ลม ไฟ นั่นเอง

จ. สำนักปรมาณูนิยม (The School of Atomists) ผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาปรมาณูนิยม คือ ลิวซิปปุส (Leucippus) ผู้มีชีวิตร่วมสมัยเดียวกันกับ เอมเปโดเคลส (Empedocles) ท่านเป็นชาวไมเลตุส (Miletus) แต่ถึงแม้ว่า ลิวซิปปุส (Leucippus) จะเป็นผู้ก่อตั้งสำนักก็ตามแต่งานเขียนของท่านก็หายไปหมด จึงสามารถศึกษาแนวความคิดโดยตรงของท่านไม่ได้ แต่ท่านยังมีศิษย์ที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งคือ เดมอครีตุส (Democritus) ซึ่งได้เผยแพร่ปรัชญาสำนักปรมาณูให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง

เดมอครีตุส (Democritus ๔๖๐ – ๓๗๐ ก่อนค.ศ.) เดมอครีตุส (Democritus) เกิดที่เมืองอับเดรา (Abdera) ในแคว้นเธรซ (Thrace) เดมอครีตุส (Democritus) เห็นว่าเอกภพประกอบด้วยอะตอม (Atom) นับจำนวนไม่ถ้วน อะตอม (Atom) เหล่านั้นมีขนาด รูปร่าง และการเคลื่อนที่ ที่แตกต่างกันวิ่งกระทบกันจากทิศทางต่างๆ ซึ่งในการเคลื่อนที่นี้ อะตอม (Atom) ได้เคลื่อนที่ไปในที่ว่าง (space) อาศัยการเคลื่อนที่กระทบซึ่งกันและกันนั่นเอง สิ่งทั้งหลายและปรากฏการณ์ทั้งหลายจึงเกิดขึ้น ท่านอธิบายไว้ว่า เพราะการเคลื่อนที่ของกลุ่ม อะตอม (Atom) เหล่านี้ ทำให้อะตอม (Atom) ที่มีขนาดและรูปร่างที่เข้ากันได้มารวมตัวกัน ด้วยเหตุนี้สรรพสิ่งจึงเกิดขึ้น แรกเริ่มทีเดียวนั้นการรวมตัวกันของอะตอม (Atom) เกิดเป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ จากนั้นสรรพสิ่งก็ค่อยๆ เกิดตามมาอีก อะตอม (Atom) ตามทัศนะของเดมอครีตุส (Democritus) เป็นสสารที่มีขนาดเล็กมากมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ไม่สามารถตัดหรือแบ่งแยกได้ อะตอม (Atom) เหล่านี้เคลื่อนที่ไปตามที่ว่าง สรรพสิ่ง

^{๑๑} พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, หน้า ๘๐.

จึงเกิดขึ้นได้ แม้แต่วิญญานของมนุษย์ก็ยังคงเกิดจากอะตอม (Atom) แต่เป็นอะตอม (Atom) ที่ละเอียดมากเท่านั้นเอง สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นให้เราเห็นนั้นเมื่อแบ่งแยกลงเรื่อยๆ ก็จะไปถึงอะตอม (Atom) นั้นเอง^{๑๔}

สำนักปรมาณูนิยมก็เช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นถึงทัศนะของจักรกลนิยมที่ซ่อนอยู่ นั่นคือกฎการเกิดขึ้นของสรรพสิ่ง โดยเฉพาะการเคลื่อนที่ของอะตอม การรวมตัวของอะตอม ซึ่งถือได้ว่าเป็นแม่แบบของกฎกลศาสตร์ในระยะต่อมาที่จักรกลนิยมนำมาอธิบายถึงปรากฏการณ์ของสรรพสิ่ง

๒.๒.๒ จักรกลนิยมในสมัยใหม่

แนวความคิดแบบสสารนิยมที่ได้วิวัฒนาการมาเป็นลัทธิจักรกลนิยม ในสมัยโบราณนั้น ได้จบลงในสมัยของเดโมคริตัส (Democritus) พอมาถึงสมัยของโสกราตีส (Socrates) ได้เกิดปรัชญาจิตนิยมขึ้นและมีความเข้มแข็งมากจนปรัชญาตะวันตกก้าวเข้าสู่สมัยกลาง แนวความคิดของจักรกลนิยมเหมือนจะดับหายไปหรือถูกบดบังไว้ เพราะในสมัยนั้นเป็นยุคสมัยที่ศาสนาคริสต์มีบทบาทมาก ด้วยเหตุนี้แนวความคิดทางจักรกลนิยมจึงถูกบดบังไว้ เมื่อปรัชญาตะวันตกก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ ซึ่งเป็นยุคที่พลังการผลิตทางสังคมได้พัฒนาก้าวหน้าไปโดยไม่หยุดยั้งและได้ทำลายเครื่องพันธนาการแบบศักดินา ที่อยู่ภายใต้อำนาจของศาสนาในสมัยกลางลง วิทยาศาสตร์มีโอกาเจริญรุดหน้าไปตามความผันแปรของระบบสังคม การเคลื่อนไหวทางความคิดครั้งใหญ่จึงเกิดขึ้นแนวความคิดต่างๆ ได้ค่อยๆ ถูกปลดออกจากการควบคุมทางศาสนาไปเป็นระยะๆ ด้วยเหตุนี้แนวความคิดแบบสสารนิยมจึงมีโอกาปรากฏตัวออกมา การปรากฏตัวของสสารนิยมในยุคใหม่ นี้ ได้ปรากฏออกมาเป็นสสารนิยมแบบกลไก (Mechanist Materialism) หรือที่เรียกกันว่า จักรกลนิยม (Mechanism) ซึ่งเป็นการนำเอากฎกลศาสตร์และพลังงานมาอธิบายสรรพสิ่ง ด้วยเหตุนี้จักรกลนิยมจึงเป็นตัวแทนใหญ่ในการแก้ปัญหาต่างๆ แทนสสารนิยมในยุคสมัยใหม่และต่อมาจนถึงปัจจุบัน แนวความคิดที่ถือว่าเป็นแนวความคิดแบบจักรกลนิยมหรือทัศนะที่สนับสนุนจักรกลนิยม (Mechanism) นั้น เราสามารถแยกออกเป็น ๓ ทัศนะใหญ่ๆ ดังนี้ วิวัฒนาการนิยม (Evolutionism) สัมพัทธนิยม (Relativism) และประสบการณ์นิยม (Empiricism)

แนวความคิดทั้ง ๓ ทัศนะนี้ถือได้ว่าเป็นอนุบทของจักรกลนิยม ที่สามารถทำให้เกิดความเข้าใจในจักรกลนิยม ซึ่งมีแนวความคิดดังต่อไปนี้

^{๑๔} มาลี ศรีเพชรภูมิ, ปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (เพชรบุรี : สหวิทยาลัยทวารวดี, ๒๕๑๖), หน้า ๔๐-๔๑.

๑. วิวัฒนาการนิยมหรือวิวัฒนาการนิยม(Evolutionism)

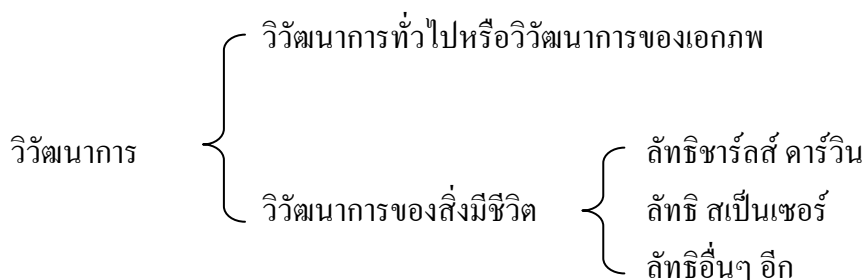
ก. ความเข้าใจเกี่ยวกับวิวัฒนาการ

โลกและสิ่งมีชีวิตบนโลกมีมาเกือบพันล้านปีสิ่งมีชีวิตชั้นแรกๆ เป็นเพียงชีวิตเซลล์เดี่ยวอย่างธรรมดา ต่อมาก็มียพืชและสัตว์เป็นล้านๆ ชนิดมีความสลับซับซ้อนเกือบจะเรียกได้ว่าไม่รู้จบ ในที่สุดก็มาถึงมนุษย์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นที่สุดยอดของกระบวนการชีวิต ที่มีพลังปัญญาที่สามารถสำรวจ คุ้ประวัติศาสตร์ของโลกตั้งแต่ต้น สามารถคิดค้นความเป็นมาและวิวัฒนาการของชีวิตอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงอย่างปฏิหาริย์นี้เกิดขึ้นได้อย่างไร ได้มีการบัญญัติศัพท์สำหรับเรียกกระบวนการทั้งหมดนี้ว่า “วิวัฒนาการ evolution” เมื่อยินคำว่า “วิวัฒนาการ” ส่วนมากมักพุ่งความคิดไปถึงวิวัฒนาการของชีวิตหรือทฤษฎีว่าด้วยสัตว์ชนิดหนึ่งสืบพันธุ์มาจากอีกชนิดหนึ่ง สัตว์และต้นไม้ทั้งหมดมีบรรพบุรุษร่วมกันมา โดยทั่วไปแล้วมักเข้าใจว่า ความคิดนี้เริ่มต้นมาจาก ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ความคิดอย่างนี้มีข้อผิดพลาดอยู่หลายประการ เพราะความจริงแล้ววิวัฒนาการมิได้มีความหมายเฉพาะวิวัฒนาการของชีวิตเท่านั้น แต่หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทุกๆ ไปที่ก้าวไปข้างหน้าอย่างมีระเบียบ ด้วยเหตุนี้วิวัฒนาการจึงครอบคลุมไปถึงวิวัฒนาการของระบบเอกภพ วิวัฒนาการของผิวโลก วิวัฒนาการของสังคม แร่ธาตุก็ยังมีวิวัฒนาการ แต่อย่างไรก็ตามพอที่จะรู้ลักษณะของวิวัฒนาการ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้ คือ

จะเป็นวิวัฒนาการได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบ ๓ อย่างคือ

๑. มีการลงเวลา
๒. เป็นไปตามลำดับขั้น
๓. เป็นไปเองหรือตัวการภายในเป็นสาเหตุ

ตารางนี้จะช่วยให้เราเห็นวิวัฒนาการต่างๆ ได้ดังนี้^{๑๕}

แผนผังที่ ๑ แสดงถึงวิวัฒนาการต่างๆ ที่เป็นประวัติของจักรนิยม

^{๑๕} G.T.W. Patrick, **ปรัชญาเบื้องต้น**, แปลโดย กิรติ บุญเจือ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑), หน้า ๘๖-๘๘.

ความจริงแล้ว แนวคิดเรื่องวิวัฒนาการนี้ได้เกิดขึ้นมาแล้วตั้งแต่สมัยโบราณเพราะอย่างน้อย Heraclitus ก็เคยพูดว่า^๖ “เราไม่สามารถก้าวเท้าลงแม่น้ำเป็นครั้งที่ ๒ เพราะธรรมชาติว่า สรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ” น้ำที่ท่านเหยียบครั้งแรกมิได้เหมือนน้ำที่ท่านเหยียบครั้งที่สองเสียแล้ว ซึ่งแนวความคิดนี้ ถือได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งของวิวัฒนาการ โดยเฉพาะ พอมาถึงสมัยปัจจุบัน แนวความคิดเรื่องวิวัฒนาการจึงถูกชาร์ลส์ โรเบิร์ต ดาร์วิน (Charles Robert Darwin) และเฮอริสเปอร์ต สเป็นเซอร์ (Herbert Spencer) ขยายให้กว้างออก ดังนี้

ข. วิวัฒนาการของชาร์ลส์ โรเบิร์ต ดาร์วิน (Charles Robert Darwin 1809 - 1882)^๗

ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) เป็นนักวิทยาศาสตร์ นักชีววิทยา นักธรรมชาติวิทยา และถือว่าเป็นนักปรัชญาที่สำคัญคนหนึ่งที่ได้ประสารถฤษฎีวิวัฒนาการให้แก่โลก ซึ่งทฤษฎีนี้เป็นผลทำให้โลกเปลี่ยนแปลงความคิดจากสัมบูรณ์นิยม ที่มีมาอย่างยาวนานในยุคมีดเป็นวิวัฒนาการนิยม ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวิชาการเกือบทุกสาขา แม้แต่ทฤษฎีการเมืองก็ยังมีอาศัยแนวความคิดวิวัฒนาการนี้เป็นหลักในสมัยต่อมา ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) เห็นว่าธรรมชาติมีการเลือกสรรเพื่อความอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมที่สุดและแข็งแรงที่สุด ลักษณะที่สำคัญของหลักวิวัฒนาการของท่านมีดังนี้

๑) สิ่งมีชีวิตล้วนแล้วแต่มีการผันแปร ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) อธิบายไว้ว่าการผันแปรบางอย่างให้ผลดี การผันแปรบางอย่างให้ผลเสีย การผันแปรที่ให้ผลดีนั้นจะช่วยให้สิ่งที่มีชีวิตชนิดนั้นๆปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น สะดวกสบายมากขึ้นและสามารถอยู่รอดได้ ส่วนการผันแปรที่ให้ผลเสียก็จะทำให้สิ่งที่มีชีวิตชนิดนั้นๆ ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมไม่ได้และตายไปในที่สุด

๒) สิ่งมีชีวิตสามารถถ่ายทอดพันธุกรรมแก่กันได้ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) อธิบายว่าการผันแปรตามธรรมชาติในเซลล์ (Cell) ร่างกายของพ่อแม่จะถูกถ่ายทอดไปยังลูกหลานทางพันธุกรรม ถ้าการผันแปรนั้นมีประโยชน์แก่พ่อแม่ในการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ลูกหลานก็จะได้รับลักษณะที่ผันแปรที่เหมาะสมนั้น ส่วนพ่อแม่ที่มีการผันแปรในทางให้ผลเสียก็ย่อมตายไปในการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดนั้นและหากจะมีลูกหลานที่รับการถ่ายทอดพันธุกรรมอย่างนั้น ลูกหลานก็ย่อมตายไปเช่นกัน ในที่สุดก็ไม่มีสิ่งมีชีวิตชนิดนั้นเหลืออยู่อีก

๓) ธรรมชาติของสัตว์เป็นสิ่งที่โหดร้าย ในวิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิตนั้น สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายเต็มไปด้วยการทำร้ายซึ่งกันและกัน อย่างที่เราเห็นกันง่าย ๆ ก็คือ สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก

^๖ พระราชวรมุนี (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, หน้า ๕๓.

^๗ ผศ.อมร โสภณวิเศษฐวงศ์, ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๑), หน้า ๑๕๑.

สัตว์เล็กก็กินสัตว์เล็กๆ แม้แต่ในหมู่มนุษย์ยังมีลักษณะของการทำร้ายกันอยู่เป็นประจำ คนโง่ส่วนมากมักเป็นเหยื่อของคนฉลาด

ก. เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer)^{๑๔}

เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษ ท่านมีความเห็นว่าคุณธรรมของมนุษย์ถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตของปรากฏการณ์

ตามแนวคิดของ สเปนเซอร์ (Spencer) โลกเริ่มต้นด้วยความมีอยู่เป็นเอกพันธ์ เรียกว่าพลังงานหรือสสารกับการเคลื่อนไหว โลกแห่งสิ่งที่มีชีวิตได้วิวัฒนาการไปจากโลกแห่งสิ่งไม่มีชีวิต (อนินทรีย์) จากนั้นการแตกจำแนกของโครงสร้างและหน้าที่ของสารต่างๆของร่างกายในสิ่งที่มีชีวิตจึงเกิดขึ้นตามมา สเปนเซอร์ (Spencer) ถือว่ากระบวนการวิวัฒนาการดำเนินมาจากระดับเชิงเดี่ยวสู่ระดับเชิงซ้อน จากภาวะที่เหมือนกันมาสู่ภาวะที่ต่างกัน วิวัฒนาการเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไปแต่เป็นระเบียบ ลักษณะของวิวัฒนาการตามแนวคิดของสเปนเซอร์ (Spencer) นั้นมีดังนี้

๑) การรวมตัว (Integration) สเปนเซอร์ (Spencer) อธิบายไว้ว่า แต่เดิมสารต่างๆ กระจัดกระจายกันอยู่ เมื่อเริ่มกระบวนการวิวัฒนาการสารที่กระจัดกระจายกันอยู่นั้น ค่อยๆรวมตัวกันเป็นระบบ อย่างเช่น วิวัฒนาการของเอกภพ หมอกเพลิงซึ่งอยู่อย่างกระจัดกระจายค่อยรวมตัวกันเข้ามาจนกลายเป็นระบบสุริยะ วิวัฒนาการทางชีววิทยาก็เช่นเดียวกัน เกิดขึ้นจากการที่อินทรีย์ดูดซึมเอาวัตถุดิบจากภายนอกเข้าไปสู่ระบบอินทรีย์ โดยนัยนี้การรวมตัวจึงเป็นหลักหนึ่งที่สำคัญของกระบวนการวิวัฒนาการ

๒) การแบ่งแยก (Differentiation) สเปนเซอร์ (Spencer) อธิบายไว้ว่า วิวัฒนาการขั้นแรกๆนั้นเกิดขึ้นจากการรวมตัว แต่วิวัฒนาการขั้นต่อมาเป็นการแบ่งแยก อย่างเช่น เซลล์ (Cell) สืบพันธุ์ แต่เดิมวิวัฒนามาจากการรวมตัวของปรมาณู คาร์บอน ไฮโดรเจน ไนโตรเจน และออกซิเจน ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในอากาศ แต่ในวิวัฒนาการขั้นต่อมา เซลล์สืบพันธุ์แบ่งแยกตัวเองออกเป็นเซลล์มากมาย ทั้งได้แบ่งแยกแยกเซลล์จำนวนนับไม่ถ้วนนี้ให้เป็นอวัยวะต่างๆของอินทรีย์ เช่น ในมนุษย์ ก็มีมือ ตา เท้า หู เป็นต้น กระบวนการอย่างนี้ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากกระบวนการแบ่งแยก

๓) การนิยัตินิ (Determination) ลักษณะของวิวัฒนาการที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การกำหนดหรือการนิยัตินิ เพื่อชี้ให้เห็นความแตกต่างๆระหว่างวิวัฒนาการกับการสลายตัว วิวัฒนาการ

^{๑๔} รศ.ชัชวาลน์ อุตพัฒน์, ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๑.

คือการเปลี่ยนแปลงจากความสับสนไปสู่ความเป็นระเบียบ ส่วนการสลายตัวเป็นการเปลี่ยนแปลงจากความเป็นระเบียบ ไปสู่การกระจายกระจาย

สเปนเซอร์ (Spencer) นิยามวิวัฒนาการไว้ว่า เป็นการรวมตัวของสารและการแบ่งแยกอันเกิดจากพลังงาน ซึ่งในระหว่างนั้นสารเปลี่ยนจากสิ่งที่เหมือนกันไปเป็นสิ่งที่แตกต่างกันและพลังงานก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ วิทยาศาสตร์สนับสนุนแนวความคิดนี้ โดยถือว่าโลกรวมทั้งสิ่งทั้งหลายเช่น วัตถุ พืช พันธุ์สัตว์ต่างๆ ตลอดจนมนุษย์วิวัฒนาการมาจากสสารที่มีอยู่เอง ในรูปของปรมาณู ซึ่งเคลื่อนที่ด้วยแรงที่มีอยู่แล้ว สสาร พลังงาน หรือแรงเป็นสิ่งที่มียุ่ดั้งเดิม สิ่งทั้งหลายในโลกหรือตัวโลกเองวิวัฒนาการมาจากสสารและพลังงานนั้น โดยกระบวนการวิวัฒนาการอย่างช้าๆ ค่อยเป็นค่อยไป โลกจึงเป็นผลของการรวมตัวของปรมาณูโดยอาศัยพลังงานหรือแรงจักรกลนั่นเอง

สเปนเซอร์ (Spencer) ยังอธิบายทฤษฎีวิวัฒนาการไว้ดีกว่า สสารที่รวมกันเป็นระบบสุริยะนั้นกระจายกันอยู่ในรูปของหมอกเพลิง กลุ่มหมอกเพลิงเล็กๆเหล่านี้คือดาวพระเคราะห์ ซึ่งบางกลุ่มก็สลายตัวเล็กๆออกไปเป็นดาวบริวาร ส่วนกลุ่มกลางซึ่งมีแรงดึงดูดเข้าหาศูนย์กลางมากที่สุดคือดวงอาทิตย์ ในตอนเริ่มแรก โลกยังเป็นดวงไฟที่มีเนื้อสารเหมือนกันและอยู่อย่างกระจายแล้วค่อยๆเย็นลงแล้วแข็งตัวขึ้นเกิดมี ดิน น้ำ และอากาศขึ้นเพราะการแบ่งแยกของโลก วิวัฒนาการทางชีววิทยาก็คล้ายๆกันเป็นการปรับสัมพันธ์ภายในให้เข้ากับสัมพันธ์ภายนอก ซึ่งเป็นไปติดต่อกันหรือเป็นการปรับพลังชีวิตภายในให้เข้ากับแรงฟิสิกส์ในสิ่งแวดล้อม ในวิวัฒนาการทางชีววิทยาก็มีการรวมและการแยกตัวเหมือนกัน ครั้งแรกมีเฉพาะกลุ่มโปรโตพลาสซึม ซึ่งมีลักษณะเหมือนกัน แต่แล้วก็ค่อยๆแยกเป็นอวัยวะต่างๆที่ต่างกัน เช่น เกิดมีนัยน์ตาทำหน้าที่เห็น เกิดหูทำหน้าที่ได้ยิน ฯลฯ จิตก็เหมือนกันวิวัฒนาการขึ้นมาเพื่อให้อินทรีย์สามารถปรับตัวเข้าได้ในสิ่งแวดล้อมทั้งซับซ้อน วิวัฒนาการอย่างนี้ก็ยังมีการรวมตัวและแยกตัวเหมือนกัน กล่าวคือ กระบวนการทางวิวัฒนาการที่ซับซ้อนนั้นแยกตัวออกมากลุ่มเพทนาการที่มีลักษณะเหมือนกัน การกระทำโดยเจตนาแยกตัวจากกรีธาสะท้อนที่เหมือนกัน ในกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมก็มีการรวมและการแยกเหมือนกันกล่าวคือ ครอบครัวยุคต่างๆรวมตัวกันเป็นสังคม ชนชั้นต่างๆแยกตัวจากสังคมโดยการแบ่งแยกแรงงาน โดยมีอาชีพที่ต่างกันและทำหน้าที่ต่างกัน

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สามารถสังเกตเห็นในวิวัฒนาการนิยมก็คือ กระบวนการวิวัฒนาการที่ทำให้เกิดสรรพสิ่งนั้นทั้งชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) และเฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) มีจุดเริ่มต้นจากสสารและพลังงานนั่นเอง แม้แต่จิตก็ยังมีวิวัฒนาการมาจากสิ่งนี้ ด้วยเหตุนี้วิวัฒนาการนิยมจึงไม่พ้นจากความเป็นจักรกลนิยมไปได้

๒. สัมพัทธนิยม(Relativism)

สัมพัทธนิยมเป็นส่วนหนึ่งของจักรกลนิยม เวลาไปจ่ายตลาดในความรู้สึกของคนจะรู้สึกได้ว่าสิ่งนี้แพง สิ่งนั้นถูกหรือสิ่งนั้น สิ่งนี้ไม่สมกับราคาเลย ในบางครั้งอาจจะได้ยินด้วยซ้ำไปว่า “สิ่งของทุกวันนี้ทำไมแพง น้ำก็มันแพง” สิ่งเหล่านี้ถ้าฟังโดยไม่ได้พิจารณาอะไรก็ถือว่าเป็นคำพูดธรรมดาเท่านั้น แต่พิจารณาแล้ว ก็จะเห็นได้ว่า คำพูดเหล่านั้นมีอะไรที่ซ่อนอยู่ นั่นคือความสัมพันธ์ การเปรียบเทียบ การที่กล่าวว่า “สิ่งนี้แพง สิ่งนั้นถูก สิ่งของทุกวันนี้แพง น้ำมันก็แพงจริงๆ” นั่นเพราะเกิดจากการเปรียบเทียบ ซึ่งการเปรียบเทียบนี้มีไม่ได้ถ้าหากไม่มีกฎความสัมพันธ์ นั่นคือ ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุ กาลเวลา สังคม ค่านิยม ฯลฯ ถ้าไม่มีวัตถุการที่จะกล่าวว่าสิ่งนั้นถูก สิ่งนี้แพงคงไม่มีความหมายอะไร เพราะมีกฎของความสัมพันธ์ สิ่งต่างๆที่กล่าวนั้น จึงมีความหมาย แต่ถึงกระนั้นคนส่วนมากมองไม่ค่อยเห็น สิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวล้วนอยู่ในลักษณะความสัมพันธ์ อย่างเช่น ภูเขา ต้นไม้ สายน้ำ ถนน ฯลฯ สิ่งเรานี้ล้วนมีความสัมพันธ์กันมันจริงดำรงอยู่ได้ ลักษณะของความสัมพันธ์มีดังต่อไปนี้^๙

ก.ความสัมพันธ์กับอวกาศ (Space) โดยทั่วไปอวกาศเป็นที่ว่างใหญ่ๆซึ่งจะใส่อะไรเข้าไปก็ได้และจะให้เคลื่อนไหวไปทางไหนก็ได้ อวกาศเต็มไปด้วยเอเธอร์ และดูเหมือนมี ๓ มิติ คือ บนล่าง ซ้ายขวา หน้าหลัง แต่ละด้านแผ่กว้างออกไปเรื่อยๆ เปรียบเหมือนภาชนะใหญ่ๆ มีหกด้าน แต่ละด้านแผ่กว้างออกไปเรื่อยๆนั่นแหละคืออวกาศ (Space) วัตถุสิ่งหนึ่ง สถานที่หนึ่ง ย่อมมีความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้ง ระยะทางและทิศทาง อาจจะกล่าวได้ว่าเพราะมีอวกาศสรรพสิ่ง จึงเกิดขึ้น ดำรงอยู่ได้

ข.ความสัมพันธ์กับเวลา (Time) เนื่องจากมีการแผ่กว้าง (Space) ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างขวา-ซ้าย บน-ล่าง หน้า-หลังหรือที่ตั้ง ระยะทางและทิศทางแล้ว ยังมีปรากฏการณ์อีกอย่างหนึ่งคือ ความสัมพันธ์ก่อนหลังหรือการสืบเนื่องตามอันดับ ความสัมพันธ์นี้แหละคือเวลา ประสบการณ์ก่อนหลัง ความพิเศษก่อนหลังหรือความสืบเนื่องนี้แหละเรียกว่า “เวลา” เวลาไม่มีมิติเดียวคือ “ก่อนหลัง” เท่านั้น

เวลาดูเหมือนไหลผ่านไปอย่างเดียวกับกระแส น้ำ เราแยกสายธารแห่งเวลาออกเป็น ๓ ตอน คือ ปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล ปัจจุบันกาลมีความเป็นจริงในประสบการณ์ อดีตถูกสร้างในความทรงจำและอนาคตกาลล่องหน้าอยู่ในจินตนาการ แต่ถึงจะเป็น ๓ อย่างก็ยังคงอยู่ในมิติเดียว นั่นคือ ก่อนหลัง

^๙ G.T.W. Patrick. **ปรัชญาเบื้องต้น**, แปลโดย กิรติ บุญเจือ, หน้า ๖๘ – ๗๒.

ในเรื่องนี้นักปรัชญากรีกโบราณพยายามอธิบายความสัมพันธ์ไว้ค่อนข้างดีในการดำเนินชีวิต^{๒๐} ได้กล่าวถึงความสุขว่า เป็นความสัมพันธ์อย่างหนึ่งสามารถเขียนเป็นสูตรได้ดังนี้

$$\text{ความสุข} = \frac{\text{วัตถุ (ทรัพย์สินสมบัติ)}}{\text{ความต้องการของคน}}$$

แผนผังที่ ๒ แสดงถึงความสัมพันธ์ของความสุข อันเป็นกฎหนึ่งของจักรกลนิยม

ความสุข สามารถลดหรือเพิ่มตามหลักความสัมพันธ์ดังกล่าว ถ้าผลหารของสูตรนี้ออกมาน้อยความสุขก็น้อย ถ้าผลหารออกมามากความสุขก็มาก การหารจะออกมาน้อยหรือมากนั้น ขึ้นอยู่กับความต้องการและวัตถุ ว่ามีมากน้อยอย่างไรเท่านั้นเอง

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดของสัมพัทธนิยม เห็นว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นดำรงอยู่ในกฎของความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็ นแม่ น้ า ภูเขา มนุษย์ ล้วนมีอยู่ในฐานะของความสัมพันธ์ ที่ดำเนินไปอย่าง เป็นระบบระเบียบ ความสัมพันธ์ที่เป็นไปอย่างมีระบบระเบียบนี้เอง ที่เป็นกฎเกณฑ์หนึ่งของจักรกลนิยม

๓. ประสบการณ์นิยมหรือประจักษ์นิยม (Empiricism)^{๒๑}

ประสบการณ์นิยมเป็นทฤษฎีหนึ่งที่สนับสนุนจักรกลนิยม เพราะเชื่อในประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ว่าเป็นที่มาของความรู้ ความรู้ได้จากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เนื่องจากชาวประสบการณ์นิยมส่วนมากมองมนุษย์มีเพียงสสารหรือประกอบด้วยสสาร มนุษย์มีเพียงร่างกายที่ประกอบกันเป็นระบบที่ซับซ้อนด้วยเหตุนี้การแสวงหาความรู้หรือความรู้ที่มนุษย์ได้มา จึงเกี่ยวกับร่างกายเท่านั้น คือ มนุษย์ได้ความรู้มาจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ที่เป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย (สมองก็เป็นส่วนหนึ่งของกาย) ประสาททั้ง ๕ นี้เป็นแดนที่มาจากความรู้ ถ้ามนุษย์ปราศจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ หรือประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ไม่ทำงาน มนุษย์จะไม่สามารถรับรู้อะไรได้เลย แต่เนื่องจากมนุษย์มีประสาทสัมผัสเหล่านี้ มนุษย์จึงสามารถรู้อะไรได้ อย่างเช่น ตา รู้เห็นรูป หู ได้ยินเสียง ลิ้น ได้รับรส กายรู้เย็น ร้อน อ่อน แข็ง สมองรู้จักคิด ฯลฯ และถือว่าความรู้ที่ได้มาโดยประสาทสัมผัสเท่านั้น ที่เป็นจริงควรแก่การเชื่อถือ สามารถพิสูจน์ได้ ชาวประสบการณ์นิยมไม่เชื่อว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณที่ได้รับจากพระเป็นเจ้า เพราะจิตวิญญาณนั้น คือ สมอง ยังไม่เชื่อว่าความรู้จะได้มาโดยการเปิดเผยจากพระเป็นเจ้า อย่างเช่น ล็อก (John Lock) นักปรัชญาชาวอังกฤษ ท่านให้ความคิดที่

^{๒๐} วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต, หน้า ๔๓-๔๔.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖.

สำคัญมากแก่ ประสบการณ์นิยมว่า “มนุษย์นั้นแรกเกิด เหมือนกับกระดาษขาวปราศจากความรู้หรือสิ่งต่างๆ แต่เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้ว มีประสบการณ์มากขึ้น มนุษย์จึงมีความรู้และสามารถรู้สิ่งต่างๆ ได้” สรุปหลักการทั่วไปของ ชาวประจักษ์ได้ดังนี้

- ก. ความรู้ทุกอย่างมาจากประสาทสัมผัส
- ข. ความสมเหตุสมผลสามารถพิสูจน์ได้ โดยประสบการณ์ทางผัสสะ
- ค. ไม่ยอมรับความรู้ที่ติดมาแต่กำเนิด
- ง. ไม่เชื่อว่าความรู้ที่พระเจ้าประทานให้มีจริง
- จ. ไม่ยอมรับความรู้ก่อนประสบการณ์
- ฉ. เข้าถึงความจริงได้โดย อาศัยประสบการณ์ ฯลฯ

สมัยกรีกโบราณนักปรัชญาที่มีแนวความคิดแบบประสบการณ์นิยม ได้แก่ พวกโซฟิสต์ (sophists) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โพรทาโกอรัส (Protagoras ๔๘๐-๔๑๐ B.C.) สมัยใหม่ได้แก่ เบคอน (Francis Bacon ๑๕๖๑-๑๖๒๖) ล็อก (John Lock ๑๖๓๒-๑๗๐๔) เบิร์กเลย์ (George Berkeley ๑๖๘๕-๑๗๕๓) และฮ็อบส์ (Thomas Hobbes ๑๕๘๘-๑๖๗๙)

ถึงแนวคิดทางประสบการณ์นิยม จะเข้าไปในทางญาณวิทยาก็ตาม แต่โดยพื้นฐานแล้ว ความเป็นจริงก็เป็นอย่างเดียวกับแนวคิดจักรกลนิยม เพราะว่จักรกลนิยมก็มีแนวความคิดทางญาณวิทยาอย่างนี้เช่นเดียวกัน

๒.๒.๓ จักรกลนิยมในสมัยปัจจุบัน

สมัยปัจจุบันแนวความคิดจักรกลนิยมนั้นสามารถรวบรวมได้ ๓ แนวคิดใหญ่ๆ คือ ๑. เหตุวิสัย (Determinism) ๒. ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) และ ๓. สุขนิยม (Hedonism)

๑. เหตุวิสัย (Determinism)

เหตุวิสัย เป็นลักษณะหนึ่งของจักรกลนิยม โดยเป่าหมายแล้ว แนวความคิดทางเหตุวิสัย มุ่งแสดงและตอบปัญหาเกี่ยวกับความอิสระของจิต (Free will) การกระทำ การเลือกตัดสินใจและความจงใจของมนุษย์มากกว่าเรื่องอื่น มุ่งตอบปัญหาที่ว่า มนุษย์มีความเป็นอิสระในการกระทำอย่างไร อย่างหนึ่งหรือเปล่า ตามแนวคิดของเหตุวิสัยแล้ว ถือว่า มนุษย์ไม่มีความเป็นอิสระเลย หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ มนุษย์ไม่เคยเป็นตัวของตัวเองเลย ชาวเหตุวิสัยเห็นว่า ทุกอย่างที่มนุษย์คิด ทำ ล้วนแต่อาศัยเหตุปัจจัยผลักดันให้เป็นเท่านั้นเอง ไม่มีอะไรที่มนุษย์ทำและคิดจะเป็นอิสระสรรพสิ่งเกิดขึ้นโดยมีสาเหตุ สภาพปัจจุบันย่อมเป็นผลของอดีตถัดขึ้นไปและสภาพนั้นก็เป็ผลของอดีตที่ถัดขึ้นไปเรื่อยๆ อดีตกำหนดปัจจุบันและปัจจุบันก็กำหนดอนาคตอีกทอดหนึ่งและการกำหนดนี้ ชาวเหตุวิสัยเชื่อว่าเป็นการกำหนดที่แน่นอนตายตัว ถ้าอดีตเป็นอย่างนี้ ปัจจุบันก็ต้องเป็นอย่างนี้ ความเป็นเหตุเป็นผลอย่างนี้เรียกว่า “เหตุวิสัย” เมื่อเช้านี้ท่านตักบาตรแก่พระ แน่นอนท่าน

ต้องมีความจริง ท่านจึงได้กระทำการอันนั้น การกระทำของท่านเป็นอิสระหรือไม่ กล่าวคือ ท่านได้ตัดสินใจเลือกในการดีกบาตรหรือไม่ดีกบาตร ถ้าท่านได้ตัดสินใจเลือกก็หมายความว่า การกระทำของท่านอิสระ แต่ถ้าท่านไม่ได้ตั้งใจเลือกเอง แต่ดีกบาตรเพราะจำเป็นต้องดีกบาตร อาจจะ เพราะแม่สั่งหรือพ่อบังคับ ก็หมายความว่า การกระทำของท่านไม่อิสระ สมมติว่าไม่ถูกใครบังคับ เป็นท่านเลือกดีกบาตรเอง แต่ท่านแน่ใจหรือไม่ว่าการกระทำของท่านนั้นเป็นอิสระจริง ชาวเหตุวิสัยจะบอกว่า ถึงจะเลือกหรือไม่ การกระทำของท่านก็ไม่อิสระ การถูกบังคับให้ทำพอจะรู้ได้ว่า ไม่อิสระ แต่การที่ท่านเลือกทำเองก็ไม่อิสระเหมือนกันเพราะจริงๆแล้ว ถ้าท่านสืบหาสาเหตุที่แท้จริง ท่านก็จะรู้ได้เองว่า การที่ท่านตัดสินใจดีกบาตรอาจเป็นเพราะท่านต้องการบุญหรือต้องการ ความสบายใจ บุญหรือความสบายใจนี้เองเป็นเหตุให้ท่านต้องทำอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้เองการกระทำ ของมนุษย์ทุกอย่างจึงไม่อิสระ

๒. ประโยชน์นิยม (Utilitarianism)

ประโยชน์นิยม มุ่งตอบปัญหาในประเด็นที่ว่า “ทำไมมนุษย์จึงเลือกกระทำอย่างนั้น เพื่ออะไร และมนุษย์ควรเลือกทำอย่างไร” ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่มนุษย์กระทำต่อมนุษย์ด้วยกันและ ต่อสิ่งรอบๆตัวของมนุษย์เอง โดยพื้นฐานแล้ว ชาวประโยชน์นิยมเชื่อว่ามนุษย์มีความเห็นแก่ตัวมา โดยกำเนิด เป็นสัตว์ที่โหดร้าย ดังที่ ฮอบส์ และ รูสโซ่ แม้เคยเวลลีได้ให้ทัศนะไว้ว่า มนุษย์โดยธรรมชาติคือสัตว์ที่โหดร้ายและเห็นแก่ตัว คาร์วิน ก็เขียนไว้ในหนังสือ “กำเนิดสิ่งมีชีวิตโดยการ คัดเลือกตามธรรมชาติ; The origin of species by means of natural selection ว่า สิ่งธรรมชาติรวมทั้ง มนุษย์จะมีการต่อสู้เพื่อการมีชีวิตอยู่ ซึ่งผู้แข็งแรงกว่าจะเป็นผู้มีชัยและมีชีวิตอยู่รอด”^{๒๒} โดย ธรรมชาติแล้วมนุษย์เห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์อยู่แล้ว ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงกระทำการต่างเพื่อ ผลประโยชน์ทั้งนั้นหรือถ้าพูดอีกอย่างก็คือ มนุษย์ควรเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเพื่อนมนุษย์ และสิ่งรอบๆตัวโดยยึดประโยชน์เป็นสำคัญ ในเรื่องนี้ มี ๒ นักปรัชญาที่ชื่อว่าจอห์น สจิวท มิลล์ (John Sjuat Mill) เป็นผู้เสนอแนวคิดให้ยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักในการเลือกกระทำและ โทมัส ฮอบส์ Thomas Hobes) เป็นผู้เสนอแนวคิดให้เลือกกระทำโดยยึดประโยชน์ตนเป็นหลัก

๓. สุขนิยม (Hedonism)

สุขนิยม มุ่งตอบปัญหาในประเด็นที่ว่า “มนุษย์ควรแสวงหาอะไรและสิ่งดีที่สุดสำหรับ มนุษย์คืออะไร อะไรดีสุดที่มนุษย์ควรได้รับ” จักรกลนิยมมองสิ่งมีชีวิตเป็นสัตว์ที่โหดร้าย เต็มไป

^{๒๒} จารุณี วงศ์ละคร, ปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๒๒๕ -๒๒๗.

ด้วยการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด มนุษย์จึงได้รับความทุกข์อย่างนานัปการ การต่อสู้กันนั้นก็เพื่อให้ได้มาซึ่งความอยู่รอด ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของความสุข

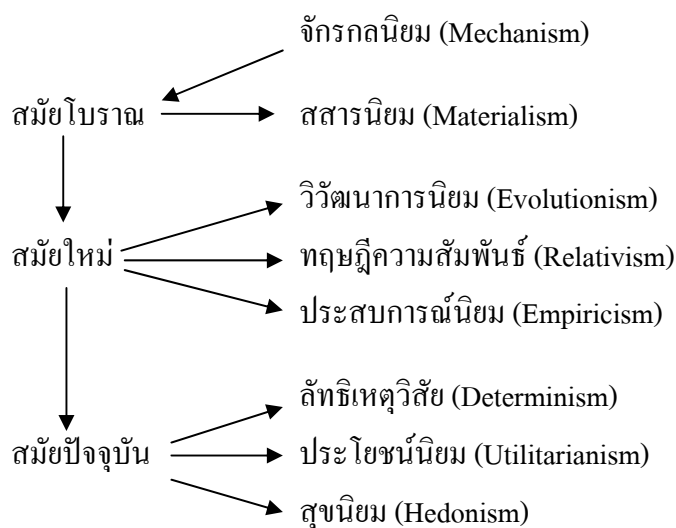
ด้วยเหตุนี้สิ่งที่มนุษย์ควรแสวงหา สิ่งที่มนุษย์ควรได้จึงเป็นความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับความทุกข์ทรมานที่มนุษย์ได้รับในการดำเนินชีวิต

เป็นที่สังเกตได้ว่า เหตุวิสัย ประโยชน์นิยมและสุขนิยมเป็นการตอบปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์เป็นส่วนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ไม่มีความเป็นอิสระ มนุษย์ทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์และควรแสวงหาความสุข สำหรับจักรกลนิยมก็มีแนวความคิดอย่างนี้เช่นกัน นั่นคือ ความคิดที่ว่า มนุษย์คือเครื่องจักร ไม่มีความเป็นอิสระ กระทำเพื่อความอยู่รอดและมุ่งแสวงหาความสุขใส่ตน ด้วยเหตุนี้เองทั้ง ๓ แนวความคิด จึงถือได้ว่าเป็นการสนับสนุนจักรกลนิยมอย่างแท้จริง

๒.๒.๔. รูปประวัติและวิวัฒนาการของจักรกลนิยม

จากประวัติและวิวัฒนาการของจักรกลนิยมที่ได้กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่า แนวความคิดของจักรกลนิยมนั้น ได้มีมาทุกยุคสมัยของประวัติปรัชญาในสมัยแรกหรือในสมัยโบราณ แนวคิดของจักรกลออกมาในเชิงสสารนิยม มุ่งแสวงหาธาตุแท้ของโลกหรือตอบปัญหาปฐมธาตุของโลก พอตกมาถึงสมัยใหม่ ปรัชญาได้หันมาสนใจเรื่องชีวิตมากขึ้น เพราะวิทยาศาสตร์ก้าวหน้ามากพอสมควรแล้ว มนุษย์รู้จักกฎหรือกลไกของธรรมชาติมากขึ้น จักรกลนิยมจึงได้หันมาตอบปัญหานี้แทน พอตกมาในสมัยปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคแห่งเทคโนโลยี มนุษย์มีความสะดวกสบายเป็นอย่างมาก เรื่องธรรมชาติต่างๆ ได้ถูกเปิดเผยออกมาเป็นจำนวนมาก ปรัชญาจึงได้หันมาสนใจเรื่องการทำของมนุษย์ว่า มีความเป็นไปอย่างไร จักรกลนิยมจึงได้หันมาตอบปัญหานี้

ทั้งหมดนี้เป็นสายธารของแนวคิดจักรกลนิยมจากอดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนผังได้ ดังนี้

แผนผังที่ ๓ แสดงถึงสายธารแนวคิดจักรกลนิยมจากอดีตถึงปัจจุบัน

๒.๓ ลักษณะรวมและขอบเขตของจักรกลนิยม

๒.๓.๑ ลักษณะรวมของจักรกลนิยม

๑) ชาวจักรกลนิยม เป็นอเทวนิยม ไม่เชื่อเรื่องที่เหนือธรรมชาติและเหนือผัสสะทั้งหลาย ไม่เชื่อว่ามิพระเจ้า นรกและสวรรค์ ทั้งนี้เพราะไม่มีใครสามารถพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า มีอยู่จริงหรือไม่

ชาวจักรกลนิยมมิได้ยืนยันว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีอยู่จริงอย่างไร หากแต่ชาวจักรกลนิยมมีความเห็นว่า สิ่งใดก็ตามที่ยังไม่สามารถหาเหตุผลมาพิสูจน์ยืนยันให้เห็นชัดเจน ก็ถือได้ว่า สิ่งนั้นไม่มีอยู่จริง เพราะยังหาหลักฐานที่น่าเชื่อถือไม่ได้นั่นเอง ความคิดเห็นเกี่ยวกับพระเจ้าหรือสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ นั้น นักจักรกลนิยมและนักวิทยาศาสตร์ถือว่า เป็นเพียงสมมติฐานอย่างเดียวเท่านั้น อย่างไรก็ตามจักรกลนิยมมีหลักสำคัญอยู่ที่ผัสสะ ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ถือเป็นเรื่องสำคัญ ที่จะต้องให้ความสนใจกับสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาตินี้ แม้สิ่งเหล่านั้นจะมีจริงหรือไม่ก็ตาม ถึงอย่างไรก็ตามในหลักปฏิบัติผู้ที่ไม่เชื่อก็ยังสามารถปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมที่ดีและมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขได้เช่นเดียวกัน^{๒๓}

๒) เป็นเอกนิยม (Monism) ถือว่าสสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้นที่เป็นจริง สสารคือความจริง ซึ่งมีลักษณะดังนี้

ก. สสารเป็นสิ่งที่ครองที่หรือกินที่ คือ แผลตัวไปในที่ว่างเป็นสิ่งที่มียู่และเกิดขึ้นในที่ว่าง อาจกำหนดได้ว่า มันเกิดขึ้นและมีอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แม้บางทีในการปฏิบัติไม่อาจกำหนดได้ แต่ความเป็นจริงแล้ว มันต้องมีอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ตำแหน่งใด ตำแหน่งหนึ่งเสมอ

ข. สสารเป็นสิ่งที่ครองเวลา คือ ต้องมีอยู่ ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง จะมีอยู่ตลอดเวลาหาได้ไม่ นี้ก็เท่ากับบอกว่า สสาร เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ค. สสารเป็นสิ่งที่รู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย แม้ในบางกรณีที่จะรู้ได้นั้น ต้องอาศัยเครื่องมือเช่น กล้องจุลทรรศน์หรืออุปกรณ์ทาง โสต แต่ตัวจะรู้ก็ยังเป็นประสาทสัมผัสอยู่เหมือนเดิม

ส่วนปรากฏการณ์ของสสาร ก็คือการเปลี่ยนแปลงของสสารนั่นเองซึ่งรวมเอาการเคลื่อนไหว คุณสมบัติของสสารด้วย

^{๒๓} นางสาวภัทราภรณ์ มูลสวัสดิ์, “แนวความคิดแบบธรรมชาตินิยมในพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖).

๓) ขอมรับทฤษฎีหน่วยย่อย ลักษณะอย่างนี้บางที่เรียกว่าความเชื่อเรื่อง อะตอม (Atom) โดยถือว่าสิ่งต่างๆประกอบไปด้วยหน่วยย่อยหลายๆหน่วยและหน่วยย่อยนั้นก็ประกอบไปด้วยหน่วยย่อยลงไปอีก จนกระทั่งย่อยลงมาถึงที่สุดจะแยกต่อไปมิได้อีก ไม่มีองค์ประกอบ แยกไม่ได้ ตัดไม่ได้ นี้เรียกว่า “อะตอม Atom”^{๒๔}

๔) ขอมรับเรื่องการทอนลง (Reductionism) ลักษณะนี้ก็สืบเนื่องมาจาก “หน่วยย่อย” นั้นเอง กล่าวคือ สิ่งๆหนึ่ง สามารถแยกได้เป็นหน่วยย่อยจนถึงอนุภาคที่เล็กที่สุด นั่นคือการทอน สิ่งๆหนึ่งลงเป็นเพียงที่รวมของหน่วยย่อย อย่างเช่น สังคม (หน่วยรวม) ก็คือกลุ่มของคนหลายคน คนๆหนึ่งก็คือ กลุ่มของเซลล์หลายๆเซลล์ เซลล์ แต่ละเซลล์ก็คือกลุ่มอนุภาคเล็กๆ ฯลฯ นี่ก็คือลักษณะของการทอนลง

๕) ถือว่าค่าเป็นสิ่งที่สมมติ ค่าทั้งหลายเป็นสิ่งที่สมมติกันขึ้น คำว่า ดี สวย และงาม เป็นคำซึ่งมิได้มีสิ่งใดในโลกของความเป็นจริงรองรับ จริงอยู่ คำทุกคำในภาษาของมนุษย์เป็นสิ่งที่สมมติ แต่ปัญหาก็คือว่า สิ่งที่เราใช้คำๆหนึ่งเรียกนั้น เป็นสิ่งที่สมมติหรือไม่ อย่างเช่น “ปากกา” เป็นคำที่สมมติเราใช้คำนี้เรียกสิ่งๆหนึ่ง แต่สิ่งที่คำๆนี้เรียกคือ สิ่งที่เราใช้เขียนในสมุดนั้นเอง มันไม่ใช่สิ่งสมมติมันเป็นของจริงที่รองรับคำว่า “ปากกา” ไว้ แต่สำหรับ ดี สวย และงาม กับหาสิ่งที่รองรับเหมือน ปากกา ไม่ได้เลย นี่คือสมมติในความหมายของจักรกลนิยม

๖) เชื่อว่าจักรวาลอยู่ในระบบจักรกล นั่นคือ ความคิดที่ว่า สิ่งๆหนึ่งเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงไปเพราะมีสิ่งภายนอกตัวมา “ผลัก” ให้เป็นไปเช่นนั้นและจำเป็นต้องเป็นไปเช่นนั้น จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงที่อยู่ในลักษณะจักรกลนี้ มีลักษณะสำคัญคือ^{๒๕}

ก. การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งใด สิ่งหนึ่งนั้น เกิดจากการ “ผลักดัน” จากแรงภายนอกโดยสิ้นเชิง

ข. ทุกสิ่งดำเนินไปอย่างไร้จุดหมาย แต่ดำเนินไปเพราะถูกผลักและเมื่อถูกผลักแล้ว จะไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้ ด้วยเหตุนี้การเคลื่อนไหวหรือการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่นั้น จึงมิใช่เป็นไปเพื่อบรรลุเป้าหมายอันใด

ค. โดยหลักการแล้วเราสามารถคาดคะเนปรากฏการณ์ ที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคต ยิ่งมีความรู้มากเท่าใด ก็ยิ่งคาดคะเนเหตุการณ์ได้แม่นยำมากเท่านั้น ทั้งนี้เพราะทุกสิ่งดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ในเรื่องนี้ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์พอจะให้คำตอบแก่เราได้

^{๒๔} จารุณี วงศ์ละคร, *ปรัชญาเบื้องต้น*, หน้า ๘๘.

^{๒๕} วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต*, หน้า ๔๕.

๑) เชื่อในเรื่องวิวัฒนาการ ก็คือ แนวความคิดที่ว่า ทุกอย่างไม่คงอยู่กับที่ เปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลา ตลอดถึงพืช สัตว์และมนุษย์ล้วนแต่คงอยู่ในลักษณะนี้

๒) สิ่งทั้งหลายดำรงอยู่ในฐานะความสัมพันธ์ (Relativism) ชาวจักรกลนิยมนั้นเชื่อว่าสรรพสิ่งดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นสายน้ำ ภูเขา มนุษย์และสัตว์ ตลอดจนถึงจักรวาล ล้วนอยู่ในลักษณะของความสัมพันธ์ มนุษย์สัมพันธ์กับพืช พืชสัมพันธ์กับดิน ดินสัมพันธ์กับน้ำ เป็นต้น

๓) เชื่อว่ามนุษย์ไม่เคยมีความเป็นอิสระ เพราะชาวจักรกลนิยมเชื่อว่าการกระทำของมนุษย์ ล้วนเกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัยมาผลักดันให้เป็นอย่างนั้น

๒.๓.๒ ขอบเขตของจักรกลนิยม

จักรกลนิยม (Mechanism) มิใช่เป็นเพียงแนวความคิดที่อธิบายถึงเอกภพอย่างเท่านั้น แต่ ยังได้อธิบายถึงมนุษย์ไว้อีกด้วย จึงถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่กว้างขวางมากทฤษฎีหนึ่ง แต่ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวความคิดของจักรกลนิยมในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง

๒.๔ กระบวนชีวิตตามทัศนะจักรกลนิยม

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า จักรกลนิยมมีแนวความคิดที่กว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับความจริงของเอกภพ ปฐมธาตุ และชีวิต แต่สำหรับงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเน้นเพียงแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับชีวิต โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับกระบวนชีวิตของมนุษย์ นั่นคือ

๒.๔.๑ การกระทำของมนุษย์ตามทัศนะจักรกลนิยม

การกระทำ คือ พฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่เกิดจากการตั้งใจ ในประเด็นนี้จะได้พิจารณาถึงการกระทำของมนุษย์ว่า การที่มนุษย์เลือกทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเป็นอิสระอย่างแท้จริงหรือไม่ การที่มนุษย์ตัดสินใจทำอย่างนั้นอย่างนี้เกิดขึ้นโดยอิสระแค่ไหนหรือไม่มีอิสระเลย ถูกอะไรผลักดันให้เลือกกระทำอย่างนั้น ในเรื่องนี้ชาวจักรกลนิยมเชื่อว่า พฤติกรรมทุกชนิดย่อมมีสาเหตุ แม้นักวิทยาศาสตร์ก็เชื่อว่า ปรากฎการณ์ใดๆในธรรมชาติย่อมมีสาเหตุ การกระทำของมนุษย์เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ การกระทำจึงมีสาเหตุ ซึ่งมนุษย์ได้พยายามหาสาเหตุมาอธิบายการกระทำของมนุษย์เสมอ อย่างเช่น การที่บุคคลมีความประพฤติดีอย่างใดอย่างหนึ่งอาจมีสาเหตุเนื่องมาจาก ในขณะที่บุคคลนั้นเกิด ดวงดาวประจำตัว อยู่ในตำแหน่งนั้น ตำแหน่งนี้ นายเขียว เป็นโจรเพราะเกิดฤกษ์ดาวโจร เด็กหญิงปลาใส่เสื้อตัวนี้บ่อยๆเพราะเพื่อนชมว่าเสื้อตัวนี้สวย ลักษณะตาจูงทำให้นายแดงวิ่งหนีเสือ จะเห็นได้ว่า สิ่งที่คนยกเอามาเป็นสาเหตุของการ

กระทำหรือพฤติกรรมนั้นๆมีตั้งแต่สิ่งที่อยู่ไกลตัว อย่างเช่น ดวงดาว เป็นต้น จนถึงสิ่งที่อยู่ลึกเข้าไปในตัวคน อย่างเช่น สัญชาตญาณ เป็นต้น^{๒๖}

อย่างไรก็ตามสิ่งที่ชาวจักรกลนิยมได้จากความจริงข้อนี้ก็คือ ความไม่เป็นอิสระในการกระทำ การกระทำเป็นเพียงผลอย่างหนึ่งอันเกิดมาจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งที่ผลักดันให้ปรากฏออกมาเช่นนั้น ผลทุกอย่างย่อมเกิดขึ้นตามเงื่อนไข ที่เป็นสาเหตุของผลนั้นๆ การกระทำของมนุษย์ไม่ว่าจะดีหรือร้าย ถูกหรือผิด ย่อมมีสาเหตุเป็นเงื่อนไขทำให้เกิด ด้วยเหตุนี้ การกระทำของมนุษย์ทุกอย่างจึงไม่มีความเป็นอิสระ ทั้งนี้เพราะการกระทำนั้นมีสาเหตุที่ต้องให้เลือกอย่างนั้น ทำอย่างนั้น พุคอย่างนั้นและคิดอย่างนั้น ซิกมันด์ ฟรอยด์ เชื่อว่า บางกรณีการสืบสาวหาต้นต่อที่เป็นสาเหตุพฤติกรรมของมนุษย์ อาจจะไม่พบ แม้จะคิดย้อนหลังไปเท่าใดก็ไม่สามารถอธิบายได้ ฟรอยด์ เชื่อว่าการกระทำทุกอย่างของมนุษย์ ต้องมีสาเหตุมิได้เกิดขึ้นอย่างลอยๆและมีได้เกิดขึ้นเพราะการเลือกที่เป็นอิสระ สมมติว่าในขณะที่ นายทุงทำอะไรหนึ่งคือ “เขียนหนังสือ”และสมมติว่า “อาจารย์บังคับ” เป็นสาเหตุที่ทำให้ต้องเขียนหนังสือ ถ้าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดกับนายทุงเมื่อวานนี้หรือปีที่แล้ว อาจนึกได้และก็เข้าใจได้ว่า ทำไมนายทุงจึงได้กระทำเช่นนั้น แต่ถ้าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดในสมัยนายทุงเป็นทารกอายุหนึ่งขวบ ถึงนึกอย่างไรก็คงนึกไม่ออก สภาพอยู่ลึกลงไปทีนี้ก็ไม่ได้ด้วยวิธีการธรรมดา นี้ เรียกว่าจิตใต้สำนึก เหตุการณ์ต่างๆที่ประสบสมัยเป็นทารกมิได้หายไปไหน แต่ได้สะสมไว้ในส่วนลึกและเมื่อถึงเวลาที่แสดงอำนาจออกมาผลักดันให้ทำแบบนั้นในสถานการณ์อย่างนั้น การกระทำทุกอย่างของคน ย่อมเกิดจากการสะสมเหตุการณ์ในอดีต ถ้าเป็นอดีตอันใกล้ก็จำได้และนึกออก แต่ถ้าเป็นอดีตยาวไกลสมัยยังเป็นทารกก็จำต้องมีวิธีการพิเศษของจิตวิเคราะห์จึงจะค้นพบเหตุการณ์อันเป็นต้นต่อที่แท้จริงนั้นได้ วิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมากเท่าใด ความแม่นยำในการคาดคะเนเหตุการณ์ ในระยะเวลา ๕๐ ปีผ่านมากความเจริญของวิชาการทำให้เข้าใจพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์มากขึ้น ปัจจุบันมักจะนึกว่าเป็นอิสระในการตัดสินใจกระทำสิ่งต่างๆ แต่โดยความจริงแล้ว มนุษย์ถูกควบคุมโดยไม่รู้ตัว คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่า การโฆษณาขายสินค้าทางสื่อมวลชน มีอิทธิพลอย่างมากหรืออาจเหนือการตัดสินใจของมนุษย์ก็เป็นไปได้ ในการซื้อสิ่งของต่างๆความปรารถนาก็ดี ความต้องการก็ดี รสนิยมก็ดี สิ่งเหล่านี้ได้ถูกหล่อหลอมให้เป็นส่วนหนึ่งของตัวมนุษย์โดยไม่รู้ตัว ในสังคมปัจจุบัน ความคิดความเห็น อุปนิสัยใจคอเป็นไปอย่างที่ต้องการเป็น เมื่อมีเงื่อนไขอย่างนั้น การกระทำหรือพฤติกรรมอย่างนั้นก็จำต้องเกิดขึ้น

สำหรับชาวจักรกลนิยมนั้น มนุษย์มิได้มีบทบาทในความเป็นบุคคลในตัวของตัวเองเลย เป็นเพียงที่รวมของปัจจัยทั้งหลายหรือผลผลิตของกรรมพันธุ์และสภาพแวดล้อม มนุษย์เป็นเพียง

^{๒๖} ดร. วีระ อาชวเมธี, **ปรัชญาจิตวิทยา**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๗๘.

หุ่นยนต์ที่มีกรรมพันธุ์และสภาพแวดล้อมเป็นข้อมูลบรรจุอยู่ ทุกสิ่งที่กระทำลงไปจึงไม่มีทางที่จะเป็นอิสระไปได้^{๒๖}

๒.๔.๒ เจื่อนใจหรือแรงผลักดันก่อให้เกิดการกระทำของมนุษย์

สำหรับชาวจักรกลนิยมนั้น ถือว่าเป็นไปโดยถูกสิ่งอื่นบังคับหรือเป็นไปเพราะอาศัยเจื่อนใจหลายอย่างที่ทำให้เป็นเช่นนั้น การคิด การเลือกและการตัดสินใจของมนุษย์ ที่กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ล้วนแต่เป็นไปในลักษณะอย่างนี้ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาถึงเจื่อนใจที่ทำให้เกิดการคิด การเลือกและตัดสินใจว่า มีเจื่อนใจอะไรบ้าง ที่ทำให้มนุษย์เป็นเช่นนั้น ชาวจักรกลนิยมเชื่อว่า การกระทำของมนุษย์ขึ้นอยู่กับอุปนิสัยใจคอของบุคคลนั้นๆ อุปนิสัยนี้หมายรวมเอาทั้งรสนิยมและค่านิยมที่ยึดถือ ความแตกต่างระหว่างคน ๒ คนนั้น นอกจากเป็นเรื่องทางร่างกายแล้ว ก็ยังอยู่ตรงที่ว่า ถ้าตกอยู่ในสถานการณ์อันเดียวกัน คนทั้ง ๒ จะตัดสินใจกระทำแตกต่างกัน ซึ่งการตัดสินใจของคนทั้ง ๒ นั้น ขึ้นอยู่กับอุปนิสัย รสนิยม ค่านิยม ของแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร อุปนิสัยที่ต่างกันจะผลักดันให้คนทั้ง ๒ เกิดการตัดสินใจที่ต่างกัน ด้วยเหตุนี้ อุปนิสัยจึงเป็นเจื่อนใจที่ก่อให้เกิดการกระทำที่แท้จริง ซึ่งชาวจักรกลนิยมเชื่อว่า ไม่ว่าการกระทำใดๆ ล้วนไม่พ้นไปจากแรงผลักดันของอุปนิสัยไปได้เลย

แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า อุปนิสัย (รวมทั้ง รสนิยมและค่านิยม) ของมนุษย์ได้มาอย่างไร ข้อนี้ชาวจักรกลนิยมตอบว่าได้มา ๒ ทางคือ^{๒๗} คือ ทางพันธุกรรม ๑ และสิ่งแวดล้อม ๑

๑. เจื่อนใจที่ได้จากพันธุกรรม

อิทธิพลของพันธุกรรมที่มีต่ออุปนิสัยใจคานั้น จะมีมากน้อยเพียงใด ยังไม่มีใครสามารถพิสูจน์ได้ แต่พันธุกรรมมีอิทธิพลต่อสภาพร่างกายของมนุษย์อย่างแน่นอนและสภาพร่างกายนี้เองที่มีอิทธิพลต่ออุปนิสัย ความรู้สึกนึกคิดและติปัญญาของมนุษย์ เช่น คนที่เกิดมาขี้โรคก็อาจมีนิสัยใจคอไม่เหมือนคนที่เกิดมาแข็งแรง เรื่องต่างๆ ที่เป็นความสนใจก็ดี สิ่งต่างๆ ที่กระทำก็ดีรวมทั้งพฤติกรรมโดยทั่วไป ย่อมไม่เหมือนอีกคนอื่น

อย่างไรก็ตามเรื่องพันธุกรรมเป็นเรื่องของร่างกายที่มีอิทธิพลต่ออุปนิสัย สามารถแยกเป็น ๒ อย่างคือ

ก. สาเหตุที่ได้รับจากทางร่างกาย (ร่างกายไม่สมดุล) เป็นเรื่องระบบของร่างกายไม่สมดุล การกระทำของมนุษย์มีบ่อยครั้ง ที่ตัดสินใจเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะสภาพร่างกายเรียกร้องให้ต้องทำเช่นนั้น เช่น ทำไมจึงต้องทานยา เพราะสภาพร่างกายไม่สมดุลหรือไม่ปกติ ก็

^{๒๖} วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต*, หน้า ๘๒.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

เป็นเพราะ ปวดหัว เป็นไข้ เป็นโรคหัวใจเป็นต้น สภาพร่างกายนี้จัดได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นได้ แฮ็คเคิล (Haeckel) เสนอว่า “อารมณ์อันรุนแรงที่ผลักดันให้ เอ็ดเวิร์ด ไปหาอ็อททิลเลีย เป็นแรงดึงดูดอันเดียวกับที่กระตุ้นให้ตัวเสปอร์มแทรกตัวเข้าไปสู่รังไข่ในชีวิตของสัตว์และพืชนั่นเอง”^{๒๕}

ข.ความต้องการทางด้านร่างกาย^{๒๖} (ความต้องการขั้นพื้นฐานของชีวิต) ลักษณะของความต้องการทางด้านร่างกายก็มีอิทธิพลในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ได้เช่น

๑) ความต้องการอาหาร อากาศ น้ำ บุคคลที่เกิดความหิว ขาดอาหารย่อมจะต้องตัดสินใจกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นธรรมดา ร่างกายขาดน้ำจึงตัดสินใจไปหาน้ำมาดื่มเป็นต้น การกระทำนี้เป็นการกระทำที่เกิดจากความต้องการน้ำของร่างกาย

๒) ความต้องการอุณหภูมิที่เหมาะสม สภาพร่างกายของมนุษย์ถ้าเย็นมากหรือร้อนมากไม่มีความเป็นปกติก็ย่อมจะทำให้มนุษย์กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งได้เช่นกัน

๓) ความต้องการทำกิจกรรมและพักผ่อน อย่างที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ตามทัศนะของจักรกลนิยมสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ถ้านั่งอยู่นานๆ ก็ย่อมเกิดการเมื่อยล้า สิ่งนี้แหละทำให้ต้องตัดสินใจลุกขึ้นเดินไปมาหรือทำอย่างอื่น

๒. เจื่อนใจที่เกิดจากสิ่งแวดล้อม

มีสุภาษิตของไทยที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” คิดว่า คงยังคุ้นกันดีกับสุภาษิตนี้ นี่คือการเข้าใจของคนไทยสมัยโบราณหรือสมัยปัจจุบันนี้ก็ยังใช้ได้ ทัศนะความคิดอย่างนี้คือการเข้าใจที่ว่าสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์ แต่สำหรับชาวจักรกลนิยมแล้ว สิ่งแวดล้อมในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเพื่อนมิตรสหายเท่านั้น แต่หมายถึง ภูมิประเทศ ดิน ฟ้า อากาศ รวมไปถึงระบบสังคมที่คนแต่ละคนอาศัยอยู่ ไม่ว่าจะเป็นระบบการปกครอง วัฒนธรรม จารีตประเพณี ศาสนา การอบรมของโรงเรียนและบิดามารดา ฐานะทางสังคม และทางเศรษฐกิจ หนังสือที่อ่าน เพลงที่ได้ฟัง หนังสือที่ได้ดู เกมที่ได้เล่น เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่หล่อหลอมให้บุคคลนั้นๆมีอุปนิสัยอย่างที่มีอยู่เป็นอยู่ อุปนิสัยของคนๆหนึ่งจำเป็นต้องเป็นอย่างที่เป็นอยู่จะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ถ้าเขาเกิดมาในสิ่งแวดล้อมอย่างนั้น ชาวจักรกลนิยมเชื่อว่า คนจะเป็นอย่างไร กล่าวหาญหรือขี้ขลาด ขี้ขโมยหรือใจบุญ เป็นหนอนหน่งสี่หรือนักผจญภัย ล้วนเกิดจาก

^{๒๕} Darrow. C., *A Modern Introduction to Philosophy*, (New York: Free Press, 1965), p. 68.

^{๒๖} คณะอาจารย์ คณะวิทยาศาสตร์, *วิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ๒*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘), หน้า ๖๓.

สิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนด จอห์น บี วัตสัน (John B. Watson: 1878 - 1958)^{๓๑} นักจิตวิทยาคนสำคัญ ที่เห็นด้วยกับความคิดนี้ได้ให้แนวคิดไว้ว่า

นำเด็กทารกที่แข็งแรงและสมบูรณ์มามอบให้แก่ข้าพเจ้าหนึ่ง โหลและมอบโลก ให้แก่ข้าพเจ้าโดยเฉพาะ โลกหนึ่ง เพื่อที่จะเลี้ยงดูเด็กเหล่านี้ ข้าพเจ้าขอให้สัญญาว่า ข้าพเจ้าสามารถ เลือเด็กคนใดคนหนึ่งมาฝึกอบรมให้เขาเป็นผู้เชี่ยวชาญสาขาใดสาขาหนึ่งก็ได้ ที่ข้าพเจ้าต้องการ ให้เป็นแพทย์ นักกฎหมาย ศิลปิน นักธุรกิจหรือแม้แต่จะให้ไปเป็นขอมานหรือซิมบิ โดยไม่จำเป็น ว่า พรสวรรค์หรือความสามารถของเขาจะเป็นอย่างไร

๒.๔.๓ การกระทำของมนุษย์เป็นไปตามเงื่อนไขหรือแรงผลักดัน

การที่มนุษย์เลือกตัดสินใจกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น นอกจากมีอุปนิสัยที่เป็น เงื่อนไขหรือแรงผลักดันภายในแล้ว ก็ยังมีเงื่อนไขหรือแรงผลักดันภายนอกอีกเงื่อนไขหนึ่ง ที่มีอิทธิพล ต่อการตัดสินใจ ในการเลือกทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งของมนุษย์ ที่เรียกว่าสิ่งเร้าบ้าง^{๓๒} สิ่งเสริมแรงบ้าง เหลือล่อบ้าง แต่ในที่นี้เรียกว่า “แรงผลักดันนอก” ชาวจักรกลนิยมมีความเชื่อว่าเงื่อนไขนี้ก็เป็นแรง ผลักให้เกิดการกระทำได้ แรงผลักดันนอกนี้ ชาวจักรกลนิยมเสนอไว้ดังนี้

๑. ประโยชน์ที่จะเกิดจากการกระทำ

มนุษย์โดยธาตุแท้แล้ว เป็นสัตว์ที่มีความเห็นแก่ตัว การกระทำอันใดของมนุษย์ล้วน เป็นไปเพื่อตัวเองหรือเพื่อประโยชน์ตัวเองทั้งนั้น ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ด้วยเหตุนี้ “ประโยชน์” จึง เป็นเงื่อนไขหรือแรงผลักดันอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ขึ้น คำกล่าว ที่ว่า “หมูไป ไก่มา” นี้คือลักษณะของการกระทำเพื่อประโยชน์หรือมีประโยชน์เป็นเครื่องล่อ

ฮอบส์ (Hobbes) เป็นนักปรัชญาที่เห็นด้วยกับความคิดนี้ ท่านมีแนวความคิดว่า^{๓๓} มนุษย์ เป็นสัตว์ฉลาด รู้ดีว่า ที่ทำอะไรนั้นก็เพื่อตัวเองและก็รู้ว่าคนอื่นก็เป็นเหมือนกัน คนทุกคนโดย แท้จริงแล้วแสวงหาทุกสิ่งเพื่อประโยชน์ตัวเอง ถึงบางคนอาจจะเห็นว่ากระทำอย่างนี้เป็นของ น่ารังเกียจ แต่โดยธรรมชาติมนุษย์เป็นอย่างนี้ การคิดถึงตัวเองนั้นบางครั้งก็ปรากฏออกมาอย่าง ชัดเจน บางครั้งก็แฝงอยู่ข้างใน การที่มนุษย์ไม่คำนึงถึงตัวเองนั้นเป็นไปไม่ได้ การกระทำของ มนุษย์ในสุดท้ายแล้วก็เพื่อตัวเอง การแย่งกันซื้อของถูก การคดโกง การเอาเปรียบผู้อื่นหรือแม้แต่ การร่วมมือกันทำสัญญาต่างๆ ก็ล้วนแล้วแต่อาศัยประโยชน์เป็นเครื่องล่อทั้งนั้น ถึงบางครั้งการ

^{๓๑} วิโรจน์ นาคชาติ, **ปรัชญาจิต**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑ - ๔๒.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๓๓} วิทย์ วิศเวทย์, **จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์พิม์, มปป.), หน้า ๒๐.

ช่วยผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์นั้น จะรู้ตัวว่าไม่ต้องการอะไรเป็นสิ่งตอบแทน แต่ความจริงแล้วเป็นการเข้าใจผิดหรือหลอกตัวเอง เพราะในส่วนลึกๆของจิตใจนั้น คิดถึงตัวเองตลอดเวลา เช่น เห็นคนถูกรถชนกลางถนน นอนร้องครวญคราง ก็เกิดความรู้สึกสงสารและได้เข้าไปช่วยเหลือ โดยในขณะที่นั้นมีได้นึกที่จะได้สิ่งใดเป็นเครื่องตอบแทน ฮอบส์ (Hobes) อธิบายไว้ว่า

๑) ถ้าแน่ใจว่าการช่วยเหลือครั้งนี้ เราจะได้รับบาดเจ็บจะช่วยหรือไม่

๒) การที่เราเห็นคนอื่นเจ็บปวดนั้น ความจริงแล้วเรากำลังนึกถึงตัวเอง คือรู้สึกว่าการเหตุการณ์เช่นนี้ อาจจะทำให้เราเจ็บปวดได้ แต่ก็นับว่าดีที่สิ่งนี้มิได้เกิดกับเรา

๓) ที่เราช่วยนั้นเพราะต้องการให้สังคมอยู่ในระบบที่เพื่อนมนุษย์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นประโยชน์แก่เราในอนาคต เพราะวันหนึ่งอาจเกิดเหตุการณ์นี้กับเรา

๒. ความสุขหรือทุกข์ที่จะเกิดจากการกระทำ

ได้ยืมคำถามบ่อยๆว่า “ไปเที่ยวครั้งนี้ สนุกหรือเปล่า” นี้คือ ลักษณะหนึ่งที่ยึดเอาความสุขหรือทุกข์เป็นเครื่องล่อในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง นักปรัชญาชาวสุขนิยม^{๓๔} (Hedonism) ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของจักรกลนิยมเชื่อว่า มนุษย์รักสุขเกลียดทุกข์ ด้วยเหตุนี้ การกระทำของมนุษย์จึงถูกบงการโดยสิ่ง ๒ สิ่ง คือ ความทุกข์ความเดือดร้อนจะบงการให้มนุษย์หลีกเลี่ยงความสุขความสบายจะบงการให้มนุษย์แสวงหา แต่ความสุขตามทัศนะของชาวจักรกลนิยม เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งประโยชน์ ความทุกข์คือการเสียผลประโยชน์ รวมถึงการคงอยู่หรือสลายไปของชีวิต ด้วยเหตุนี้ การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง มนุษย์จึงต้องพิจารณาเป็นอย่างดี แต่สุดท้ายผลของการพิจารณานั้นก็เพื่อความสุขของตัวเองเสมอ ไม่ว่าจะมีความสุขเพื่อตัวเองโดยตรงหรือความสุขเพื่อตัวเองในทางอ้อม

๒.๔.๔ การกำหนดเงื่อนไขหรือแรงผลักดันให้มนุษย์กระทำตาม

ตามทัศนะของชาวจักรกลนิยม การกระทำของมนุษย์ ล้วนเกิดขึ้นจากเงื่อนไขหรือแรงผลักดันที่ผลักดันให้เป็นเช่นนั้น เงื่อนไขต่างๆเหล่านั้นคือ อุปนิสัย ประโยชน์ สุขและความทุกข์ เงื่อนไขเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น มนุษย์สามารถคาดคะเนต่อการกระทำว่าจะเป็นอย่างใด โดยอาศัยเงื่อนไขที่เคยเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงสามารถเลือกการกระทำในทางดีหรือร้ายได้ โดยอาศัยเงื่อนไขบังคับหรือผลักดันให้เป็นไปตามที่ต้องการ นักจิตวิทยากลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ที่สนับสนุนแนวความคิดจักรกลนิยมให้ความสำคัญเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่สังเกตเห็นได้ เช่น การเดิน การพูด การคิด ความรู้สึก ฯลฯ โดยเฉพาะเรื่องของสิ่งเร้าและ

^{๓๔} จารุณี วงศ์ละคร, ปรัชญาเบื้องต้น, หน้า ๓๒๓.

การตอบสนอง นั่นคือ การวางเงื่อนไขให้มนุษย์ทำตาม เพราะสิ่งนี้เป็นพื้นฐานสำคัญแก่การ แสดงออกของพฤติกรรมต่างๆ การกระทำจะดีหรือร้าย ก็เป็นเพราะเงื่อนไข^{๓๕} คือ

๑) พันธุกรรม เป็นเรื่องของร่างกาย ถ้าร่างกายดีหรือเผ่าพันธุ์ดี ก็มีแนวโน้มที่จะออกผล มาดี เช่น คนร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรง ไม่เป็นโรค มีแนวโน้มต่อการที่จะเรียนเก่ง เป็นต้น ซึ่งตรง ข้ามกับเผ่าพันธุ์ที่ไม่ดีหรือร่างกายไม่ดี

๒) สิ่งแวดล้อม รูปร่างหรือพันธุกรรมดีแล้ว ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ถ้า สิ่งแวดล้อมเหมาะสมต่อการกระทำที่จะออกมา ในทางดีหรือร้าย เช่นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเป็น โจร มนุษย์ก็มีแนวโน้มที่จะประพฤติตัวเป็นโจร การกระทำก็จะง่ายต่อการเป็นโจร สิ่งแวดล้อม เหมาะต่อการเรียนเก่ง คนก็มีแนวโน้มที่จะเรียนเก่ง ฯลฯ

๓) ประโยชน์ เป็นเงื่อนไขหนึ่งซึ่งช่วยให้เกิดการกระทำได้รวดเร็วขึ้น ถ้ามีผลประโยชน์ ต่อตัวเอง ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม ก็ง่ายต่อการตอบรับหรือสนองต่อสิ่งนั้นๆ แต่ถ้าขัดกับ ประโยชน์ ก็ง่ายต่อการปฏิเสธ ด้วยเหตุนี้ ถึงจะมีพันธุกรรมที่ดี สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแล้ว ประโยชน์ก็ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญเช่นเดียวกัน

๔) ความสุขและทุกข์ มนุษย์เป็นสัตว์ที่เรียนรู้ได้ดีกว่าสัตว์จำพวกอื่น หมายความว่า มี ความเข้าใจในประสบการณ์ชีวิตของตัวเองได้เป็นอย่างดี เหตุการณ์ใดที่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์แก่ ตัวเอง มนุษย์ล้วนจดจำ เข้าใจ และฝังใจได้ดี สามารถเปรียบเทียบแต่ละเหตุการณ์ได้ว่า จะให้ผล อย่างไรต่อตัวเองเป็นพิเศษ ถ้าการกระทำใดหรือเหตุการณ์ใดก่อให้เกิดทุกข์แก่ตัวเองแล้ว มนุษย์จะ กระทำโดยการปฏิเสธหรือทำลายสิ่งนั้น แต่ถ้านำมาซึ่งสุขแล้ว ก็จะกระทำโดยการตอบรับหรือ ทะนุถนอมสิ่งนั้นไว้

การที่จะคาดคะเนได้ว่า มนุษย์แต่ละคนจะมีพฤติกรรมเป็นอย่างไร เขาจะดีหรือร้าย เป็น โจร ขโมยหรือนักบุญ ฯลฯ นั้น ชาวจักรกลนิยมเห็นว่า^{๓๖} ถ้าจะให้แม่นยำมากๆนั้น เงื่อนไขทั้งหมด ที่กล่าวมาแล้วนั้น ต้องสัมพันธ์และสอดคล้องกัน จึงจะได้ผลมาก ถ้าเงื่อนไขทั้งหมดนั้น ไม่ สัมพันธ์กันแล้ว การคาดคะเนก็อาจจะถูกหรือผิดบ้างเป็นธรรมดา

๒.๔.๕ การพัฒนาชีวิตตามหลักจักรกลนิยม

การพัฒนาชีวิต คือการพัฒนาพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา เนื่องจากชีวิตจริงๆตาม ทัศนะของชาวจักรกลนิยมมีเพียงร่างกายและพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ของร่างกายเท่านั้น ถึง มนุษย์จะไม่เป็นตัวของตัวเอง ไม่มีความเป็นอิสระเพราะเป็นไปตามเงื่อนไขที่ผลักดันให้เป็นอย่าง

^{๓๕} วิโรจน์ นาคชาติ, **ปรัชญาจิต**, หน้า ๔๐.

^{๓๖} อุบลรัตน์ เฟิงสติด, **จิตวิทยาการเรียนรู้**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๕ - ๑๕๔.

นั้นๆ เปรียบประจักษ์เครื่องจักรก็ตาม แต่ก็สามารถแก้ไขชีวิตได้ ปรับเปลี่ยนการกระทำได้ เหมือนดังเครื่องจักรที่พังก็สามารถซ่อมได้ พฤติกรรมของมนุษย์ก็เช่นกัน ปรับให้ดีหรือให้ร้ายได้ โดยอาศัยการวางเงื่อนไข ไคคาร์ล โรเจอร์ (Carl Rogers) และ บี.เอฟ.สกินเนอร์ (Burrhus Frederic Skinner) เชื่อว่า พฤติกรรมของมนุษย์สามารถแก้ไขได้ มนุษย์เกิดมาพร้อมกับสมรรถภาพที่จะเรียนรู้ ถ้าเงื่อนไขอำนวย ดังนั้นภายใต้เงื่อนไขใดอย่างหนึ่ง มนุษย์สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมใดๆ ได้หรือควบคุมพฤติกรรมใดๆ ได้ดังประสงค์ การพัฒนาหรือควบคุมพฤติกรรม ตามทัศนะของจักรกลนิยม มี ๒ วิธีคือ^{๓๓} การให้รางวัล และการลงโทษ

๑) การให้รางวัล เป็นการวางเงื่อนไขอย่างหนึ่ง การให้รางวัลที่ดีนั้น สำหรับชาวจักรกลนิยมแล้ว ต้องเป็นการให้รางวัลที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคลนั้นๆ พฤติกรรมของมนุษย์ จึงจะเป็นไปตามที่ต้องการและมนุษย์นั้นก็จะยินยอมและเต็มใจประพฤติตัวตาม

การให้รางวัลนี้มีหลายประเภท ทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพร่างกาย เกียรติยศ ค่ายกย่อง เช่นการสร้างโรงพยาบาล การให้สวัสดิการทางสังคม การให้เงินเดือนแก่พนักงานอย่างเหมาะสม ตลอดจนการให้เกียรติยศ ให้ค่ายกย่องต่างๆ

๒) การลงโทษ เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สามารถพัฒนา ปรับเปลี่ยนหรือแก้ไข เพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ การลงโทษตามทัศนะของชาวจักรกลนิยม หมายถึงการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นอันตรายต่อบุคคลและสิ่งที่เกี่ยวข้องต่อบุคคลนั้นๆ ทั้งร่างกาย ประโยชน์ที่จะได้รับและความสุขที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนถึงประสบการณ์ของชีวิตเขาเอง ที่สอนให้รู้ถึงความเสียหาย ความผิดหวังจากเหตุการณ์ในแต่ละเหตุการณ์ ที่เคยประสบมา เด็กคนหนึ่งพ่อแม่เผลอ ด้วยความไม่รู้ ไปจับถ่านไฟแดงๆ ทำให้เกิดอาการเจ็บปวดและไม่กล้าที่จะจับอีก นี่คือการลงโทษอย่างหนึ่งในประสบการณ์ชีวิต การสร้างคุก เรือนจำ การประณาม การปรับไหม ตลอดจนการใช้กฎหมายต่างๆ บังคับ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อจะปรับพฤติกรรมของมนุษย์ ที่กระทำผิดต่อสังคมให้ดีขึ้น

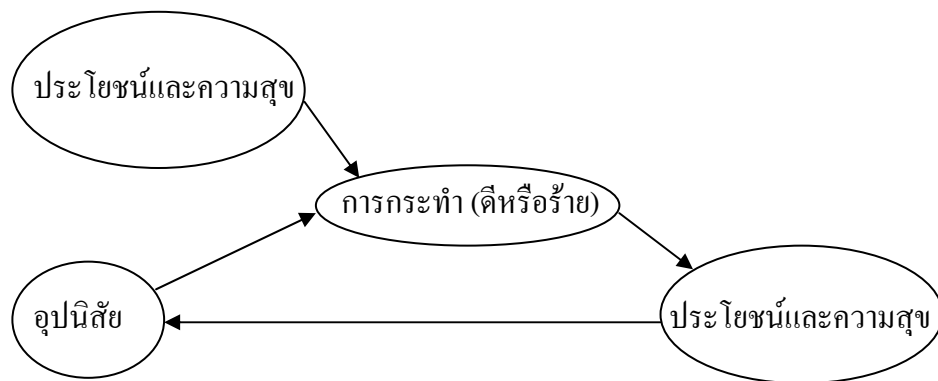
ด้วยเหตุนี้การลงโทษหรือการให้รางวัลจึงเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนามนุษย์ในระดับสังคมหรือประเทศชาติ สังคมมนุษย์ที่ยังมีบุคคลเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว จนทำลายผลประโยชน์ของคนอื่นหรือประเทศ

^{๓๓} ศรีเรือน แก้วกังวาน, ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๒.

๒.๕ สรุป

กระบวนการชีวิตนั้น ตามทัศนะของจักรกลนิยมถือว่า ชีวิตทั้งหมดเป็นเพียงสสารกับพลังงานเท่านั้นเอง ชีวิตถูกประกอบขึ้นด้วยกลุ่มอะตอม (atom) หรือกลุ่มเซลล์ต่างๆเป็นจำนวนนับไม่ถ้วน ชีวิตเป็นเพียงผลของการรวมตัวของสสาร มีการเปลี่ยนแปลง ค้างอยู่และสลายไปตามลักษณะของสสาร ซึ่งในการรวมตัวของสสารนั้นดำเนินไปตามกฎกลศาสตร์ ไม่มีมีจิตหรือวิญญาณ

ด้วยเหตุนี้การกระทำของมนุษย์ จึงไม่มีความเป็นอิสระโดยสิ้นเชิง แต่ถูกสิ่งอื่นผลักดันให้เป็นเช่นนั้นๆ ในการเลือก การตัดสินใจ จึงไม่เป็นอิสระแต่เกิดขึ้นเพราะเงื่อนไขหลายๆเงื่อนไข มาผลักดันให้เป็นเช่นนั้น สามารถแสดงให้เห็นเป็นภาพได้ ดังนี้

แผนผังที่ ๔ แสดงถึงการกระทำตามกระบวนการชีวิตมนุษย์ตามทัศนะจักรกลนิยม

ภาพแสดงนี้เป็นการบ่งบอกถึง กระบวนการชีวิตของมนุษย์ การกระทำของมนุษย์ไม่ว่าจะดีหรือร้ายนั้น มิได้เกิดเองหรือมิได้เป็นอิสระแต่ประการใด แต่เกิดขึ้นเพราะอาศัยเงื่อนไขต่างๆที่ผลักดันให้การกระทำนั้นๆเกิด ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขทางอุปนิสัยหรือเงื่อนไขทางด้านผลประโยชน์ สิ่งเหล่านี้เอง เป็นสิ่งที่ทำให้การกระทำนั้นๆไม่มีความเป็นอิสระในตัวเอง

บทที่ ๓

กระบวนการชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าเป็นแนวความคิดหนึ่ง ที่กล่าวถึงกระบวนการชีวิตของมนุษย์ได้ในทุกๆแง่มุม หลักธรรมทั้งหลาย ล้วนเป็นหลักปฏิบัติ เป็นแนวความคิด ที่เกี่ยวกับหลักการครองชีวิต ซึ่งมุ่งผลไปสู่ความสำเร็จ นั่นคือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้^๑ ปฏิกิจสมุปบาท ถือได้ว่าเป็นแนวความคิดที่กล่าวถึงกระบวนการชีวิตของมนุษย์ ที่สมบูรณ์แบบที่สุด เป็นแนวความคิดที่ตอบปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง

๓.๑ ความหมายของปฏิกิจสมุปบาท

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมาย ปฏิกิจสมุปบาทว่า คือสภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น, การที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยต่อเนื่องกันมา^๒

ปฏิกิจสมุปบาท มาจากคำบาลีว่า “ปฏิกิจสมุปบาท” ซึ่งประกอบด้วยคำ “ปฏิกิจ” กับคำว่า “สมุปบาท” ความหมายว่า “ปฏิกิจ” แปลว่า อาศัย “สมุปบาท” แยกออกเป็น สัม + อุปบาท = “สมุปบาท” สัม แปลว่า ร่วม อุปบาท แปลว่าเกิดขึ้นเมื่อรวมกัน (สัม + อุปบาท) จึงแปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกัน ด้วยเหตุนี้เมื่อนำคำว่า “ปฏิกิจ” กับคำว่า “สมุปบาท” รวมกันเข้า จึงมีความหมายว่าการเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันและกัน ซึ่งกันและกัน^๓

ทั้งหมดนี้คือ ความหมายของปฏิกิจสมุปบาทโดยพยัญชนะ แต่เมื่อว่าความหมายโดยอรรถคือ โดยเนื้อหาสาระแล้ว ปฏิกิจสมุปบาทมุ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ขององค์ธรรมที่รวมกันอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ทั้งที่เป็นรูปแบบกว้างๆครอบคลุมไปทุกสรรพสิ่งและรูปแบบแคบ มุ่งตรงมาที่มนุษย์โดยเฉพาะ ซึ่งรูปแบบทั้ง ๒ รูปแบบนี้ มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงเข้ากันได้เป็นอย่างดี ดังพุทธพจน์ที่แสดงความหมายของปฏิกิจสมุปบาทในรูปแบบที่กว้างๆไว้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๓.

^๓บรรจบบรรณรุจิ, ปฏิกิจสมุปบาท กระบวนธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มีเพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ (ด้วย)”^๔ จากพุทธพจน์ เป็นการแสดงความหมายปฏิจกสมุปบาทแบบกว้าง ซึ่งบางทีก็เรียกว่า อิทัปปัจจยตา หลักปฏิจกสมุปบาทในรูปแบบนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้โดยทั่วไป เป็นหลักที่ครอบคลุมทุกอย่าง เพราะยึดเอาหลักที่ว่า ไม่มีอะไรเกิดขึ้นอย่างลอยๆ แต่ที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนมีเหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมประกอบกันให้เป็นเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้หลักปฏิจกสมุปบาทจึงใช้ได้มากที่สุด เช่น ในเป็นกฏวิทยาศาสตร์ ใช้เป็นกฏเลขาคณิตหรือจะอธิบายไปถึงจักรวาลนี้ก็ได้อ ความหมายปฏิจกสมุปบาทในรูปแบบนี้ เป็นการแสดงความสัมพันธ์กันขององค์ธรรม ที่กว้างขวาง ครอบคลุมไปถึงสรรพสิ่ง^๕

แต่อย่างไรก็ตามพอมาถึงมนุษย์ พระพุทธองค์ได้แสดงปฏิจกสมุปบาทให้แคบลง โดยการจำแนกแจกแจงหลักทั่วไปนั้นให้เกี่ยวกับมนุษย์อย่างละเอียดและชัดเจนมากขึ้น หลักที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมีเพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มีเพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับจึงถูกจำแนกแจกแจงออกมาเป็น:

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สพายตนะจึงมี
เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ มิได้ด้วยประการ ฉะนี้

แต่เพราะอวิชชาสำรอกดับไปไม่เหลือ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ

เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ

^๔ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๔/๔๓๘.

^๕พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า

เพราะนามรูปดับ	สพายตนะจึงดับ
เพราะสพายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกข์

โทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการ ฉะนี้^๖

ปฏิบัติสมุปปาทในรูปแบบนี้ เป็นการกล่าวถึงความสัมพันธ์ขององค์ธรรม ที่เกี่ยวกับมนุษย์โดยเฉพาะ ซึ่งเป็นการกล่าวถึงปฏิบัติสมุปปาทในความหมายที่แคบ มุ่งแสดงถึงกระบวนการชีวิตของมนุษย์ละเอียดชัดเจนมากกว่าสิ่งอื่นใด

ดังนั้น ปฏิบัติสมุปปาท จึงหมายถึงสภาพที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น นั่นก็คือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ทั้งที่เกี่ยวกับสรรพสิ่งและที่เกี่ยวกับมนุษย์ สำหรับในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาปฏิบัติสมุปปาท ในความหมายที่เกี่ยวกับมนุษย์ ซึ่งเป็นกระบวนการชีวิตมนุษย์โดยตรง นั่นเอง

๓.๑.๑ ความสัมพันธ์ของหลักธรรมในปฏิบัติสมุปปาท

ปฏิบัติสมุปปาท เป็นหลักแห่งเหตุและผล ซึ่งมีความสัมพันธ์กันเป็นไปเหมือนลูกโซ่ ไม่มีต้น ไม่มีปลาย แยกเป็น ๒ ท่อน คือ แสดงกระบวนการเกิดก่อนหนึ่ง และแสดงกระบวนการดับอีกก่อนหนึ่ง เป็นการแสดงให้เห็นแบบความสัมพันธ์ ๒ นัย ท่อนหนึ่งแสดงการเกิดเรียกว่า “สมุทขวาร” และถือว่าเป็นการแสดงตามลำดับ จึงเรียกว่า “อนุโลมปฏิบัติสมุปปาท” อีกก่อนหนึ่ง แสดงการดับเรียกว่า “นิโรชวาร” และถือว่าเป็นการแสดงตามลำดับเช่นกัน จึงเรียกว่า “ปฏิโลมปฏิบัติสมุปปาท”

ปฏิบัติสมุปปาท ทั้ง ๒ ท่อนนั้น สามารถแสดงได้ดังนี้

๑) ปฏิบัติสมุปปาทสายเกิดปฏิบัติสมุปปาทท่อนนี้เป็นการแสดงถึงกระบวนการชีวิตที่เป็นทุกข์ ประกอบด้วยทุกข์ เป็นกระบวนการชีวิตที่มีปัญหาหรือความเกิดขึ้นแห่งทุกข์นั่นเอง แต่เป็นการแสดงที่เป็นไปตามลำดับซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างเต็มรูปแบบ ด้วยเหตุนี้ ปฏิบัติสมุปปาท จึงถูกแสดงในรูปแบบที่ว่า

^๖ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๖/๑๖๔.

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สพายตนะจึงมี
เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกข์

โทมนัสและอุปายาสจึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มิได้ด้วยประการ ฉะนั้น

๒) ปฏิจจสมุปบาทสายดับปฏิจจสมุปบาทก่อนนี้เป็นการแสดงถึงกระบวนการชีวิตทั้งหมด เป็นกระบวนการชีวิตที่ไม่มีปัญหาหรือความดับลงแห่งทุกข์นั่นเอง แต่ยังเป็นการแสดงที่เป็นไปตามลำดับ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างเต็มรูปแบบ ด้วยเหตุนี้ ปฏิจจสมุปบาท จึงถูกแสดงในรูปแบบที่ว่า

เพราะอวิชาสารอกดับ ไปไม่เหลือ	สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ	วิญญาณจึงดับ
เพราะวิญญาณดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สพายตนะจึงดับ
เพราะสพายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกข์

โทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มิได้ด้วยประการ ฉะนั้น

การแสดงปฏิจจสมุปบาททั้ง ๒ ท่อน คือ ทั้งสายเกิดและสายดับนี้ เป็นการแสดงที่ดูเหมือนว่า ปฏิจจสมุปบาทมีตัวเหตุเริ่มแรก (มูลการณ์ หรือ First Cause) แต่จริงๆแล้ว ไม่ใช่อย่างนั้น

การยกเอาวิชาตั้งคตินั้น ไม่ใช่วิชาเป็นตัวเบื้องต้นแรก แต่เป็นการตั้งหัวข้อเพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจ ในทางปฏิบัติจริงๆนั้น ทุกองค์ธรรม ล้วนเป็นสาเหตุหรือเหตุเกิดซึ่งกันและกันได้ บางครั้งเพื่อมิให้เห็นว่า วิชาเป็นตัวมูลเหตุตั้งเดิมนั้น พระพุทธองค์ ยังตรัสว่า วิชาที่มีเพราะ อาสวะ อาสวะมีเพราะ ชรามรณะ^{๓๖} เป็นต้น หรือบางกรณีพุทธองค์ก็ตรัสปฏิเสธสมุปบาท เริ่มจากชาติ^{๓๗} ก็มี จากอาหาร^{๓๘} ก็มี จากอุปาทาน^{๓๙} ก็มี ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คือความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ธรรมที่มีในปัจจุสมุปบาท ซึ่งเป็นหลักที่สัมพันธ์กันแต่ต้นจนจบไม่มีตัวมูลการณ (First Cause)

๓.๑.๒ ความสำคัญของปัจจุสมุปบาท ปัจจุสมุปบาทถือว่าเป็นหลักแห่งการเกิดขึ้นและดับลงของทุกข์ การจะเข้าถึงนิพพานที่เป็นสิ่งไม่เกิด ไม่ดับ (วิสังขาร) ต้องอาศัยความเข้าใจเรื่องนี้ ดังที่พุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อนอานนท์! เพราะไม่รู้ตามลำดับ เพราะไม่แทงตลอด ซึ่งธรรมคือปัจจุสมุปบาทนี้ หมู่สัตว์ จึงวุ่นวาย จึงเป็นเหมือนกลุ่มด้ายยุ่ง ยุ่งเหยิงเหมือนความยุ่งของกลุ่มด้าย ที่หนาแน่นไปด้วยปม”^{๔๐} พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการชีวิตของสรรพสัตว์ โดยเฉพาะกระบวนการชีวิตมนุษย์ที่ประกอบไปด้วยปัญหาต่างๆ อันเนื่องด้วยความไม่เข้าใจในปัจจุสมุปบาทนี้เอง

หลักปัจจุสมุปบาท เป็นหลักธรรมที่สำคัญที่สุดของหลักธรรมทั้งหลาย เป็นหัวใจ เป็นแก่นแท้ของหลักธรรมทั้งหมด หลักธรรมทั้งหลาย ที่ปรากฏให้เห็นมากมายในพุทธปรัชญานั้น ล้วนแตกออกจากปัจจุสมุปบาท เพราะฉะนั้น ผู้ใดเห็นปัจจุสมุปบาทแล้ว จึงถือว่าผู้นั้นเห็นธรรม ดังคำที่พระสารีบุตรกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ก็แล คำนี้เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้แล้วอย่างนี้ว่า ผู้ใดเห็นปัจจุสมุปบาท ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นชื่อว่าเห็นปัจจุสมุปบาท”^{๔๑} และยังมีพุทธพจน์ที่สอดคล้องกับหลักนี้ว่า “อย่าเลย วักกलि จะมีประโยชน์อะไรด้วยร่างกายอันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นอยู่นี้ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริงเมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็อธิบายว่าเห็นธรรม”^{๔๒} และยังมีพุทธพจน์ที่อธิบายหลักนี้เพิ่มอีกว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แม้ภิกษุจับชายสังฆาฏิ เดินตามรอยเท้าเราไปตามข้างหลังๆ แต่ถ้ำเธอมากไปด้วยอภิชฌา...แล้วไซริ ภิกษุนั้น ชื่อว่า ไกลจากเรา แม้เธอก็อยู่

^{๓๖}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๓ - ๑๐๔/๕๘ - ๕๙.

^{๓๗}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔/๑๐,๑๐/๑๕,๒๐/๓๔,๒๔/๔๗.

^{๓๘}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๔/๑๒๓.

^{๓๙}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๒/๑๐๔.

^{๔๐}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๕/๕๗.

^{๔๑}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๑/๓๓๘.

^{๔๒}ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๔๕.

ไกลจากภิกษุ นั้น โดยแท้ เพราะเหตุไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะว่าภิกษุ นั้นไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรมก็ชื่อว่าไม่เห็นเรา”^{๙๔} จากคำกล่าวของพระสารีบุตรและพุทธพจน์ที่ได้แสดงมานั้น บงบอกถึงความสำคัญของปฏิจจสมุปบาท ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด เพราะเป็นการประมวลความเข้าใจหลักธรรมทั้งหมด ไว้ในการเข้าใจปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง

ความเข้าใจในปฏิจจสมุปบาท ยังถือได้เป็นเป้าหมายสูงสุดในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ กุลบุตรควรเข้าใจถึงและแทงให้ตลอด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุรู้ชัดชราและ มรณะอย่างนี้ รู้ชัดความเกิดแห่งชราและมรณะอย่างนี้... ภิกษุนี้เราเรียกว่า เป็นผู้มีทิฏฐิสมบูรณ์บ้าง พระอริยผู้มีปัญญาชำแรกกิเลสบ้าง ผู้อยู่ชิตประค่อมตนิพพานบ้าง”^{๙๕} พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็น ถึงความเข้าใจและแทงตลอดในปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดที่กุลบุตรทั้งหลายควรเข้าใจ ถึง ยิ่งพุทธสาวกที่เป็นบรรพชิตไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือนแล้ว ความเข้าใจและแทงตลอดในปฏิจจสมุป บาท ยิ่งสำคัญที่สุด เพราะเป็นตัววัดถึงความเป็นบรรพชิตอย่างหนึ่ง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุ ทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่รู้ชัดชราและมรณะ ไม่รู้ชัดความเกิดแห่งชรา และมรณะ ไม่รู้ชัดความดับแห่งชราและมรณะ...สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ไม่จัดว่าเป็น สมณะในหมู่สมณะ ทั้งท่านเหล่านั้น ก็ไม่ทำให้แจ้งประโยชน์ของความเป็นสมณะด้วยปัญญาอันยิ่ง เอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”^{๙๖}

ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ปฏิจจสมุปบาท จึงถือได้ว่าสำคัญมากในชีวิตของมนุษย์ ด้วย เหตุนี้เองในการศึกษา จึงไม่ควรประมาท เพราะเรื่องนี้เคยเกิดกับพระอานนท์มาแล้ว ในความเข้าใจ ปฏิจจสมุปบาทว่าเป็นหลักธรรมที่เข้าใจง่าย ๆ ปรากฏเป็นของง่าย ๆ ซึ่งทำให้พระพุทธองค์ต้องตรัส เตือนไว้ว่า “อย่าพูดอย่างนั้น อานนท์ อย่าพูดอย่างนั้น อานนท์ ปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นธรรมที่ลึกซึ้ง สุดจะคาดคะเนได้ ก็เพราะไม่รู้ไม่เข้าใจปฏิจจสมุปบาทนี้ หมู่สัตว์จึงยุ่งเหมือนขอด้ายของช่างหูก เหมือนหญ้ามุงกระด้ายและหญ้าปล้อง ไม่ข้ามพ้นอบาย ทุกคติ วินิบาตและสงสาร”^{๙๗}

๓.๑.๓ ความหมายของแต่ละองค์ธรรม

ความหมายของแต่ละองค์ธรรมแต่ละองค์ในปฏิจจสมุปบาทนี้ ผู้วิจัยเน้นเอาความหมายตาม พุทธพจน์ ที่พุทธองค์แสดงไว้ในส่วนที่เป็นพระไตรปิฎกเป็นความหมายหลัก ส่วนความหมายที่ บรรดานักปราชญ์ทางพุทธศาสนาแสดงไว้ จะขอนำมาเฉพาะส่วนที่เห็นว่าเข้ากันกับพุทธพจน์ได้ดี เท่านั้น ซึ่งมีดังนี้

^{๙๔} บ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๕๒/๔๖๕.

^{๙๕} ส. นี. (ไทย) ๑๖/๒๘/๕๖.

^{๙๖} ส. นี. (ไทย) ๑๖/๒๘/๕๖

^{๙๗} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๕๕/๕๗.

ก. ความหมายตามพุทธพจน์องค์ธรรมทั้งหมด ในปัจจุสมุปบาท สามารถแยกออกได้ ๑๒ องค์ธรรมหลักๆ คือ ๑. อวิชา ๒. สังขาร ๓. วิญญาณ ๔. นามรูป ๕. สฬายตนะ ๖. ผัสสะ ๗. เวทนา ๘. ตัณหา ๙. อุปาทาน ๑๐. ภพ ๑๑.ชาติ ๑๒. ชรามรณะรวมเอาทั้ง โสกะ ปรีทเวททุกข์ โทมนัสและอุปายาส

องค์ธรรมทั้ง ๑๒ องค์ธรรมนี้ พระพุทธองค์ได้แสดงความหมายไว้ครบหมดทุกองค์ ดังที่ปรากฏอยู่ในวิภังคสูตร^{๑๘} บ้าง และปัจจุสมุปบาท^{๑๙} บ้าง คือ

๑) อวิชา มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย(เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ(ความดับแห่งทุกข์) ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์) นี้เรียกว่า อวิชา”^{๒๐}

๒) สังขาร มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “สังขารมี ๓ ประการนี้ คือ ๑. กายสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งกาย) ๒. วิสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งวาจา) ๓. จิตตสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งใจ) นี้เรียกว่า สังขารทั้งหลาย”^{๒๑}

๓) วิญญาณ มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “วิญญาณมี ๖ ประการนี้ คือ ๑. จักขุวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา) ๒. โสตวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู) ๓. ฆานวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก) ๔. ชิวหาวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางลิ้น) ๕. กายวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย) ๖. มโนวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ) นี้เรียกว่า วิญญาณ”^{๒๒}

๔) นามรูป มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “นามรูปเป็นอย่างไร คือ เวทนา (ความเสวยอารมณ์) สัญญา (ความจำได้หมายรู้) เจตนา (ความจงใจ) ผัสสะ (ความกระทบหรือสัมผัส) มนสิการ (ความกระทำไว้ในใจ) นี้เรียกว่า “นาม” มหาภูต ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูต ๔ นี้เรียกว่า “รูป” นามและรูปตั้งพรรณนามาจะนี้ เรียกว่า นามรูป”^{๒๓}

๕) สฬายตนะ มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็สฬายตนะ เป็นอย่างไรเล่า? จักขวัยตนะ โสตตยตนะ ฆานายตนะ ชิวหาตนะ กายตนะ มนายตนะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า สฬายตนะ”^{๒๔}

^{๑๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๓.

^{๑๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๗/๕๒.

^{๒๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๘.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖-๗.

๖) ผัสสะมีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็ผัสสะ เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! หมู่แห่งผัสสะทั้งหลาย ๖ หมู่เหล่านี้คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า ผัสสะ”^{๒๕}

๗) เวทนา มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็เวทนา เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! หมู่แห่งเวทนาทั้งหลาย ๖ หมู่เหล่านี้คือ จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า เวทนา”^{๒๖}

๘) ตัณหา มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็ตัณหา เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! หมู่แห่งตัณหาทั้งหลาย ๖ หมู่เหล่านี้คือ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสภณตัณหา รัมมตัณหา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า ตัณหา”^{๒๗}

๙) อุปาทาน มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็อุปาทานเป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อุปาทาน ๔ อย่างเหล่านี้คือ กามอุปาทาน ทิฎฐอุปาทาน สีลัพพตอุปาทาน อัตตวาทุอุปาทาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า อุปาทาน”^{๒๘}

๑๐) ภพ มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็ภพ เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภพทั้งหลาย ๓ อย่างเหล่านี้คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า ภพ”^{๒๙}

๑๑) ชาติ มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็ชาติ เป็นอย่างไรเล่า? การเกิดการกำเนิด การก้าวลง (สู่ครรภ์) การบังเกิด การบังเกิดโดยยิ่ง ความปรากฏของขันธทั้งหลาย การที่สัตว์ได้ซึ่งอายตนะทั้งหลาย ในสัตว์นิกายนั้นๆ ของสัตว์ทั้งหลายนั้นๆ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า ชาติ”^{๓๐}

๑๒) ขรามรณะ มีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ขรามรณะ เป็นอย่างไรเล่า? ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีพินหลุด ความมีผมงอก ความมีหนังเหี่ยว ความสิ้นไปแห่งอายุ ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ในสัตว์นิกายนั้นๆ ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น นี้ เรียกว่า ขรา การ

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

จุด ความเคลื่อนไหว การแตกสลาย การหายไป การวายชีพ การตาย การทำกาละ กระทบแห่งชั้นทั้งหลาย การทอดทิ้งร้าง การขาดแห่งอินทรีย์คือชีวิต จากสัตว์นิกายนั้นๆ ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นๆ นี้ เรียกว่า มรณะ ชรานี้ด้วย มรณะนี้ด้วย ย่อมมีอยู่ดังนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้เรียกว่า ชรามรณะ”^{๑๑๐}

ความหมายขององค์ธรรมทั้ง ๑๒ องค์ธรรมนี้ เป็นความหมายที่พระพุทธองค์แสดงไว้โดยตรง ซึ่งถ้าพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการแสดงความหมายของแต่ละองค์ธรรมที่มุ่งเอาสาระเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติโดยตรง ด้วยเหตุนี้ ความหมายของแต่ละองค์ธรรม จึงมีความรัดกุมและชัดเจนที่สุด เช่น อวิชชา ก็มีได้หมายถึงเพียงความ “ไม่รู้” เฉยๆ ซึ่งเป็นคำกลาง แต่พุทธองค์จะมุ่งชี้ไปที่ความไม่รู้ในทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงความหมายที่รัดกุมและชัดเจนมุ่งสู่การปฏิบัติโดยแท้จริง

ข. ความหมายตามที่นิยมกันอย่างไรก็ตาม แต่ละองค์ธรรมในปฏิจกสมุปบาท ยังได้ถูกอธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจในวงกว้าง เป็นการเพิ่มความเข้าใจในพุทธพจน์ขึ้นอีก โดยเฉพาะในหนังสือ พุทธธรรม^{๑๑๒} และหนังสือ หลักพระพุทธศาสนา^{๑๑๓} ซึ่งสามารถนำมาแสดงได้ดังนี้

อวิชชา คือความไม่รู้ ไม่เห็นตามความเป็นจริง ไม่รู้เท่าทันตามสภาวะ หลงไปตามบัญญัติ ความไม่รู้ที่แฝงอยู่กับความเชื่อถือต่างๆ ภาวะขาดปัญญา ความไม่เข้าใจเหตุผล การไม่ใช้ปัญญาหรือปัญญาไม่ทำงาน

สังขาร คือความคิดปรุงแต่ง ความจงใจ ความมุ่งหมาย การตัดสินใจ การที่จะแสดงเจตนาออกเป็นการกระทำและการจัดกระบวนการความคิด

วิญญาน คือธรรมชาติรู้อารมณ์ต่างๆ การรู้แจ้ง ความรู้แจ้ง ความรู้สึก ความรับรู้ต่างๆ

นามรูป คือความมีอยู่ของรูปธรรมและนามธรรม ในความรับรู้ของบุคคล ภาวะที่ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพที่สอดคล้องพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ เพื่อตอบสนองต่อวิญญานที่จะเกิดขึ้น

สภาพตนะ คือ ภาวะที่อายตนะทั้งหลายที่เกี่ยวข้องนั้นๆ ปฏิบัติหน้าที่โดยสอดคล้องกับสถานการณ์นั้นๆ

ผัสสะ การเชื่อมต่อกับความรู้กับโลกภายนอก

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับขยายความ*, หน้า ๑๐๕ – ๑๑๐.

^{๑๑๓} ปรุฑม บัญศรีตัน, *หลักพระพุทธศาสนา*, (เชียงใหม่: ดาเวคมพิวกราฟิค, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕๘ –

เวทนา คือการเสวยอารมณ์ ความรู้สึก

ตัณหา คือธรรมชาติที่กระหายอารมณ์ ความทะยานอยาก ความหิวกระหาย

อุปาทาน คือ ความยึดมั่น ความถือมั่นในเวทนาที่ชอบหรือชัง

ภพ ภวะอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ ภพอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ภาวะชีวิตที่ปรากฏเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง

ชาติ ความเกิด การเข้าครอบครองภาวะชีวิตนั้นๆ

ขรามรรณะ คือ ความสำนึกในความขาด พลัดหรือพรากแห่งตัวตนจากภาวะชีวิตอันนั้น ความรู้สึกที่ว่าตัวตนถูกคุกคามด้วยความสูญสิ้นสลายหรือขาดจากการได้มีได้เป็นอย่างนั้นๆ จึงเกิดโศกเศร้า ทวีกษ์ โทมนัสและอุปายาสพ่วงมาด้วย

การแสดงความหมายของแต่ละองค์ธรรมทั้ง ๑๒ องค์ธรรม ในแนวทางนี้ ถือได้ว่าเป็นการแสดงความหมายทั่วไป เป็นการกล่าวถึงภาวะขององค์ธรรมแต่ละองค์ธรรม เพื่อให้รู้ลักษณะข้อสังเกตแต่ละองค์ธรรม เช่น อวิชชา ก็จะแสดงความหมายไว้เป็นกลางๆ ว่า “ความไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง” ซึ่งไม่เป็นการชี้ลงไปว่า “ไม่รู้ในทุกข์ เป็นต้น เหมือนความหมายที่เป็นพุทธองค์ทรงแสดงโดยตรง

ทั้งหมดนั้น เป็นการกล่าวถึงความหมายขององค์ธรรมแต่ละองค์ธรรม ซึ่งสามารถสรุปได้ ๒ รูปแบบ คือ รูปแบบที่พระพุทธองค์แสดงไว้โดยตรง เป็นรูปแบบที่แสดงอย่างรัดกุม ชัด เพราะลงไปในแต่ละองค์ธรรมและรูปแบบจับเอาลักษณะของแต่ละองค์ธรรมมาอธิบาย ซึ่งเป็นรูปแบบที่แสดงอย่างกว้างๆ

๓.๒ วงจรของปฏิจสงมุขบาท

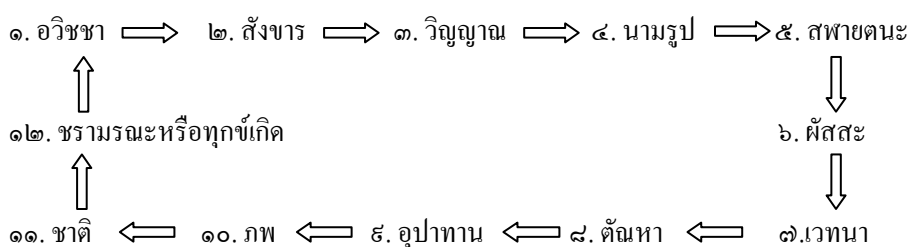
ดังที่รู้แล้วว่า ปฏิจสงมุขบาท เป็นกระบวนการความสัมพันธ์ขององค์ธรรมต่างที่เกี่ยวข้องกันเป็นประจตุลกลุไซไม่มีต้นไม่มีปลาย ไม่มีตัวเริ่มต้น อย่างไรก็ตามในการแสดงปฏิจสงมุขบาทเพื่อให้สะดวกแก่ความเข้าใจเหมาะกับจริตของแต่ละบุคคลและโอกาสนั้น จำเป็นที่พระพุทธองค์ต้องเลือกแสดง ด้วยเหตุนี้วงจรของปฏิจสงมุขบาท จึงมีหลายรูปแบบ บางครั้งแสดงตั้งต้นที่

ชรามรณะ^{๓๔} บางครั้งก็ตั้งต้นที่ตัณหา^{๓๕} บางครั้งก็ตั้งต้นที่วิญญาณ^{๓๖} บางครั้งก็ตั้งต้นที่อุปาทาน^{๓๗} บางครั้งก็ตั้งต้นที่นามรูป^{๓๘} ฯลฯ

จากข้อสังเกตการแสดงปฏิจจนสมุปบาทของพระพุทธองค์ ถึงมีรูปแบบการตรัสที่หลากหลายก็ตาม แต่วงจรของกระบวนการนั้นก็มีเพียง ๒ วงจร นั่นคือ วงจรการเกิดและการดับแห่งทุกข์หรือปัญหาต่าง ๆ นั้นเอง

๓.๒.๑ วงจรกระบวนการปฏิจจนสมุปบาทฝ่ายทุกข์

วงจรกระบวนการในปฏิจจนสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์ที่เป็นวงจรเต็ม สามารถแสดงให้เห็นเป็นภาพได้ดังนี้

แผนผังที่ ๕ แสดงถึงวงจรกระบวนการปฏิจจนสมุปบาทฝ่ายทุกข์

จะเห็นได้ว่า องค์ธรรมทั้งหมด ๑๒ องค์ธรรมนั้น มีความสัมพันธ์ ที่เป็นกระบวนการเชื่อมโยงกันอย่างไม่ขาดไม่ขาดในองค์ธรรมข้อที่ ๑๒ ถึงไม่ได้แสดง โสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสไว้ให้เห็นก็ตาม แต่ในกระบวนการจริงๆ ถือว่าเป็นข้อเดียวหรือรวมอยู่ในชรามรณะ ด้วยเหตุนี้ในการแสดงเป็นภาพวงจรจึงไม่ได้แสดงไว้

อย่างไรก็ตามกระบวนการเกิดทุกข์จริงๆ กระบวนการอาจจะเกิดไม่เต็มรูปแบบเสมอ เพราะบางครั้งอาจจะเริ่มจากตัณหาที่มี บางครั้งเริ่มจาก ผัสสะก็มี บางครั้งเริ่มจากเวทนาที่ สุดแต่แต่ องค์ธรรมข้อใดจะแสดงตัวออกแรงกว่า

๓.๒.๒ วงจรกระบวนการปฏิจจนสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์

วงจรกระบวนการในปฏิจจนสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์ สามารถแสดงให้เห็นเป็นภาพได้ดังนี้

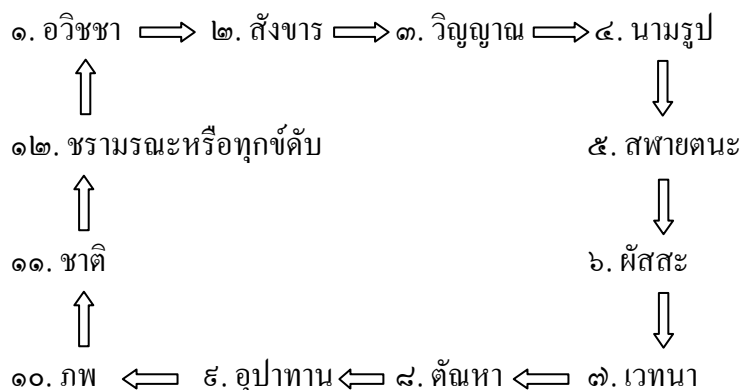
^{๓๔} ส.น. (ไทย) ๑๖/๔/๑๐.

^{๓๕} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๑/๑๘.

^{๓๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๒/๒๐.

^{๓๗} ส.น. (ไทย) ๑๖/๖๐/๑๑๓.

^{๓๘} ส.น. (ไทย) ๑๖/๕๘/๑๑๑

แผนผังที่ ๖ แสดงถึงวงจรกระบวนการปฏิบัติสมุปปาทฝ่ายดับทุกข์

วงจรกระบวนการปฏิบัติสมุปปาทฝ่ายดับทุกข์ ก็เช่นเดียวกับกระบวนการฝ่ายเกิดทุกข์ นั่นคือความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ธรรมนั่นเอง นั่นก็แสดงว่าองค์ธรรมข้อไหนดับ กระบวนการธรรมก็ดับหมดความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งหลายมีลักษณะอย่างนี้

อย่างไรก็ตามกระบวนการดับทุกข์จริงๆ กระบวนการธรรมอาจจะเกิดไม่ได้เต็มรูปแบบเสมอ เพราะบางครั้งอาจจะเริ่มจากตัณหากี่มี บางครั้งเริ่มจาก ผัสสะก็มี บางครั้งเริ่มจากเวทนามากี่ สุดแท้แต่องค์ธรรมข้อใดจะถูกดับก่อน

๓.๓ ลักษณะและขอบเขตของปฏิจสุมุปปาท

๓.๓.๑ ลักษณะของปฏิจสุมุปปาท

ลักษณะของปฏิจสุมุปปาทนั้น สามารถสังเกตได้จากพุทธพจน์ทั้งหลายที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้ ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ จึงนำมาเฉพาะลักษณะที่สำคัญและจำเป็นต่องานวิจัย ดังนี้

๑) ปฏิจสุมุปปาทมีลักษณะเป็นทางสายกลาง

ปฏิจสุมุปปาทในลักษณะนี้ ได้จากพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ดังนี้

ดูก่อนกัจจานะ! คำกล่าวที่ยินย่นลงไปด้วยทิวฏฐิว่า “สิ่งทั้งปวง มีอยู่” ดังนี้ นี้เป็นส่วนสุด (มิใช่ทางสายกลาง) ที่หนึ่ง คำกล่าวที่ยินย่นลงไปด้วยทิวฏฐิว่า “สิ่งทั้งปวง ไม่มีอยู่” ดังนี้ นี้เป็นส่วนสุด (มิใช่ทางสายกลาง) ที่สอง ดูก่อนกัจจานะ! ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า:-

เพราะมีอวิชชา	เป็นปัจจัย	จึงมี สังขารทั้งหลาย
เพราะมีสังขาร	เป็นปัจจัย	จึงมี วิญญาณ
เพราะมีวิญญาณ	เป็นปัจจัย	จึงมี นามรูป
เพราะมีนามรูป	เป็นปัจจัย	จึงมี สฬายตนะ

เพราะมีสพายนะ	เป็นปัจจัย	จึงมี ผัสสะ
เพราะมีผัสสะ	เป็นปัจจัย	จึงมี เวทนา
เพราะมีเวทนา	เป็นปัจจัย	จึงมี ตัณหา
เพราะมีตัณหา	เป็นปัจจัย	จึงมี อุปาทาน
เพราะมีอุปาทาน	เป็นปัจจัย	จึงมี ภพ
เพราะมีภพ	เป็นปัจจัย	จึงมี ชาติ
เพราะมีชาติ	เป็นปัจจัย	ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาส

ทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่าง
นี้ เพราะความจางคลายดับ ไปโดยไม่เหลือ แห่งอวิชชา จึงมีความดับแห่งสังขาร

เพราะมีความดับ	แห่งสังขาร	จึงมีความดับ	แห่งวิญญาน
เพราะมีความดับ	แห่งวิญญาน	จึงมีความดับ	แห่งนามรูป
เพราะมีความดับ	แห่งนามรูป	จึงมีความดับ	แห่งสพายนะ
เพราะมีความดับ	แห่งสพายนะ	จึงมีความดับ	แห่งผัสสะ
เพราะมีความดับ	แห่งผัสสะ	จึงมีความดับ	แห่งเวทนา
เพราะมีความดับ	แห่งเวทนา	จึงมีความดับ	แห่งตัณหา
เพราะมีความดับ	แห่งตัณหา	จึงมีความดับ	แห่งอุปาทาน
เพราะมีความดับ	แห่งอุปาทาน	จึงมีความดับ	แห่งภพ
เพราะมีความดับ	แห่งภพ	จึงมีความดับ	แห่งชาติ

เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาส
ทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้^{๓๕}

จากพุทธพจน์นี้ สามารถสังเกตได้ว่า ปฏิจจสมุปบาทนั้น เป็นทางสายกลางที่ไม่เป็น
ส่วนสุดหรือสุดโต่ง โดยเฉพาะสุดโต่งที่เป็นอัตตคติมถาน โยคและกามสุขัลลิกานุโยคหรือส่วนสุด
ที่เน้นลงไปฝ่ายเดียวถึงความมีหรือไม่มี ทั้งนี้เพราะปฏิจจสมุปบาทที่ตรัสไว้มีทั้งสายเกิดและสาย
ดับ มิได้ตรัสไว้เฉพาะสายเกิดอย่างเดียวหรือสายดับอย่างเดียว แต่ทรงตรัสถึงกระแสแห่งความเกิด
ของทุกข์พร้อมกับความดับแห่งทุกข์ที่สอดคล้องกับหลักอริยสัจ ๔

^{๓๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕,๔๗/๒๕,๕๔.

๒) ปฏิจสุมุปบาทมีลักษณะเป็นธรรมฐิติ^{๔๐} – ธรรมนิยาม (กฏสูงสุดของธรรมชาติ)

คำว่า “ธรรมฐิติ” หมายถึง ความดำรงคงตัวแห่งธรรม, ความตั้งอยู่แน่นอนแห่งกฎธรรมดา ซึ่งลักษณะปฏิจสุมุปบาทที่เป็นธรรมฐิติ ก็มีพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ คือ

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ ย่อมมี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุที่ พระตถาคตทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม จะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธรรมชาตุนั้น ย่อมตั้งอยู่เดิมนั้นเทียว คือความตั้งอยู่แห่งธรรมดา (ธัมมัญญิตตา) คือความเป็นกฏตายตัวแห่งธรรมดา (ธัมมนิยามตา) คือความเมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ สิ่งนี้ จึงเกิดขึ้น (อิทัปปัจจยตา)

ตถาคต ย่อมรู้เฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งธรรมชาตุนั้น ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมตั้งขึ้นไว้ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนก แจกแจง ย่อมทำให้เป็นเหมือนหงายของที่คว่ำ และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ ย่อมมี” ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุดังนี้แล ธรรมชาตุนั้น ในกรณีนั้นอันเป็น ตถาคคือความเป็นอย่างนั้น เป็นอวิตถาคคือความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น เป็นอนัญญุตาคคือ ความไม่เป็นไปโดยการอื่น เป็นอิทัปปัจจยาคคือ ความที่เมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ สิ่งนี้ จึงเกิดขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมนี้ เราเรียกว่า ปฏิจสุมุปบาท (คือธรรมอันเป็นธรรมชาติอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น)^{๔๑}

จากพุทธพจน์นี้ บ่งบอกให้รู้ถึงลักษณะปฏิจสุมุปบาทว่า เป็นกฏสูงสุดของธรรมชาติ ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้หรือไม่ก็ตาม ความมีอยู่แห่งกฏเหล่านั้นก็มีอยู่อย่างนี้ จึงถือได้ว่าเป็นลักษณะที่พิเศษสุดของปฏิจสุมุปบาท เพราะเป็นกฏสากล ที่ไม่มีผู้ใดสร้าง หรือกำหนดขึ้น

๓) ปฏิจสุมุปบาทมีลักษณะอยู่เหนือความมี และความไม่มีของสิ่งทั้งปวง

ทัศนะแนวคืดอย่างหนึ่งที่มีประจำอยู่ในโลก คือทัศนะแนวคืดที่ว่า สิ่งทั้งปวงมีและทัศนะแนวคืดที่ว่า สิ่งทั้งปวงไม่มี ตามพุทธปรัชญาแล้ว ถือว่า แนวคืดทั้ง ๒ นี้เป็นส่วนสุดหรือสุดโต่งอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้สรรพสัตว์ไม่พ้นจากความทุกข์อันเนื่องด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้องหรือยึดถือกับแนวความคิดนี้ ปฏิจสุมุปบาทถือได้ว่ามีลักษณะที่อยู่เหนือแนวความคิดดังกล่าว ดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า

^{๔๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐๗.

^{๔๑}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔ – ๓๖.

ข้าแต่พระโคตม ผู้เจริญ! สิ่งทั้งปวงมีอยู่หรือหนอ? พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า
 คุณก่อน พราหมณ์! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิวฏฐิว่า “สิ่งทั้งปวงมีอยู่” ดังนี้ นี่เป็นส่วนสุด
 (มิใช่ทางสายกลาง) ที่หนึ่ง

ข้าแต่ พระโคตมผู้เจริญ! ก็สิ่งทั้งปวง ไม่มีอยู่หรือ? คุณก่อนพราหมณ์! คำกล่าวที่ยืนยันลงไป
 ด้วยทิวฏฐิว่า “สิ่งทั้งปวง ไม่มีอยู่” ดังนี้ นี่เป็นส่วนสุด (มิใช่ทางสายกลาง) ที่สอง

คุณก่อนพราหมณ์! ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น
 คือ ตถาคต ย่อมแสดงดังนี้ว่า “เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร... เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
 ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความ
 เกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้”

เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือ แห่งอวิชชานั้นนั่นเทียว จึงมีความดับแห่ง
 สังขาร... เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและ
 อุปายาส ทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้”
 ดังนี้^{๔๒}

จากพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า ความรู้ ความเข้าใจในปฏิจสมุปบาทนั้น อยู่เหนือความ
 มีและความไม่มี ที่เป็นส่วนสุดหรือสุดโต่งที่สรรพสัตว์ทั้งหลายยึดติดอยู่ แต่เมื่อใดได้เข้าใจ ได้แทง
 ตลอดในปฏิจสมุปบาทนี้แล้ว ก็จะข้ามพ้นจากความมีหรือความไม่มีนั้นได้ และครั้งหนึ่งที่พระ
 เชตวัน พราหมณ์คนหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วได้ทูลถามเกี่ยวกับ
 กระแสแห่งปฏิจสมุปบาทที่เหนือจากบุคคลหรือที่เป็นเพียงกระแสแห่งธรรมว่า

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ผู้นั้นกระทำ ผู้นั้นเสวย (ผล) คตินั้นหรือพระเจ้าข้า? พระผู้มีพระ
 ภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า “คุณก่อนพราหมณ์! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิวฏฐิว่า “ผู้นั้นกระทำ ผู้
 นั้นเสวย (ผล)” ดังนี้ นี่เป็นส่วนสุด (ไม่ใช่สายกลาง) ที่หนึ่ง”

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ก็ผู้อื่นกระทำ ผู้อื่นเสวย (ผล) หรือพระเจ้าข้า?”

คุณก่อนพราหมณ์! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิวฏฐิว่า “ผู้อื่นกระทำ ผู้อื่นเสวย (ผล)” ดังนี้ นี่เป็น
 ส่วนสุด (ไม่ใช่สายกลาง) ที่สอง

คุณก่อนพราหมณ์! ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น
 คือ ตถาคต ย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาน... เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
 ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความ
 เกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้

^{๔๒} ส.น. (ไทย) ๑๖/๔๗/๕๔.

เพราะความจางคล้ายดับไปโดยไม่เหลือ แห่งอวิชชาอันนั้นนั่นเทียว จึงมีความดับแห่งสังขาร เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ ... เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้^{๔๓}

เมื่อพิจารณาจากพุทธพจน์ดังกล่าวก็จะรู้ว่าเป็นการยืนยันถึงการปฏิเสธหรือความอยู่เหนือความมีและความไม่มีของสิ่งทั้งปวงแห่งปฏิจสุมุปปาท เพราะโดยแท้จริงแล้ว สรรพสิ่งปรากฏอยู่ในลักษณะกระแสของความสัมพันธ์ ที่ไม่มีตัวตนหรือบุคคล

๔) ปฏิจสุมุปปาทมีลักษณะปราศจากเรื่องมีตัวตนเราเขา

ความไม่มีตัวตนเราเขานี้ ถือได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งที่สำคัญของพุทธปรัชญา ที่บ่งบอกถึงกระบวนการที่หมุนไปตามเหตุและปัจจัย ความดับลงแห่งทุกข์หรือการจะเข้าถึงนิพพานได้นั้น ก็เนื่องด้วยความเข้าใจหรือแทงตลอดในเรื่องตัวตนเราเขา ซึ่งหมายความว่า เมื่อเกิดมีตัวตนเราเขาขึ้น กระบวนการฝ่ายทุกข์ก็ยังคงดำรงอยู่ แต่เมื่อแทงตลอดถึงความไม่มีตัวตนแล้ว กระบวนการฝ่ายทุกข์ก็หมดไป ซึ่งลักษณะนี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งของปฏิจสุมุปปาท ที่พระพุทธองค์แสดงไว้ดีกว่า

ภิกษุโมลลยัคคุณะได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ก็ใครหนอ ย่อมกลืนกินซึ่งวิญญาณาหาร?” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบว่า “ปัญหานี้ไม่สมควรถาม เรามิได้กล่าวว่าย่อมกลืนกิน” ถ้าเราฟังกล่าวว่า “ย่อมกลืนกิน” ในคำกล่าวนั้น ปัญหาที่สมควรถามก็คือ “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมกลืนกิน” เมื่อเรามีได้กล่าวอย่างนั้นผู้ที่ถามอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วิญญาณาหารมีเพื่ออะไร” ปัญหาของผู้ถามนั้นจึงเป็นปัญหาที่สมควรถาม ในปัญหานั้น คำตอบที่สมควรคือ “วิญญาณาหารเป็นปัจจัยเพื่อเกิดในภพใหม่ต่อไป เมื่อวิญญาณาหารนั้น เกิดแล้ว สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี...”^{๔๔}

๕) ปฏิจสุมุปปาทมีลักษณะบอกให้รู้ถึงการเกิดและดับของทุกข์

ลักษณะหนึ่งของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น คือแนวความคิดที่บ่งบอกถึงความเกิดและความดับแห่งทุกข์ทั้งปวง อันเป็นกระบวนการเกิดและดับตามเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของปฏิจสุมุปปาทนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ว่า ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราจักแสดง ซึ่งเหตุเครื่องก่อขึ้นแห่งทุกข์ (ทุกข์สมุทฺทยะ) แก่เธอทั้งหลาย พวกเธอทั้งหลายจงฟังความข้อนั้น จงทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ เราจักกล่าวบัดนี้

^{๔๓} ส.น. (ไทย) ๑๖/๔๖/๕๓.

^{๔๔} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๒/๒๐ - ๒๑.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็เหตุเครื่องก่อกำเนิดแห่งทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า?

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย จึงเกิดจักขุวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ตา+รูป+จักขุวิญญาณ) นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนา เป็นปัจจัยจึงมีตัณหา นี่คือ เหตุเครื่องก่อกำเนิดแห่งทุกข์...
 คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยใจด้วย ธรรมารมณ์ทั้งหลายด้วย จึงเกิดมโนวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ใจ+ธรรมารมณ์+มโนวิญญาณ) นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนา เป็นปัจจัยจึงมีตัณหา นี่คือ เหตุเครื่องก่อกำเนิดแห่งทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แล คือเหตุเครื่องก่อกำเนิดแห่งทุกข์

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราจักแสดง ซึ่งการถึงซึ่งอันตั้งอยู่มิได้แห่งทุกข์ แก่พวกเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังซึ่งข้อความนั้น จงทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ เราจักกล่าวบัดนี้

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็การถึงซึ่งอันตั้งอยู่มิได้แห่งทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า?

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย จึงเกิดจักขุวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ตา+รูป+จักขุวิญญาณ) นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนา เป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะความจางคลายดับไปไม่เหลือ แห่งตัณหานั้นนั่นเอง จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสอุปายาสทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้ นี่คือ การถึงซึ่งอันตั้งอยู่มิได้แห่งทุกข์...
 คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยใจด้วย ธรรมารมณ์ทั้งหลายด้วย จึงเกิดมโนวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ใจ+ธรรมารมณ์+มโนวิญญาณ) นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนา เป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะความจางคลายดับไปไม่เหลือ แห่งตัณหานั้นนั่นเอง จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสอุปายาสทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้ นี่คือ การถึงซึ่งอันตั้งอยู่มิได้แห่งทุกข์ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แล คือการถึงซึ่งอันตั้งอยู่มิได้แห่งทุกข์^{๔๕}

^{๔๕} ต.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๓/๘๘ - ๘๙.

๓.๓.๒ ขอบเขตของปฏิจสมเด็จพระบาท

เมื่อพิจารณาความหมายและลักษณะของปฏิจสมเด็จพระบาท จะเห็นได้ว่า ปฏิจสมเด็จพระบาทมีความหมายและลักษณะที่กว้าง ครอบคลุมไปทุกสรรพสิ่ง ทั้งที่เกี่ยวกับสากลจักรวาลและที่เกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง ซึ่งความหมายที่รวมไปถึงสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น รู้จักกันในฐานะกฎอทัปปัจจยตา แต่ที่เกี่ยวกับมนุษย์โดยตรงนั้น รู้กันในฐานะปฏิจสมเด็จพระบาท ทั้งอทัปปัจจยตาและปฏิจสมเด็จพระบาทก็เป็นกฎเดียวกัน นั่นคือ ความเป็นเหตุเป็นผลนั่นเอง

ในการศึกษางานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาปฏิจสมเด็จพระบาทในขอบเขตที่เกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง อันเป็นกระบวนการชีวิตมนุษย์เอง

๓.๔ กระบวนการชีวิตตามทัศนะของพุทธปรัชญา

จากที่ได้ศึกษาในหัวข้อข้างต้นนั้น เป็นการนำหลักปฏิจสมเด็จพระบาทมาแสดง เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ในแง่มุมต่างๆ ทั้งที่เป็นความหมาย ลักษณะและรูปแบบของปฏิจสมเด็จพระบาท ส่วนในหัวข้อนี้ เป็นการนำหลักปฏิจสมเด็จพระบาทมาตอบประเด็นทางปรัชญาที่เกี่ยวกับกระบวนการชีวิตมนุษย์ ให้เห็นความชัดเจนยิ่งขึ้น

๓.๔.๑ การกระทำของมนุษย์ตามหลักปฏิจสมเด็จพระบาท

สิ่งที่เป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การกระทำของมนุษย์ การตัดสินใจทำอะไรทุกอย่างในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ตั้งแต่การทานอาหาร การพูดคุย การเดิน การทำงาน เป็นต้น เป็นไปอย่างอิสระหรือไม่ (Free Will)

ชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทคืออะไร? สามารถตอบได้หลายอย่าง เช่น ชีวิตคือองค์ประกอบของขันธห้า ชีวิตเป็นการรวมตัวกันของธาตุทั้ง ๖ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ชีวิตคือสังขารเพราะเกิดจากการปรุงแต่งของธาตุต่างๆ ชีวิตคือองค์ประกอบของนามรูป ชีวิตคืออายตนะทั้ง ๖ มีตา หู เป็นต้น เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีความหมายในการที่จะติดต่อกับสิ่งภายนอกได้ เป็นต้น องค์ธรรมทั้งหมดที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิตนั้น ล้วนแต่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยตามหลักของปฏิจสมเด็จพระบาท ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่ากฎของอทัปปัจจยตา ตัวตนที่แท้จริงของแต่ละองค์ธรรมหรือแต่ละธาตุไม่มี เพราะองค์ธรรมเหล่านั้นเองก็เกิดแต่เหตุปัจจัยเช่นกัน องค์ธรรมทั้งหมดรวมทั้งตัวชีวิตด้วย ล้วนตกอยู่ในลักษณะของความไม่เที่ยง (อนิจจา) ทุกข์ (ทุกขา) เพราะต้องเปลี่ยนแปลงไป คงทนอยู่อย่างเดิมไม่ได้ หากตัวตนที่แท้จริงที่จะบังคับให้เที่ยงแท้หรือเป็นไปตามอำนาจไม่ได้ (อนัตตา) สิ่งเหล่านี้คือองค์ประกอบหรือลักษณะของชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งถ้านับหลักธรรมที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของชีวิตหรือตัวชีวิต และลักษณะของชีวิตแล้ว สามารถแยกได้ดังนี้

ก. องค์ประกอบของชีวิต

หลักธรรมที่พบบ่อยๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิตหรือตัวชีวิตเองนั้น มีดังนี้

๑) ชั้นที่ ๕ เป็นองค์ประกอบของชีวิตอีกแบบหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้นเป็นตัวที่กำหนดว่าชีวิตอยู่ได้หรือดำเนินต่อไปได้อย่างไร ถ้าชั้นที่ ๕ นี้ แตกดับ ตัวชีวิตก็แตกดับไปด้วย

๒) ธาตุทั้ง ๖ ซึ่งประกอบด้วย ปฐมวิธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ เตโชธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ธาตุทั้ง ๖ นี้ ก็เป็นองค์ประกอบของชีวิต ที่ค้ำจุนชีวิต ทำให้ชีวิตไม่แตกดับ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้เช่นเดียวกับชั้นที่ ๕

๓)อายตนะทั้ง ๖ ซึ่งประกอบด้วย ตา (จักขุ) หู (โสต) จมูก (ฆานะ) ลิ้น (ชีวาหา) กาย (กาย) ใจ (มโน) อายตนะทั้ง ๖ นี้ เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่สำคัญอย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีความหมาย พร้อมทั้งจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ หรือติดต่อกับสิ่งข้างนอกได้ ถ้าขาดอายตนะทั้ง ๖ นี้ชีวิตก็ จะไม่มีความหมาย แม้แต่ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๖ อย่าง ก็ยังทำความลำบากให้เกิดขึ้นในชีวิตได้

หลักธรรมทั้ง ๓ หมวดนี้ เป็นองค์ประกอบของชีวิตหรือตัวของชีวิต ถ้าขาดหลักธรรม หมวดใดหมวดหนึ่งใน ๓ หมวดนี้ ชีวิตก็ย่อมมีขึ้นไม่ได้หรือถ้ามีขึ้นมาแล้วก็จะสลายไป เพราะหลักธรรมทั้ง ๓ หมวดนี้ เป็นตัวการที่ค้ำจุนชีวิตให้เกิดขึ้น ดำรงอยู่และดำเนินไป ถ้าหลักธรรม เหล่านี้แตกสลาย ชีวิตก็จะแตกดับไป

ข. ลักษณะของชีวิต

หลักธรรมที่บอกถึงลักษณะของชีวิต ว่ามีลักษณะอย่างไร? มีความเป็นไปอย่างไร ใน พุทธปรัชญาเถรวาท หลักสามัญญลักษณะ ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรม ๓ ข้อคือ อนิจจา ทุกขา และ อนัตตา ถือได้ว่าเป็นลักษณะความจริงของชีวิต ที่บอกให้รู้ว่าชีวิตเป็นสิ่งไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงตาม เหตุปัจจัยที่พาให้เป็นไป (อนิจจัง) ชีวิตมีความทุกข์ (ทุกขัง) เพราะทนอยู่อย่างเดิมไม่ได้ ไม่วันใด วันหนึ่งก็ ต้องแตกดับไปในที่สุด หาตัวตนอันที่จริงไม่ได้ (อนัตตา) เพราะไม่มีอำนาจบังคับ ต้านทาน ควบคุมไม่ให้แตกสลายดับไปได้

องค์ประกอบของชีวิตและลักษณะของชีวิต ก็ล้วนอยู่บนพื้นฐานของหลักปฏิจสมุปบาท นั่นคือ ความที่ “เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้นสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะ ความดับของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับ” ชั้นที่ ๕ อายตนะทั้ง ๖ ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยและดับลง เพราะเหตุปัจจัย ส่วนไตรลักษณ์ซึ่งเป็นลักษณะความจริงของชีวิต การที่ชีวิตเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็เพราะชีวิตเป็นสิ่งที่เนื่องอยู่ด้วยเหตุปัจจัยและดับลงเพราะเหตุปัจจัย อันเป็นไปตามกฎ ของปฏิจสมุปบาท เมื่อเหตุปัจจัยเปลี่ยนแปลงไป (เพราะธรรมชาติต้องเป็นอย่างนั้น) ชีวิตก็ดับไป หรือสลายไป

การกระทำของมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและเกิดขึ้นเพราะการประชุมของเหตุปัจจัย ในพุทธปรัชญาเถรวาท การกระทำทางใจ (มโนกรรม) เป็นการกระทำที่สำคัญกว่า วชิกรรม และ กายกรรม^{๕๖} กรรมทั้ง ๓ นี้ ล้วนเกิดจากเจตนาหรือเจตนาอันเองเป็นตัวกรรม^{๕๗} อย่างไรก็ตาม กระแสแห่งกรรมจริงๆ นั้น ก็ตกอยู่ในกฎของปัจจุสมุปบาท เพราะกรรมก็เกิดจากผัสสะ^{๕๘}

เพราะฉะนั้น ประเด็นที่ว่า “การกระทำของมนุษย์เป็นอิสระหรือไม่อย่างไร” จึงสามารถ พิจารณาตามหลักปัจจุสมุปบาทได้ดังนี้

๑) ประเด็นแรก ถ้าไม่รู้แจ้งแทงตลอด ในหลักปัจจุสมุปบาทแล้ว การกระทำของ มนุษย์ก็ยังคงถือว่าไม่เป็นอิสระ การกระทำยังถูกผูกมัด ถูกรัดตึงไปด้วยกิเลสตัณหา ถึงบางคนจะคิดว่า “การกระทำนั้นๆ เราเลือกเอง ตัดสินใจเอง แล้วทำไม การกระทำของเราจะไม่เป็นอิสระไปได้” ถ้า พิจารณาง่ายๆ ก็จะเห็นเป็นจริงตามนั้น แต่ถ้าพิจารณาตามหลักปัจจุสมุปบาทแล้ว ก็จะเห็นได้ว่า ไม่เป็นไปตามนั้น เพราะการตัดสินใจของบุคคลนั้นๆ การเลือกของบุคคลนั้นๆ ยังถูกปรุงแต่งด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อันเนื่องมาจากความไม่รู้ ไม่เข้าใจ ไม่แทงตลอดในธรรมคือ ปัจจุสมุปบาท นั้นเอง การกระทำของบุคคลนั้นๆ จึงไม่เป็นอิสระ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสแก่พระอานนท์ว่า “ดูก่อน อานนท์! เพราะไม่รู้ เพราะไม่รู้ตามลำดับ เพราะไม่แทงตลอด ซึ่งธรรม คือปัจจุสมุปบาทนี้ หมูสัตว์ จึงวุ่นวาย จึงเป็นเหมือนกลุ่มค้ายุ้ง ยุ่งเหยิงเหมือนความยุ่งของกลุ่มค้าที่หนาแน่นไปด้วยปม ไม่ พ้นอบาย ทุกข์ สงสารไปได้”^{๕๙} พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า บุคคลใดที่ไม่รู้แจ้ง ไม่แทงตลอดใน หลักปัจจุสมุปบาทแล้ว ไม่ว่าจะทำอะไร ไม่มีทางที่จะมีความอิสระไปได้เพราะอิสระในพุทธ ปรัชญาเถรวาทนั้น หมายถึง จิตที่ไม่ถูกมัด จิตที่ไม่ถูกอะไรบงกช

แต่ถึงชีวิตของคนเราจะจะเป็นไปตามกระบวนธรรมคือปัจจุสมุปบาทก็ตาม ก็ใช้ว่าชีวิต จะไม่มีเวลาอิสระบ้าง นั่นก็หมายความว่า ใช้จะทุกข์อยู่ตลอดเวลา ถ้าเวลาไหนเรามีสติ สัมปชัญญะ ไม่ถูกครอบงำด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน การกระทำของเราก็ย่อมจะมีความเป็นอิสระบ้าง ถึงจะ ไม่ถึงที่สุดก็ยังมีโอกาส ที่เป็นอิสระได้

๒) ประเด็นที่สอง เมื่อรู้แจ้ง แทงตลอดในหลักปัจจุสมุปบาทแล้ว การกระทำของมนุษย์ จึงสามารถเป็นอิสระได้อย่างเด็ดขาด เพราะเป็นการกระทำที่ไม่ถูกผูกมัดด้วยความยึดถือในสิ่งใดๆ เป็นการกระทำที่เกิดจากจิตที่มองเห็นความเป็นไทยในตัวเอง ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งต่างๆ เป็นการ กระทำที่ปลอดภัยโดยประการทั้งปวง เพราะไม่เป็นการกระทำที่ปรารถนาตัวตน ของตน ดังพุทธพจน์

^{๕๖}ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕.

^{๕๗}ดูรายละเอียดใน อ.ภก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๕๘}เรื่องเดียวกัน.

^{๕๙}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๔/๕๗.

ที่ตรัส ถึงบุคคลที่ รู้แจ้งแทงตลอดในปฏิจสมุปบาทว่า “เมื่อใด ภิกษุรู้ชัดชราและมรณะอย่างนี้ รู้ชัดความเกิดแห่งชราและมรณะอย่างนี้ รู้ชัดความดับแห่งชราและมรณะอย่างนี้ รู้ชัดปฏิบัติที่ทำให้ถึงความดับแห่งชราและมรณะอย่างนี้... เมื่อนั้น ภิกษุนี้ เราเรียกว่า เป็นผู้มีทิวฐิสมบุรณก็ได้ ผู้ถึงลัทธรมนี้ก็ได้ ...ผู้บรรลุกระแสนธรรมแล้วก็ได้ พระอริยผู้มีปัญญาชำแรกกิเลสก็ได้ ผู้อยู่ชิตประตอมตะก็ได้” พุทธพจน์นี้ บอกถึงบุคคลที่เข้าถึงและแทงตลอดในปฏิจสมุปบาท ในชื่อต่างๆ ซึ่งชื่อเหล่านั้น ล้วนแต่เป็นชื่อแห่งความอิสระ แทนความอิสระของบุคคลในพุทธปรัชญาเถรวาท

ด้วยเหตุนี้ การตอบปัญหาเรื่อง อิสระ ในพุทธปรัชญาเถรวาท จึงต้องยึดหลักปฏิจสมุปบาท เป็นตัวตัดสิน นั่นก็คือ ความเข้าใจ ความแทงตลอดในกฎปฏิจสมุปบาทนั่นเอง

๓.๔.๒ เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการกระทำตามหลักปฏิจสมุปบาท

การกระทำ เป็นกระบวนการหนึ่งในปฏิจสมุปบาท เพราะเกิดขึ้น โดยอาศัยเหตุปัจจัย นั่นก็หมายความว่า ตัวเหตุปัจจัยนั่นเอง เป็นสิ่งผลักดันให้มนุษย์กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุปัจจัยที่ว่านั้น สามารถแยกได้ดังนี้

๑) เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการกระทำ ฝ่ายทุกซ์

เหตุปัจจัยของการกระทำ ที่เป็นเหตุให้ทุกซ์เกิดขึ้น ตามหลักปฏิจสมุปบาทแล้ว องค์ธรรมทุกองค์ธรรมคือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ รวมทั้งชราและมรณะ ล้วนเป็นเหตุปัจจัยของการกระทำ ที่เป็นเหตุให้ทุกซ์เกิดได้เท่าๆกัน เพราะทุกซ์องค์ธรรมล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้ก็ฉันเดียวกันนั่นแลคือ สังขารทั้งหลายชื่อว่ามิอวิชชาเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย วิญญาณชื่อว่ามิสังขารเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย นามรูปชื่อว่ามิวิญญาณเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย สฬายตนะชื่อว่ามินามรูปเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย ผัสสะชื่อว่ามิสฬายตนะเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย เวทนาชื่อว่ามิผัสสะเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย ตัณหาชื่อว่ามิเวทนาเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย อุปาทานชื่อว่ามิตัณหาเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย ภพชื่อว่ามิอุปาทานเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย ชาติชื่อว่ามิภพเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย ทุกซ์ชื่อว่ามิชาติเป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย^{๕๐}

พุทธพจน์นี้ บงบอกถึงความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ธรรมได้เป็นอย่างดี ที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมที่จะให้ทุกซ์เกิดขึ้น ต้องสัมพันธ์กันตลอดสายความทุกซ์จึงจะเกิดได้ ถ้าถูกตัดหรือทำลายลงด้วยกระบวนการธรรมที่ตรงกันข้าม กระแสแห่งปฏิจสมุปบาทก็จะเปลี่ยนสายทันที ดังพุทธพจน์ว่า

ความดับแห่งทุกซ์ เป็นอย่างไร

^{๕๐} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๓/๔๒ - ๔๓.

คือ เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด เพราะเวทนาเป็นปัจจัยคัมहाจึงเกิด เพราะคัมहांนั้นแลดับไม่เหลือด้วยวิราคะ ๑ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติ (ความเกิด) จึงดับ เพราะชาติดับชรา (ความแก่) มรณะ (ความตาย) โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) จึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการฉะนี้^{๕๐}

จากพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่า กระทบธรรมฝ่ายทุกข์เกิด จะเกิดขึ้นแล้วก็ตาม นั่นคือเวทนาเป็นปัจจัยคัมहांจึงเกิด แต่เพราะถูกตัดหรือความดับไม่เหลืออันเองกระทบธรรมจึงเปลี่ยนจากฝ่ายทุกข์เกิดเป็นฝ่ายทุกข์ดับทันที

๒) เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการกระทำ ฝ่ายดับทุกข์

เหตุปัจจัยของการกระทำ ที่เป็นเหตุให้ทุกข์ดับนั้น ตามหลักปฏิจจสมุปบาทแล้ว องค์ธรรมทุกองค์ธรรมคือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา คัมहां อุปาทาน ภพ ชาติ รวมทั้งชรา มรณะ ล้วนเป็นเหตุปัจจัยของการกระทำ ที่ทำให้ทุกข์ดับได้เท่าๆกัน เพราะทุกข์องค์ธรรมล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน นั่นคือ เมื่อองค์ธรรมทั้ง ๑๒ องค์ธรรมนั้น องค์ใดองค์หนึ่งดับ ก็ย่อมเป็นปัจจัยให้ทุกข์ดับลงได้

เพื่อไม่ให้เกิดความประมาท ถึงแม้กระทบธรรมนั้นจะเริ่มต้นด้วยเหตุปัจจัยแห่งการดับทุกข์แล้วก็ตาม ก็อย่าพึ่งแน่นอนใจ ควรทำกระทบธรรมนั้นให้ดำเนินต่อไปจนถึงที่สุด เพราะถ้าหากกระทบธรรมนั้น ถูกทำลายลงด้วยกระทบธรรมที่ตรงกันข้ามแล้ว กระทบธรรมจะเปลี่ยนกระแสทันที นั่นก็หมายความว่า การกระทำจะดำเนินไปสู่ทุกข์อีกเช่นเดิม แต่ถ้าทำกระทบธรรมแห่งความดับทุกข์ให้ถึงที่สุดแล้ว ความทุกข์ ปัญหาต่างๆ จึงจะหายอย่างเด็ดขาด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เพราะความ จงคล้าย ดับไม่เหลือแห่งคัมहांนั้นแล อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ทั้งหลายจึงดับลงครบ ความทุกข์ทั้งมวลดับลงด้วยอาการอย่างนี้”^{๕๑}

พุทธพจน์นี้แสดงถึงกระแสของปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์ ว่าต้องดำเนินไปให้ถึงที่สุด ความทุกข์ทั้งปวง จึงจะดับลง ปัญหาทั้งหลายของมนุษย์ จึงจะสลายไป

^{๕๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๐๖/๑๒๐.

^{๕๑} ส.น. (ไทย) ๑๖/๔๓/๘๕.

๓.๔.๓ การกระทำของมนุษย์เป็นไปตามเหตุปัจจัย

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า การกระทำของมนุษย์เกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัย ที่แบ่งเป็นฝ่าย ทุกข์เกิดและทุกข์ดับ อันเป็นกระบวนการของปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ ตัวเหตุปัจจัย จึง เป็นสิ่งกำหนด การกระทำของมนุษย์ว่าจะเป็นไปในลักษณะใด สามารถจำแนกออกได้ดังนี้

๑) เหตุปัจจัยที่ทำให้การกระทำเป็นอกุศล

เหตุปัจจัยที่ทำให้การกระทำเป็นอกุศลนั้นมีหลายเหตุปัจจัย เช่น เพราะไม่มีศีล สมาธิ ปัญญา ไม่มีหิริ โอตตปปะ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตามหลักปฏิจจสมุปบาทแล้ว เหตุปัจจัยที่ทำให้การกระทำเป็นอกุศลนั้น สรุปได้ว่าเป็น “มิจฉาปฏิบัติทา” นั่นเอง อันเป็นข้อปฏิบัติผิด เป็นการไม่รู้แจ้งแทงตลอด ในปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! มิจฉาปฏิบัติทา เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! มิจฉาปฏิบัติทา คือ ความที่เมื่อวิชาเป็นปัจจัยสังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัยวิญญาณจึงมี เพราะ วิญญาณเป็นปัจจัยนามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัยสพายนะจึงมี เพราะสพายนะเป็น ปัจจัยผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัยเวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัยตัณหาจึงมี เพราะ อาศัยตัณหาจึงมีการแสวงหา เพราะอาศัยการแสวงหาจึงมีการได้มา เพราะมีการได้มาจึงมี การปลงใจรัก เพราะมีการปลงใจรักจึงมีฉันทราคะ (มีความกำหนัดด้วยความพอใจ) เพราะมี ฉันทราคะจึงมีความสขยมัวเมา เพราะมีความสขยมัวเมาจึงมีการจับอกจับใจยิ่งขึ้น เพราะมี การจับอกจับใจยิ่งขึ้นจึงมีมัจฉริยะ เพราะมีมัจฉริยะจึงมีการหึงหวง เพราะมีการหึงหวงจึงมี การกระทบวิวาท กระทบกระทั่งคือการใช้อาวุธไม่มีคม มีคม โกลาหลวุ่นวาย การพุดมึงๆ ญา บาบอกุศลธรรมทั้งหลายเป็นอันมาก ย่อมเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้^{๕๗}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมานี้ บ่งบอกได้อย่างชัดเจนว่า มิจฉาปฏิบัติทา นี้เอง เป็นเหตุปัจจัยที่ ทำให้ การกระทำของมนุษย์ก้าวเดินไปสู่อกุศล ก้าวเดินไปสู่ทุกข์ เป็นทางมาแห่ง บาบอกุศล ทั้งหมด ปัญหาต่างๆ ที่มนุษย์กำลังมีอยู่ ก็เพราะ มิจฉาปฏิบัติทา นี้เองเป็นต้นเหตุ

๒) เหตุปัจจัยที่ทำให้การกระทำเป็นกุศล

เหตุปัจจัยที่ทำให้การกระทำเป็นกุศลนั้น เมื่อพิจารณาตามหลักปฏิจจสมุปบาทแล้ว สามารถสรุปได้ว่าเป็น “สัมมาปฏิบัติทา” นั่นเอง อันเป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นไปเพื่อความรู้อย่างแจ้งแทงตลอดในปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาปฏิบัติทา เป็น

^{๕๗}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๖๑, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓/๕.

อย่างไร คือ เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ...ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้เรียกว่า สัมมาปฏิบัติ”^{๕๔}

สรุปความได้ว่า ปฏิจิมรูปบาทฝ่ายเกิดทุกข์ เป็นเหตุปัจจัยทำให้การกระทำ เป็นไปเพื่อทุกข์ มีความทุกข์เป็นผล เป็นอกุศลกรรมและปฏิจิมรูปบาทฝ่ายดับทุกข์นั้นเองเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้การกระทำ เป็นไปเพื่อดับทุกข์ เป็นอิสระ เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนเดียว ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งใด เป็นกุศลกรรม

๓.๔.๔ การสร้างเหตุปัจจัยในกระบวนการกระทำ

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ เกิดจากเหตุปัจจัย นั่นก็แสดงว่า มนุษย์สามารถกำหนดการกระทำของตนเองได้ โดยการสร้างเหตุปัจจัยนั่นเอง ให้สอดคล้องกับสิ่งที่ตนเองต้องการ การกระทำของบุคคลนั้นจึงจะมีผลตามที่ตนต้องการ การสร้างเหตุปัจจัยนั้นสามารถจำแนกได้ดังนี้

ก. การสร้างเหตุปัจจัยเพื่อให้การกระทำดำเนินไปสู่ทุกข์

การกระทำของมนุษย์จะดำเนินไปสู่ทุกข์ได้นั้น เกิดจากองค์ธรรมทั้ง ๑๒ องค์ธรรมนั้น องค์ใดองค์หนึ่งเกิดขึ้นและไม่ถูกตัด ไม่ถูกทำลายลง เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การกระทำของมนุษย์จะดำเนินไปสู่ทุกข์ทันที อย่างไรก็ตาม องค์ธรรมแต่ละองค์ธรรมจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็สืบเนื่องมาจากเหตุปัจจัยที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ซึ่งเหตุปัจจัยที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้น สามารถจำแนกได้ดังนี้

๑) ปาปมิตร ปาปมิตร มิได้หมายความว่าเพียงบุคคลเท่านั้น แต่หมายถึงสิ่งทั้งหลายที่เราเกี่ยวข้องกับ เช่น สังคม หนังสือ สถานที่ต่างๆเป็นต้น ที่ทำให้เราเกิดมิจฉาทิฎฐิ ทำให้เกิดอวิชา ทำให้ใจเราเร้าร้อน หรือพุดง่าย ๆ ทุกสิ่งที่เราเกี่ยวข้องแล้วทำให้เกิดอกุศลหรือเพิ่มอกุศลให้เจริญขึ้น ทำให้กุศลหายไปหรือลดลง ทั้งหมดนี้ เรียกโดยสรุปได้ว่า “ปาปมิตร”

๒) อโยนิโสมนสิการ คือ ขาดการทำในใจโดยแยบคาย ขาดการมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา ไม่สืบค้นถึงต้นเค้า ไม่สาวหาเหตุผลจนตลอดสาย ขาดการแยกแยะออกพิเคราะห์ ดู ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นหรือปัญหานั้น ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย พุดง่าย ๆ ก็คือ ไม่มองเห็นสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น โดยความอาศัยเหตุปัจจัยนั่นเอง

หลักธรรมทั้ง ๒ นี้ ไม่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างถ้าเราทำให้มีหรือมีแล้วล้วนเป็นเหตุให้องค์ธรรมในปฏิจิมรูปบาท ไม่องค์ธรรมใดก็องค์ธรรมหนึ่ง เกิดขึ้นได้เสมอ เมื่อองค์

^{๕๔}เรื่องเดียวกัน.

ธรรมนั้นๆเกิดขึ้นแล้ว วงจรปฏิจสมุปบาทฝ่ายทุกข์ จึงเกิดขึ้นได้ง่าย เพราะหลักธรรมทั้งสองอย่างนี้ เป็นไปเพื่อวิชา ที่เป็นองค์ธรรมองค์หนึ่งในหลักปฏิจสมุปบาท ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ด้วยอาการอย่างนี้แล เมื่อการไม่ครบกับสัตบุรุษ (เพราะครบแต่ปาปมิตร) เป็นไปบริบูรณ์แล้ว ย่อมทำการไม่ได้พึงพระสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ได้พระสัทธรรมบริบูรณ์แล้ว ย่อมทำความไม่มีสัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีสัทธาบริบูรณ์แล้ว ย่อมทำอโยนิโสมนสิการให้บริบูรณ์ อโยนิโสมนสิการบริบูรณ์แล้ว ย่อมทำความเป็นผู้ไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้ไม่มีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์แล้ว ย่อมทำการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การไม่สำรวมอินทรีย์บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำทุจริตทั้งหลาย ๓ ประการให้บริบูรณ์ ทุจริตทั้งหลาย ๓ ประการบริบูรณ์แล้ว ย่อมทำนิรณันท์ทั้งหลาย ๕ ประการให้บริบูรณ์ นิรณันท์ทั้งหลาย ๕ ประการบริบูรณ์แล้ว ย่อมทำวิชาให้บริบูรณ์^{๕๕}

จากพุทธพจน์นี้ เห็นได้ถึงการมีปาปมิตรว่า เป็นเหตุปัจจัย ที่ทำให้การกระทำของมนุษย์ ดำเนินไปสู่ทุกข์ได้เป็นอย่างดี นั่นก็คือวงจรของปฏิจสมุปบาทฝ่ายทุกข์นั่นเองในกรณีของอโยนิโสมนสิการ^{๕๖} ก็เช่นเดียวกัน เมื่อทำให้มีแล้ว นิรณันท์ ย่อมเจริญ ซึ่งเป็นเหตุให้ วิชา เจริญตามมา ดังพุทธพจน์ที่แสดงมาแล้ว การกระทำของมนุษย์ก็ดำเนินไปสู่ทุกข์ อีกเช่นเดิม

ข. การสร้างเหตุปัจจัยเพื่อให้การกระทำดำเนินไปสู่ความดับทุกข์

การกระทำของมนุษย์จะดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ได้นั้น เกิดจากองค์ธรรมทั้ง ๑๒ องค์ ธรรมนั้น องค์ใดองค์หนึ่งดับลงหรือถูกตัดทำลาย ไม่มีต่อไป เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การกระทำของมนุษย์จะดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ทันที อย่างไรก็ตาม องค์ธรรมแต่ละองค์ธรรมจะดับลงได้นั้น ก็สืบเนื่องมาจากเหตุปัจจัยที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ทำขึ้นมาเอง ซึ่งเหตุปัจจัยที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้น สามารถจำแนกได้ดังนี้

๑) **กัลยาณมิตร**คือ ความมีกัลยาณมิตร มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลที่แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคลหรือเข้าร่วมหมู่กับบุคคลผู้ทรงคุณทางปัญญา ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องที่ทำให้มีกุศลหรือทำให้กุศลธรรมเพิ่มขึ้น อกุศลหายหรือลดลง เรียกโดยรวมว่า “กัลยาณมิตร” กัลยาณมิตร เป็นเหตุปัจจัยสำคัญมากในการสร้างการกระทำให้เป็นไปในกุศล ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันท ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นแห่งอาริยอัฏฐากิกรมรรค แก่ภิกษุฉันนั้น”^{๕๗} และยังมีพุทธพจน์ที่สอดคล้องว่า “อาศัยเราผู้

^{๕๕} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๕.

^{๕๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๐๕/๑๓๗.

^{๕๗} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๔๕/๔๓.

เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ก็พ้นจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดาก็พ้นจากชรา ผู้มี
 มรณะเป็นธรรมดาก็พ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส เป็นธรรมดาก็พ้น
 จากโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส”^{๕๘} จะเห็นได้ว่าความมีกัลยาณมิตรนั้น มีความสำคัญ
 ที่เป็นเหตุเบื้องต้นของความดับทุกข์ เลยทีเดียวก็ว่าได้

๒) โยนิโสมนสิการ การทำในใจโดยแยบคาย การมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา
 สืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์คู่ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบ
 และโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นหรือปัญหานั้น ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย พุด
 ง่าย ๆ ก็คือ เห็นสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยความอาศัยเหตุปัจจัยนั่นเอง โยนิโสมนสิการ ก็ถือว่าเป็นเหตุ
 ปัจจัยสำคัญมากในการสร้างการกระทำให้เป็นไปในกุศล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เราไม่เล็งเห็น
 องค์กรประกอบภายในอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มาก สำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนโยนิโส
 มนสิการ ภิกษุผู้มีโยนิโสมนสิการย่อมกำจัดอกุศลได้ และยังกุศลให้เกิดขึ้น”^{๕๙}

หลักธรรมทั้ง ๒ นี้ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่าง ถ้าทำให้มีหรือมีแล้ว ล้วน
 ทำให้วงจรปฏิจสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์เกิดได้ง่าย เพราะหลักธรรม ทั้งสองอย่างนี้ เป็นไปเพื่อวิชชา
 เมื่อเกิดวิชชาแล้ว กระบวนธรรมฝ่ายดับทุกข์ก็เกิดขึ้น ได้อย่างง่ายดาย ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้ก็ฉันทันนั้น กล่าวคือ การครบสัตบุรุษ (กัลยาณมิตร) บริบูรณ์แล้ว
 ย่อมทำการได้ฟังพระสัทธรรมให้บริบูรณ์ การได้ฟังพระสัทธรรมบริบูรณ์แล้วย่อมทำสัทธา
 ให้บริบูรณ์ สัทธาบริบูรณ์แล้วย่อมทำโยนิโสมนสิการให้บริบูรณ์ โยนิโสมนสิการบริบูรณ์
 แล้วย่อมทำความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ สติสัมปชัญญะบริบูรณ์แล้วย่อมทำการ
 สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์แล้วย่อมทำย่อมทำสุจิตทั้งหลาย ๓
 ประการให้บริบูรณ์ สุจิตทั้งหลาย ๓ ประการบริบูรณ์แล้วย่อมทำสติปัญญานทั้งหลาย ๔
 ประการให้บริบูรณ์ สติปัญญานทั้งหลาย ๔ ประการบริบูรณ์แล้วย่อมทำโพชฌงค์ทั้งหลาย ๗
 ประการให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ทั้งหลาย ๗ ประการบริบูรณ์แล้วย่อมทำวิชชาแล้ววิมุตติให้
 บริบูรณ์^{๖๐}

จะเห็นได้ว่าหลักธรรมทั้ง ๒ ประการนี้เป็นปัจจัยที่จะทำให้ การกระทำของมนุษย์
 ดำเนินไปสู่ทางดี จนถึงความดับทุกข์ได้

^{๕๘} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒/๔.

^{๕๙} จุ.อิตติ. (ไทย) ๑๖/๓๖๐.

^{๖๐} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๖.

๓.๔.๕ การพัฒนาชีวิตตามหลักปฏิจจสมุปบาท

การพัฒนาชีวิตตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ความพ้นทุกข์ มีความพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุด เมื่อกล่าวถึงประโยชน์ที่มนุษย์ควรจะได้รับอย่างสูงสุดแล้ว ก็คือ ความพ้นทุกข์นั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในจูฬสาโรปมสูตรว่า “พราหมณ์ ดังพรรณนามานี้ พรหมจรรย์นี้จึงมิใช่มีลาภเป็นสักการะและความสรรเสริญเป็นอานิสงส์ มิใช่มีความสมบูรณ์แห่งศีลเป็นอานิสงส์ มิใช่มีความสมบูรณ์แห่งสมาธิเป็นอานิสงส์ มิใช่มีญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ พรหมจรรย์นี้มิเจโตวิมุตติอันไม่กำเริบเป็นเป้าหมาย เป็นแก่น เป็นที่สุด”^{๖๑} และความพ้นทุกข์ ความอยู่ให้เหนือโลกแห่งความยึดมั่นด้วยอุปาทาน (โลกุตตรธรรม) สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าทุกคนควรมี ควรเข้าถึง ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ใน เอสุการีสสูตร ว่า “ดูก่อนพราหมณ์! ส่วนเรานี้ บัญญัติโลกุตตรธรรม อันประเสริฐ ว่าเป็นทรัพย์ของทุกคน”^{๖๒}

อย่างไรก็ตาม การถึงความดับทุกข์ได้นั้น ก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัย นั่นก็คือการสร้างและพัฒนาเหตุปัจจัยเหล่านั้น เพื่อชีวิตก้าวไปสู่ความดับทุกข์อันเป็นอุดมการณ์ของพุทธปรัชญานั้นเอง ในการพัฒนาเหตุปัจจัยนั้น สามารถแยกได้ดังนี้

๑) การพัฒนาชีวิตแบบฆราวาส

ชีวิตแบบฆราวาส เป็นชีวิตที่บริโภคกาม เนื่องจากอยู่ด้วยกาม แต่ถึงกระนั้นในการพัฒนาชีวิตตามพุทธปรัชญาเถรวาทแล้วชีวิตจะเป็นชีวิตที่ตีสมบูรณ์ถึงที่สุดได้ก็ต้องเป็นชีวิตที่บริโภคกามคุณ โดยไม่ต้องติดหมกมุ่นอยู่ในกามเหล่านั้น หมายความว่าถึงจะได้ จะมีกามคุณอันเกิดจากการงานหรือประพติตัวด้วยความสุจริตแล้วถ้ายังติดใจหมกมุ่น สยบมัวเมาอยู่ในกามแล้ว ก็ยังถือว่าเป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ถึงที่สุด ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ใน กามโกกีสสูตร ได้ทรงตรัสถึงฆราวาสหรือกามโกกีนุคคล ๑๐ ใน ๑๐ จำพวกนั้น จำพวกที่ ๑ ถึงที่ ๙ ยังเป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ถึงที่สุด มีจำพวกที่ ๑๐ จำพวกเดียวเท่านั้น ที่เป็นชีวิตฆราวาสที่ตีสมบูรณ์แบบ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า

บรรดากามโกกีนุคคล ๑๐ จำพวกนี้ กามโกกีนุคคลที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุขและแจกจ่ายทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จกจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นหัวหน้าสูงส่ง ถ้าเลิศ เปรียบเหมือนนมสดที่เกิดจากแม่โค นมส้มเกิดจากนมสด เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น หัวเนยใสเกิดจากเนยใส ชาวโลกเรียกว่า เลิศกว่านมส้มเป็นต้น เหล่านี้ ฉนฺได บรรดากามโกกีนุคคล ๑๐ จำพวกนี้

^{๖๑}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๒๔/๓๕๖.

^{๖๒}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๑/๕๕๒.

กามโภคีบุคคลที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้มีความสุขและแจ่มง่าย ทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อเห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้นนี้ เป็นผู้เลิศประเสริฐ เป็นหัวหน้า สูงส่ง ลำเลิศ ฉะนั้นเหมือนกัน^{๖๓}

จะเห็นได้ว่า ถึงเป็นฆราวาสก็ต้องพัฒนาชีวิตให้ถึงความพ้นทุกข์ให้ได้จึงจะถือว่า ประเสริฐ สูงส่ง ลำเลิศในทางพุทธปรัชญาได้

๒) การพัฒนาชีวิตแบบบรรพชิต

บรรพชิต ยิ่งควรทำให้ถึงความพ้นทุกข์ เพราะเป็นเป้าหมาย อันสูงสุดของการบวช เป็น ทางตรงต่อการทำให้แจ้งซึ่งทุกข์ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าว ดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”^{๖๔} “พุทธพจน์นี้เป็นวิธีบวชแบบ เอหิภิกขุอุปสัมปทา^{๖๕} ซึ่งแสดงถึงจุดมุ่งหมายของการบวชหรืองานที่บรรพชิตต้องทำ

เป้าหมายของการพัฒนาชีวิตตามแบบพุทธปรัชญาเถรวาทหรือความพ้นทุกข์นั้นก็คือ การตัดกระแสปฏิบัติสมุปบาทฝ่ายทุกขนั้นเอง แต่สิ่งสำคัญ ก็คือ ทำอย่างไร จึงจะตัดกระแส ปฏิกิจสมุปบาทฝ่ายทุกขได้ ฆราวาสและบรรพชิตสามารถใช้หลักการเดียวกัน ตามพุทธ ปรัชญาเถรวาท มีหลายวิธี เช่น อาศัยสติปัญญา ๔ อิทธิบาท ๔ มรรคมีองค์ ๘^{๖๖} สำหรับผู้วิจยเอง ขอเสนอวิธีพัฒนาชีวิตให้ถึงความพ้นทุกข์ ไว้ ๒ วิธี อันเป็นกระบวนการตามหลักปฏิบัติสมุปบาท นั้นเอง ดังนี้

(๑) วิธีที่ ๑ เริ่มจากการครบสัตตบรูช

วิธีนี้ได้จากพระสูตร ที่พระพุทธองค์ทรงแสดง^{๖๗} สามารถแสดงเป็นลำดับขั้นได้ดังนี้

ขั้นที่ ๑	การครบสัตตบรูชที่บริบูรณ์	ทำให้การฟังสัทธรรมบริบูรณ์
ขั้นที่ ๒	การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์	ทำให้ศรัทธาบริบูรณ์
ขั้นที่ ๓	ศรัทธาที่บริบูรณ์	ทำให้การมนสิการโดยแยกกายบริบูรณ์
ขั้นที่ ๔	การมนสิการโดยแยกกายที่บริบูรณ์	ทำให้สติสัมปชัญญะบริบูรณ์
ขั้นที่ ๕	สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์	ทำให้ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์

^{๖๓} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๑/๒๑๑.

^{๖๔} คุราลละเอียดในวิ.ม. (ไทย) ๔/๓๐/๓๘.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๘.

^{๖๖} คุราลละเอียดในส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๕๕/๘๔.

^{๖๗} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๖.

ขั้นที่ ๖ ความสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ทำให้สุจริต ๓ บริบูรณ์
 ขั้นที่ ๗ สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ทำให้สติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์
 ขั้นที่ ๘ สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์ ทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์
 ขั้นที่ ๙ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์(ชีวิตที่สมบูรณ์)
 ทั้งหมดที่แสดงมานี้ เป็นลำดับแห่งการพัฒนาชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ที่
 สมบูรณ์แบบที่สุด เมื่อพัฒนาหรือทำให้เจริญถึงที่สุดแล้ว กระบวนธรรมฝ่ายทุกข์ตาม
 หลักปฏิจาสุมุขบาท จึงจะดับลงอย่างสิ้นเชิง เพราะเป็นเหตุทำลายวงจรหรือองค์ธรรม
 ในปฏิจาสุมุขบาทโดยตรง

(๒) วิธีที่ ๒ เริ่มจาก หิริ โอตตัปปะ

วิธีที่ ๒ นี้ก็ได้จากพระสูตร ที่พระพุทธองค์ทรงแสดง^{๖๘} ซึ่งสามารถนำมาแสดงได้เป็น
 ลำดับขั้น ได้ดังนี้

ขั้นที่ ๑	มีหิริโอตตัปปะแล้ว	ทำกายสมาจารให้บริสุทธิ์
ขั้นที่ ๒	กายสมาจารบริสุทธิ์แล้ว	ทำวาจาสมาจารให้บริสุทธิ์
ขั้นที่ ๓	วาจาสมาจารบริสุทธิ์แล้ว	ทำมโนสมาจารให้บริสุทธิ์
ขั้นที่ ๔	มโนสมาจารบริสุทธิ์แล้ว	ทำอาชีวะให้บริสุทธิ์
ขั้นที่ ๕	อาชีวะบริสุทธิ์แล้ว	สำรวมอินทรีย์
ขั้นที่ ๖	สำรวมอินทรีย์แล้ว	รู้จักประมาณในโภชนะ
ขั้นที่ ๗	รู้จักประมาณในโภชนะแล้ว	ตื่นบำเพ็ญเพียร
ขั้นที่ ๘	ตื่นบำเพ็ญเพียรแล้ว	เจริญสติสัมปชัญญะ
ขั้นที่ ๑๐	เจริญสติสัมปชัญญะแล้ว	ต้องละนิวรรณ์ ๕
ขั้นที่ ๑๑	ละนิวรรณ์ ๕ แล้ว	ได้ฌาน ๔
ขั้นที่ ๑๒	ได้ฌาน ๔ แล้ว	ได้วิชา ๓ (ชีวิตที่สมบูรณ์)

ลำดับขั้นทั้งหมดนี้ เป็นลำดับขั้นแห่งความสัมพันธ์ เมื่อทำขั้นใดขั้นหนึ่งได้แล้ว ต้อง
 พยายามทำขั้นต่อไปให้ได้ ถ้ายุคหรือไม่ดำเนินต่อไปการพัฒนาก็ถือว่ายังไม่สมบูรณ์ ความทุกข์ก็
 ไม่สามารถดับลงได้หมด กระบวนธรรมฝ่ายดับทุกข์ ก็ไม่เจริญเต็มที่ได้

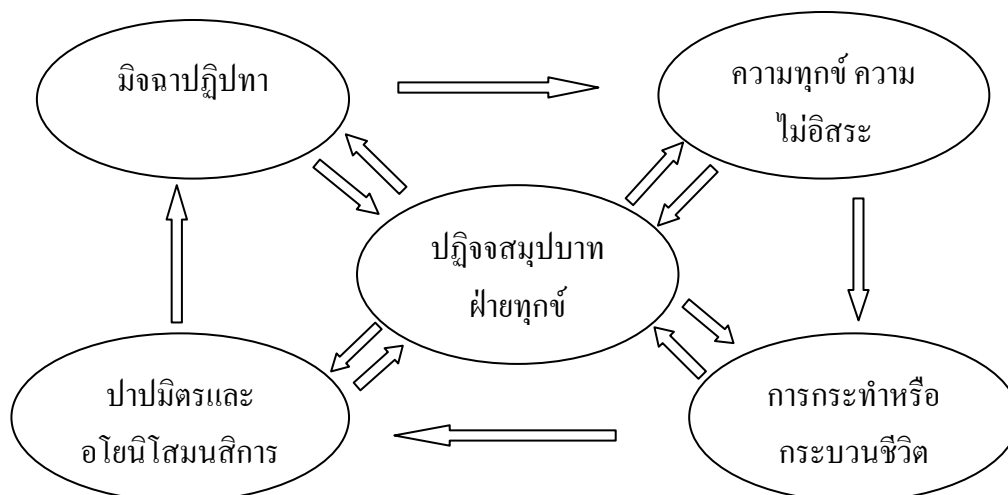
วิธีการทั้ง ๒ วิธีนี้ สามารถใช้ตัดกระแสของปฏิจาสุมุขบาทฝ่ายทุกข์ได้และคงเหมาะ
 กับทุกคน สุดแล้วแต่ใครจะเลือกปฏิบัติ เพราะวิธีทั้ง ๒ นี้ก็คือ หลักปฏิจาสุมุขบาทสายดับทุกข์ที่
 แสดงออกมากในรูปแบบของการปฏิบัติในชีวิตจริง นั่นเอง

^{๖๘}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๕/๔๕๑.

๓.๕ สรุป

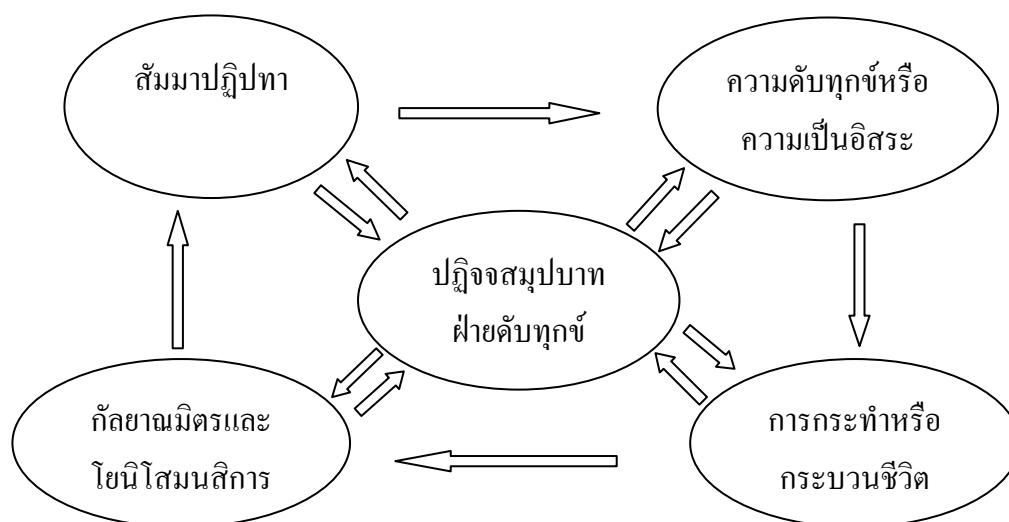
กระบวนการชีวิตนั้น ตามที่สนะพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า ชีวิตทั้งหมดคือ นามรูปนั่นเอง ซึ่งนามรูปนี้เป็นองค์ธรรมองค์หนึ่งในปฏิจจสมุปบาท ที่เกิดขึ้นและดับลงหรือแตกสลายไปโดยอาศัยเหตุปัจจัยตามกฎของปฏิจจสมุปบาท การเกิดขึ้นและการดับลงของนามรูป จึงถือได้ว่าเป็นการเกิดขึ้นและดับลงของชีวิตด้วย

แต่เนื่องจาก นามรูปเป็นกระบวนการในปฏิจจสมุปบาทหรือเป็นตัวปฏิจจสมุปบาท ในรูปแบบหนึ่ง ด้วยเหตุนี้กระบวนการชีวิตของมนุษย์ทั้งหมด จึงถือได้ว่าเป็นตัวปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง การกระทำ การพัฒนาชีวิต ความเป็นไปในชีวิตของมนุษย์ทั้งหมดจึงเป็นไปตามกฎของปฏิจจสมุปบาท การกระทำจะเป็นอิสระหรือไม่ ก็อาศัยกฎปฏิจจสมุปบาทนี้เองเป็นตัวตัดสิน ซึ่งสามารถแสดงเป็นภาพได้ ดังนี้

แผนผังที่ ๓ แสดงถึงกระบวนการชีวิตหมุนไปสู่ทุกข์และไม่สามรถเป็นอิสระ

แผนผังนี้แสดงให้เห็นว่า กระบวนการชีวิตของมนุษย์ การกระทำของมนุษย์ที่เกิดขึ้น และเป็นไปตามกฎปฏิจจสมุปบาท กระบวนการชีวิตของมนุษย์ในลักษณะนั้น เป็นกระบวนการชีวิตที่ไม่อิสระ เป็นไปในทางทุกข์และมีทุกข์เป็นผล เพราะกระบวนการทั้งหมด ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ กระบวนการชีวิตหมุนไปสู่ทุกข์ ไม่สามรถเป็นอิสระได้

แผนผังที่ ๘ กระบวนการชีวิตหมุนไปสู่ความดับทุกข์ และเป็นความอิสระ

แผนผังนี้เป็นแสดงให้เห็นว่า กระบวนการชีวิตของมนุษย์ การกระทำของมนุษย์ที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามกฎปฏิบัติสมุพบาท กระบวนการชีวิตของมนุษย์ในลักษณะนั้น เป็นกระบวนการชีวิตที่อิสระ เป็นไปในทางดับทุกข์ ถึงกระบวนการธรรมะจะเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยก็ตาม แต่เมื่อดำเนินถึงที่สุดก็ถึงความอิสระได้ นั่นคือ ทุกข์ดับนั่นเอง เพราะกระบวนการทั้งหมด ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้กระบวนการชีวิตหมุนไปสู่ความดับทุกข์ เป็นไปเพื่อความอิสระ

บทที่ ๔

เปรียบเทียบกระบวนการวนชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท

การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการวนชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะหลักการทั้งสองมีพื้นฐานความคิดที่แตกต่างกัน แนวความคิดหนึ่งเป็นหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่วนอีกแนวความคิดเป็นสายธารความคิดทางตะวันตก ดังนั้น การกำหนดเนื้อหา วิธีการและจุดมุ่งหมายของการเปรียบเทียบจึงเป็นเรื่องยาก ที่จะนำมาเปรียบเทียบให้เห็นแนวคิดที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันได้ครบทุกประเด็น ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการวนชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท ในลักษณะของความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกัน ดังนี้

๔.๑ ลักษณะและขอบเขตของกระบวนการวนชีวิต

๔.๑.๑ ความเหมือน ทั้งจักรกลนิยมและพุทธปรัชญาเถรวาท มีแนวความคิด ในลักษณะและขอบเขตของกระบวนการวนชีวิต ที่เหมือนกันดังนี้

๑) กระบวนการวนชีวิต เป็นเพียงธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ไม่มีอำนาจใหนๆ ที่นอกเหนือจากธรรมชาติจะมาบังคับหรือบันดาล ชาวจักรกลนิยมถือว่า มนุษย์หรือกระบวนการวนชีวิต เป็นเพียงปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่เกิดขึ้นและเป็นไปโดยอาศัยสิ่งต่างๆ หรือเงื่อนไขต่างๆ ในพุทธปรัชญาเถรวาทก็เช่นกัน ถือว่า ชีวิตหรือกระบวนการวนชีวิตของมนุษย์เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่มีขึ้นหรือเป็นไปโดยอาศัยเหตุปัจจัย เป็นไปตามกฎของปฏิจาสมุปบาท

๒) กระบวนการวนชีวิต เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยหลายอย่างรวมตัวกันและเป็นไปเพราะเหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขต่างๆ ที่ทำให้ต้องเป็นไปอย่างนั้นๆ ชาวจักรกลนิยมถือว่า กระบวนการวนชีวิตของมนุษย์เกิดขึ้น เพราะการรวมตัวกันของธาตุต่างๆ กระบวนการวนชีวิตของมนุษย์ถูกเงื่อนไขทั้งหลายผลักดันให้เป็นไปอย่างนั้นๆ เงื่อนไขต่างๆ เหล่านั้นเองที่เป็นตัวกำหนดกระบวนการวนชีวิต ในพุทธปรัชญาเถรวาทก็เช่นกัน ถือว่า กระบวนการวนชีวิตของมนุษย์เกิดขึ้น เพราะอาศัยเหตุปัจจัยทั้งหลายรวมตัวกัน กระบวนการวนชีวิตของมนุษย์จึงถูกกำหนดโดยเหตุปัจจัยเหล่านั้น ถ้าเหตุปัจจัยเป็นอย่างนี้ กระบวนการวนชีวิตก็ต้องเป็นอย่างนี้ เพราะกระบวนการวนชีวิตก็คือเหตุปัจจัยนั่นเอง

๓) ชีวิต ดำรงอยู่ในฐานะความสัมพันธ์ ชาวจักรกลนิยม กระบวนการวนชีวิตของมนุษย์ดำรงอยู่ในฐานะของความสัมพันธ์ เมื่อเงื่อนไขทั้งหลายยังสัมพันธ์กัน กระบวนการวนชีวิตก็ยังคงดำรงอยู่ แต่เมื่อใดเงื่อนไขทั้งหลายเหล่านั้นไม่สัมพันธ์กัน ขัดแย้งกันหรือแตกสลายไป กระบวนการวนชีวิตก็จะสลาย

ไปเช่นกัน ในพุทธปรัชญาเถรวาท กระบวนชีวิตของมนุษย์ ก็เช่นกัน ดำรงอยู่ได้ เพราะความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยทั้งหลาย นั่นก็หมายความว่า เมื่อเหตุปัจจัยยังสัมพันธ์กัน ไม่ขัดแย้งกัน หรือยังไม่ดับไป กระบวนชีวิตของมนุษย์ก็ยังคงดำรงอยู่ แต่เมื่อเหตุปัจจัยเหล่านั้น แตกสลาย กระบวนชีวิตก็ดำรงอยู่ได้

๔) ชีวิต สามารถแก้ไขหรือพัฒนาได้โดยอาศัยเหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขต่างๆ สำหรับชาวจักรกลนิยมนั้น ถือว่า ถึงกระบวนชีวิตของมนุษย์จะเกิดจากเงื่อนไขต่างๆก็ตาม แต่กระบวนชีวิตของมนุษย์ ก็สามารถพัฒนาให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ นั่นก็คือ การพัฒนาเงื่อนไขเหล่านั้นให้หนุนกระบวนชีวิตเป็นไปตามที่ต้องการนั่นเอง ในพุทธปรัชญาเถรวาทก็เช่นกัน ถึงกระบวนชีวิตจะเกิดจากเหตุปัจจัย เป็นไปตามกฎปฏิบัติสมบูรณ์ก็ตาม กระบวนชีวิต ก็สามารถพัฒนาได้ นั่นก็คือ ทำเหตุปัจจัยเหล่านั้น เป็นไปในทิศทางที่ดีนั่นเอง

๔.๑.๒ ความต่าง ถึงจะมีแนวความคิด ที่เหมือนกันอยู่บ้าง ในการมองลักษณะและขอบเขตของกระบวนชีวิตมนุษย์ แต่จักรกลนิยมและพุทธปรัชญาเถรวาท ก็ยังมีความต่างกัน สามารถนำมาแสดงได้ ดังนี้

๑) ถึงทั้ง ๒ ทรรศนะจะเหมือนกันในกรณีที่กระบวนชีวิตของมนุษย์เป็นเพียงธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่ตามทัศนะของจักรกลนิยม ธรรมชาตินั้น เป็นเพียงสสารหรือปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้น แต่ในพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว ธรรมชาติดีได้มีเพียงสสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้น แต่ยังมีสิ่งที่ไม่ใช่สสารด้วย ด้วยเหตุนี้กระบวนชีวิตของมนุษย์ จึงกว้างกว่า เพราะว่ากระบวนชีวิตของมนุษย์ไม่ใช่เป็นเพียงสสารและปรากฏการณ์สสารเท่านั้น แต่กระบวนชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยนามรูป อันเป็นทั้ง สสารและจิตนั่นเอง

๒) ถึงทั้ง ๒ ทรรศนะ จะมองกระบวนชีวิตของมนุษย์ว่า เป็นเพียงองค์ประกอบของสิ่งต่างๆรวมกันเข้าเป็นชีวิตก็ตาม แต่องค์ประกอบเหล่านั้น ตามทัศนะของชาวจักรกลนิยมถือว่า มีเพียงสสารเท่านั้น สสารที่ประกอบกันเข้าอย่างซับซ้อน กระบวนชีวิตจึงเกิดขึ้นได้ พฤติกรรมต่างๆ ก็เป็นผลอันสืบเนื่องมาจากสสารอันซับซ้อนนี้เอง แต่สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาท สิ่งต่างๆนั้น มีทั้งที่เป็นสสาร (รูป) และสิ่งที่ไม่ใช่สสารด้วย (นาม) ประกอบกันเข้า กระบวนชีวิตของมนุษย์ จึงเกิดขึ้นได้ พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ก็เป็นผลอันเนื่องมาจากสิ่งเหล่านี้ นั่นเอง

๓) ถึงทั้ง ๒ ทรรศนะ จะมองกระบวนชีวิตว่า เป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขหรือพัฒนาได้ก็ตาม แต่ตามทัศนะของชาวจักรกลนิยมแล้ว ถือว่า ชีวิตดำเนินไปด้วยแรงผลักดันภายนอกโดยสิ้นเชิง (อุปนิสัย เป็นเพียงแรงผลักดันที่อยู่ในตนเท่านั้น แต่โดยฐานแล้วก็มาจากสิ่งภายนอก ด้วยเหตุนี้ จึงถือได้ว่าเป็นแรงผลักดันภายนอกด้วย) เพราะฉะนั้นการพัฒนาหรือแก้ไขชีวิตจึงต้องทำแรงผลักดันนั้นให้ เป็นไปตามที่ต้องการ จึงเป็นการแก้ไขและพัฒนาเพียง สิ่งที่อยู่นอกตัวอย่างเดียว ส่วนกระบวนชีวิต

ของมนุษย์ ตามหลักปฏิจสมุปปาทถือว่าชีวิตดำเนินไปโดยเหตุปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน นั่นก็คือแรงผลักดันจากภายนอก (ปรโตโมสะหรือกัลยาณมิตร) และแรงผลักดันอันเกิดจากภายในหรือเป็นแรงผลักดันภายใน (โยนิโสมนสิการ) หลัก ๒ อย่างนี้สัมพันธ์กันในทางที่ดีกระบวนการชีวิตของมนุษย์ จึงดำเนินไปได้ไปสู่สิ่งที่ดี แต่ถ้าแรงผลักดันข้างนอกและในสัมพันธ์กันในทางที่ไม่ดี ชีวิตก็ดำเนินสู่สิ่งที่ไม่ดี ด้วยเหตุนี้การแก้ไขหรือการพัฒนากระบวนการชีวิตของมนุษย์ จึงต้องทำเหตุปัจจัยทั้งภายนอกและภายในนั้น ให้เจริญขึ้นหรือจัดให้มี กระบวนการชีวิตของมนุษย์ จึงจะดำเนินไปในทิศทางที่ดี

๔) ถึงทั้ง ๒ ทศนะจะมองกระบวนการชีวิตว่าดำเนินไปเพราะเหตุปัจจัยหรือแรงผลักดันก็ตาม แต่สำหรับชาวจักรกลนิยมถือว่า เพราะชีวิตดำเนินไปโดยแรงผลักดันดังกล่าวนี้ ชีวิตจึงไม่เป็นอิสระ ถูกแรงผลักดันจากภายนอกทำให้ต้องเป็นไปอย่างนั้น ส่วนหลักปฏิจสมุปปาทกับมิได้มองชีวิตเป็นเช่นนั้น แต่มองชีวิตในลักษณะของความมีเงื่อนไข นั่นก็คือ ถ้าสามารถรู้เหตุปัจจัยเหล่านั้น รู้ความสัมพันธ์ รู้ความเกิดความดับของเหตุปัจจัยเหล่านั้น ซึ่งเป็นรู้แจ้งแทงตลอดในปฏิจสมุปปาทนั่นเอง ก็จะทำให้กระบวนการชีวิตของมนุษย์ เป็นอิสระได้

๔.๒ กระบวนการชีวิตเป็นไปตามเงื่อนไข

ในประเด็นนี้ สามารถนำแนวความคิดทั้ง ๒ นั้น มาเปรียบเทียบให้เห็นความชัดเจน ในความเหมือนและความต่างได้ดังนี้

๔.๒.๑ ความเหมือน

๑) ทั้ง ๒ ทศนะล้วนมองกระบวนการชีวิตว่า เดินไปบนเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย ชาวจักรกลนิยมถือว่า กระบวนการชีวิตทั้งหมดเป็นไปตามเงื่อนไข กระบวนการชีวิตทุกอย่าง ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขนั้น เงื่อนไขเป็นตัวกำหนด ในพุทธปรัชญาเถรวาท ก็เช่นกัน กระบวนการชีวิตดำเนินไปตามเหตุปัจจัย การกระทำของมนุษย์ทุกอย่าง ล้วนเกิดจากการผลัดของเหตุปัจจัยที่กฎปฏิจสมุปปาททำให้เป็นเช่นนั้นๆ

๒) ทั้ง ๒ ทศนะล้วนมองกระบวนการชีวิตว่า อยู่ภายใต้ของอิทธิพลของเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย เหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขทั้งหลายเป็นสิ่งที่ควบคุมความเป็นไปของกระบวนการชีวิต ชีวิตจะเจริญหรือชีวิตจะเสื่อม ล้วนถูกกำหนดโดยเหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขเหล่านั้น การเกิดหรือสลายตัวของกระบวนการชีวิต มีได้ ก็เพราะเหตุปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ นั่นเอง

๔.๒.๒ ความต่าง

๑) ถึงทั้ง ๒ ทศนะ จะมองกระบวนการชีวิตว่า เดินไปบนเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยด้วยกันก็ตาม แต่เงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเหล่านั้น สำหรับชาวจักรกลนิยมถือว่ามิเพียงเหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขภายนอกเท่านั้น ที่ผลักดันให้ชีวิตเป็นไปในรูปแบบต่างและยังถืออีกด้วยว่า เงื่อนไขเหล่านั้นอยู่ภายใต้สสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้นเอง ด้วยเหตุนี้เองชีวิตจึงถูกกำหนดโดยเหตุปัจจัย

หรือเงื่อนไขจากภายนอกอันเป็นสสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์กระทำลงไปจึงไม่ใช่สิ่งที่ตัวเองกระทำลงไปอย่างแท้จริง แต่ถูกผลักโดยเหตุปัจจัยภายนอก ที่ต้องให้เป็นอย่างนั้นๆ ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ก็มองเหตุปัจจัยเหล่านั้นมีทั้งภายนอก ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า ปรโตโฆสะบ้าง มิตรบ้าง และเหตุปัจจัยภายใน ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า โยนิโสมนสิการบ้าง สัมมาทิฏฐิบ้าง มีทั้งที่เป็น สสาร (รูป) และสิ่งที่ไม่ใช่สสาร (นาม) กระบวนชีวิตมนุษย์ดำเนินไปบนเหตุปัจจัยทั้ง ๒ อย่างเหล่านี้ ชีวิตจะเป็นอย่างไรก็อาศัยเหตุปัจจัยเหล่านี้ นั่นเอง

๒) ถึงทั้ง ๒ ทักษะจะมองกระบวนชีวิตว่า อยู่ภายใต้ของอิทธิพลของเหตุปัจจัย เหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขทั้งหลายที่เป็นสิ่งควบคุมความเป็นไปของกระบวนชีวิต ชีวิตจะเจริญหรือชีวิตจะเสื่อม ล้วนถูกกำหนดโดยเหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขเหล่านั้น อย่างไรก็ตามสำหรับชาวจักรกลนิยมด้วยเหตุที่ กระบวนชีวิตอยู่ภายใต้อิทธิพลของเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยชีวิตจึงไม่มีความเป็นอิสระโดยประการทั้งปวง แต่สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ถึงจะมองกระบวนชีวิตว่าอยู่บนเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยก็ตาม แต่ชีวิตก็หาใช่จะไม่มีอิสระเสียเลย ถ้าหากรู้เข้าใจเหตุปัจจัยเหล่านั้น เป็นอย่างดี แทงตลอดในปฏิจสมุปบาท จนกระทั่งจิตสามารถอยู่เหนือความปรุงแต่งของเหตุปัจจัยเหล่านั้น กระบวนชีวิตก็เป็นอิสระได้

๔.๓ การสร้างเหตุปัจจัยต่อกระบวนการกระทำ

ในประเด็นนี้ สามารถนำแนวความคิดทั้ง ๒ นั้น มาเปรียบเทียบให้เห็นความชัดเจน ในความเหมือนและความต่างได้ดังนี้

๔.๓.๑ ความเหมือน

ทั้ง ๒ ทักษะล้วนมองกระบวนชีวิตว่า จะดำเนินไปในทิศทางใด สิ่งสำคัญ ล้วนอยู่ที่เหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขที่จะทำให้กระบวนชีวิตดำเนินไปในทิศทางนั้นๆ ด้วยเหตุนี้การกำหนดทิศทางหรือวางทิศทางให้แก่กระบวนชีวิต ทั้ง ๒ ทักษะ จึงมุ่งเป้าไปที่เหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขต่างๆเหล่านั้น เป็นสำคัญ ในการที่จะพาชีวิตหรือกระบวนชีวิตให้ดำเนินไปสู่ทิศทางที่ตนเองปรารถนา

๔.๓.๒ ความต่าง

ถึงทั้ง ๒ ทักษะจะมองกระบวนชีวิตว่า จะดำเนินไปในทิศทางใด สิ่งสำคัญ ล้วนอยู่ที่เหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขที่จะทำให้กระบวนชีวิตดำเนินไปในทิศทางนั้นๆ ด้วยเหตุนี้การกำหนดทิศทางหรือวางทิศทางให้แก่กระบวนชีวิต ทั้ง ๒ ทักษะจึงมุ่งเป้าไปที่เหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขต่างๆเหล่านั้นเป็นสำคัญ ในการที่จะพาชีวิตหรือกระบวนชีวิตให้ดำเนินไปสู่ทิศทางที่ตนเองปรารถนาแล้วก็ตาม แต่สำหรับชาวจักรกลนิยมนั้น มุ่งเป้าหมายไปที่เงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว เหตุปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น ก็เป็นเพียงสสารหรือถ้าพูดอีกอย่างหนึ่งการกำหนดทิศทางให้แก่ชีวิตของชาวจักรกลนิยม ก็คือ การจัดการกับวัตถุ ทั้งที่เป็นกรรมพันธุ์และวัตถุที่เป็นเครื่อง

บริหารกาย บำรุงกายให้ เหมาะสมและเพียงพอแก่ความต้องการ ความปรารถนา นั้นเอง ด้วยเหตุนี้ ในการดำเนินชีวิตจึงเห็นวัตถุสำคัญมากกว่าสิ่งอื่นใด ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น การกำหนดเหตุ ปัจจัยหรือเงื่อนไขให้แก่กระบวนการชีวิต มีทั้งเหตุปัจจัยภายนอกและภายใน และปัจจัยทั้ง ๒ อย่างนี้ก็มีทั้งส่วนที่เป็น สสาร (รูป) และส่วนที่ไม่ใช่สสารด้วย นั่นก็หมายความว่า ส่วนที่เป็นสสาร (วัตถุ) ก็มีพอใช้ ส่วนที่เป็นจิตก็ทำให้เป็นอิสระจากการผูกมัดโดยประการทั้งปวง ซึ่งในหลักปฏิบัติจริงๆ ปัจจัยภายในคือจิต ใจ เป็นสิ่งที่สำคัญกว่าอื่นใด ซึ่งต่างจากจักรกลนิยมอย่างมากในประเด็นนี้ ด้วยเหตุนี้ปัจจัยภายในและภายนอกจึงมีความสำคัญ และถ้ามีครบทั้ง ๒ อย่างกระบวนการชีวิตก็จะดำเนิน ไปสู่ทิศทางที่ตนปรารถนาได้ง่าย

๔.๔ การพัฒนาชีวิตบนเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย

ในประเด็นนี้ สามารถนำแนวความคิดทั้ง ๒ นั้น มาเปรียบเทียบให้เห็นความชัดเจน ใน ความเหมือนและความต่างได้ดังนี้

๔.๔.๑ ความเหมือน

ในการพัฒนาชีวิตนั้น ทั้ง ๒ ทรรศนะล้วนมุ่งประเด็นไปที่เหตุปัจจัยเป็นจุดสำคัญ หมายความว่า การพัฒนาชีวิต ก็คือ การพัฒนาเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเหล่านั้นให้เป็นเจริญหรือ เป็นไปในทางที่ต้องการ ทั้ง ๒ ทรรศนะล้วนมีแนวความคิดตรงกันในข้อว่า ถ้าเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย เหล่านั้น ดี พร้อม กระบวนการชีวิตก็จะดำเนินไปในทิศทางที่ดีได้

๔.๔.๒ ความต่าง

ถึงทั้ง ๒ ทรรศนะจะเห็นการพัฒนาชีวิตว่า เป็นการพัฒนาเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเหล่านั้น ให้เป็นเจริญหรือเป็นไปในทางที่ต้องการ ถ้าเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเหล่านั้น ดี พร้อม ชีวิตก็จะ ดำเนินไปในทิศทางที่ดีได้ แต่สำหรับชาวจักรกลนิยมนั้น การพัฒนาเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเหล่านั้น เป็นเพียงการมุ่งประเด็นไปสู่สิ่งแวดล้อม กรรมพันธุ์หรือองค์ประกอบของชีวิตที่เป็นสสารเท่านั้น ซึ่งเป็นเพียงปัจจัยภายนอก เป็นการวางเงื่อนไขหรือบีบบังคับ โดยการให้รางวัล และการลงโทษเพื่อ กระตุ้นให้ชีวิตได้เดินตามหรือควบคุมชีวิตไม่ให้เป็นไปตามที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งบางครั้งก็ถึงกับมี การฆ่า การทรมานที่รุนแรงถึงชีวิต ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น การพัฒนาชีวิต ถึงจะเป็นการสร้างเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยให้ เป็นไปในทางที่ดีก็ตาม แต่ปัจจัยเหล่านั้น มีทั้งที่เป็นสิ่งภายนอกและ ภายใน การสร้างสิ่งแวดล้อมหรือมีสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยแล้ว ยังต้องเป็นคนที่มีสติพิจารณา (โยนิโสมนสิการ) รู้จักและใช้สิ่งแวดล้อมนั้นให้ได้ดีอีกด้วย เมื่อเหตุปัจจัยภายนอกและภายใน สมบูรณ์ถึงที่สุดแล้ว ปัญหาต่างก็จะหายไปโดยอัตโนมัติ

ตารางแสดงการเปรียบเทียบกระบวนชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท

ตารางที่ ๑ ลักษณะและขอบเขตของกระบวนชีวิต

จักรกลนิยม	พุทธปรัชญาเถรวาท
<p>๑. กระบวนชีวิตของมนุษย์เป็นเพียงธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ธรรมชาติ นั้น เป็นเพียงสสารหรือปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้น</p> <p>๒. กระบวนชีวิตของมนุษย์ เป็นเพียงองค์ประกอบของสิ่งต่างๆรวมกันเข้า องค์ประกอบเหล่านั้น มีเพียงสสาร ที่ประกอบกันเข้าอย่างซับซ้อน กระบวนชีวิตจึงเกิดขึ้นได้ พฤติกรรมต่างๆ ก็เป็นผลอันสืบเนื่องมาจากสสารอันซับซ้อนนี้เอง</p> <p>๓. กระบวนชีวิต เป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขหรือพัฒนาได้ โดยอาศัยแรงผลักดันภายนอกอย่างเดียวนำมาพัฒนากระบวนชีวิตให้เป็นที่ต้องการ</p> <p>๔. กระบวนชีวิตว่าดำเนินไปเพราะแรงผลักดัน เพราะชีวิตดำเนินไปโดยแรงผลักดันดังกล่าวนี้ ชีวิตจึงไม่เป็นอิสระโดยประการหนึ่งทั้งปวง</p>	<p>๑. กระบวนชีวิตของมนุษย์เป็นเพียงธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งธรรมชาติ นั้น มีทั้งสสารและไม่ใช่อสสาร นั่นก็คือ มีรูปและนามนั่นเอง</p> <p>๒. กระบวนชีวิตของมนุษย์ เป็นองค์ประกอบของสิ่งต่างๆรวมกันเข้า สิ่งต่างๆนั้น มีทั้งสสาร (รูป) และสิ่งที้นอกเหนือจากสสาร (นาม) ด้วย</p> <p>๓. กระบวนชีวิต เป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขหรือพัฒนาได้ โดยเหตุปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน นั่นก็คือแรงผลักดันจากภายนอก (ปรโตโมสะหรือกัลยาณมิตร) และแรงผลักดันอันเกิดจากภายใน หรือเป็นแรงผลักดันภายใน (โยนิโสมนสิการ) ประกอบกัน</p> <p>๔. กระบวนชีวิตว่าดำเนินไปเพราะเหตุปัจจัย แต่ถ้ารู้แจ้งแทงตลอด ในความเกิดความดับของเหตุปัจจัยเหล่านั้น หรือในกฎปฏิจจสมุปบาท กระบวนชีวิตก็ เป็นอิสระได้</p>

ตารางที่ ๒ ภาวะบวชชีวิตเป็นไปตามเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย

จักรกลนิยม	พุทธปรัชญาเถรวาท
<p>๑. ภาวะบวชชีวิตว่า เดินไปบนเงื่อนไข เงื่อนไข นั้น มีเพียงเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยภายนอก เท่านั้น ที่เป็นตัวการ ผลักดันให้ชีวิตเป็นไปใน รูปแบบต่าง</p> <p>๒. ภาวะบวชชีวิต อยู่ภายใต้ของอิทธิพลของเหตุ ปัจจัยหรือเงื่อนไขต่างๆ ที่เป็นเพียงสสารและ ปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้น สสารเท่านั้นมี อิทธิพลต่อภาวะบวชชีวิต</p>	<p>๑. ภาวะบวชชีวิตว่า เดินไปบนเงื่อนไขหรือเหตุ ปัจจัย เหตุปัจจัยเหล่านั้นมีทั้งภายนอก ซึ่ง บางครั้งก็เรียกว่า ปรโตโมสะบ้าง มิตรบ้าง และ เหตุปัจจัยภายใน ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า โยนิโส มนสิการบ้าง สัมมาทิฏฐิบ้าง</p> <p>๒. ภาวะบวชชีวิต อยู่ภายใต้ของอิทธิพลของเหตุ ปัจจัยหรือเงื่อนไขต่างๆ ทั้งที่เป็นสสาร ปรากฏการณ์ของสสาร (รูป) และที่ไม่ใช่สสาร (นาม) ทั้งรูปและนามล้วนมีอิทธิพลต่อภาวะบวช ชีวิตทั้งนั้น</p>

ตารางที่ ๓ การสร้างเหตุปัจจัยต่อการกระทำ

จักรกลนิยม	พุทธปรัชญาเถรวาท
<p>การกำหนดทิศทางหรือวางทิศทางให้แก่ ภาวะบวชชีวิตนั้น มุ่งเป้าไปที่เหตุปัจจัยหรือ เงื่อนไขต่างๆเป็นสำคัญ อันเป็นกรรมพันธุ์หรือ สภาพร่างกายให้มีความเหมาะสมกับเป้าหมายที่ พึงประสงค์</p>	<p>การกำหนดทิศทางหรือวางทิศทางให้แก่ ภาวะบวชชีวิตนั้น มุ่งเป้าไปที่เหตุปัจจัย ทั้งที่เป็น สภาพร่างกาย (รูป) และสภาพจิตใจ (นาม) ด้วย ให้มีความอำนวยการต่อภาวะบวชชีวิตที่ต้องการ ภาวะบวชชีวิตจึงจะก้าวไปสู่ทิศทางที่ประสงค์</p>

ตารางที่ ๔ การพัฒนาชีวิตบนเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย

จักรกลนิยม	พุทธปรัชญาเถรวาท
การพัฒนาชีวิต เป็นการพัฒนาเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย ให้เจริญขึ้น ถ้าเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย ดี พร้อม กระบวนการชีวิตก็จะดำเนินไปในทิศทางที่ดีได้ นั่นก็คือ การสร้างกรรมพันธุ์ อันเป็นเงื่อนไขของกระบวนการชีวิต ให้มีความเจริญ โดยอาศัยการลงโทษและการให้รางวัล ช่วยเกื้อหนุนด้วย	การพัฒนาชีวิต เป็นการพัฒนาเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย ถ้าเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย ดี พร้อม กระบวนการชีวิตก็จะดำเนินไปในทิศทางที่ดีได้ นั่นก็คือ การสร้างองค์ธรรมในปัจจุสมุปบาทหรือนามรูปนั้น ให้เป็นไปในทิศทางที่จะดับทุกข์ โดยอาศัยกัลยาณมิตรหรือสัตบุรุษและโยนิโสมนสิการหรือหิริ โสณัฐพะช่วยเกื้อหนุนด้วย

๔.๕ ทศนะวิจารณ์ของผู้วิจัย

ในการศึกษางานวิจัยครั้งนี้ สิ่งที่สังเกตเห็นหรือรู้ได้ ก็คือแนวความคิดของชาวจักรกลนิยม ไม่ว่าจะเป็นการประเมินการมองชีวิต การพัฒนาชีวิต ทั้งหมดนั้น เป็นการแสดงให้เห็นเพียงสสารหรือวัตถุเท่านั้น ที่ออกมาในรูปแบบแห่งความสัมพันธ์ ทำเป็นกระบวนการชีวิตทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็สิ่งที่คนเราแสวงหาหรือความต้องการ ล้วนเป็สิ่งที่เนือองอยู่ด้วยวัตถุหรือสสาร ด้วยเหตุนี้ถ้าสังคมนำแนวความคิดนี้ไปพัฒนาในสังคมนั้นๆหรือนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาของประเทศนั้นๆ หรือสังคมนั้นๆ น่าจะมีปัญหาเกิดขึ้น เพราะการพัฒนาทางด้านวัตถุจะเจริญได้ดี แต่ที่น่าเป็นห่วง ก็คือปัญหาการแย่งชิง วัตถุมาเป็นของส่วนตัว อาจจะมีการเอาเปรียบกันเป็นอย่างมาก เพราะต่างคนก็แสวงหาวัตถุและเพื่อตัวเอง บุคคลที่มีอำนาจ มีความฉลาดมาก ก็จะเอาเปรียบคนที่โง่ และอยากจนได้ง่าย ถึงจะมีการลงโทษอย่างไรก็ตาม คงไม่สามารถแก้ปัญหาได้หมด การที่บัณฑิตประเทศต่างๆในโลกมีคุก มีการลงโทษ มากมายอย่างปัจจุบันนี้ กับไม่ทำให้ปัญหาสังคมหรือปัญหาโลกดลดได้เลย ปัญหาหนึ่งนั้น อาจเป็นเพราะแนวความคิดนี้ ถูกนำไปใช้มากก็เป็ได้ โดยเฉพาะในสังคม ธุรกิจ เศรษฐศาสตร์หรือแม้แต่ในวงการเมืองเอง

แต่สำหรับพุทธปรัชญา มองชีวิตเป็นความสัมพันธ์เช่นกัน แต่เป็นการสัมพันธ์ของสสาร (รูป) และ สิ่งที่ไม่ใช่สสารด้วย (นาม) ความสัมพันธ์ของปัจจัยภายนอกและภายใน ชีวิตจึงต้องมีทั้ง วัตถุโดยเฉพาะปัจจัย ๔ เพื่อเลี้ยงร่างกายให้มีชีวิตอยู่ได้และการมีจิตที่อบรมดี ด้วยเหตุนี้ในการพัฒนาสังคมจึงต้องมีทำให้ร่างกายส่วนที่รูปอยู่ได้อย่างผาสุกเหมาะแก่การใช้งานและการพัฒนาจิตใจให้เกิดความเมตตา เห็นอกเห็นใจซึ่งกัน ซึ่งเริ่มด้วย หิริ โอตตปปะ สละความเห็นแก่ตัว

ออกไป เพราะตัวเราเองหรือสิ่งทั้งหลาย ล้วนอาศัยซึ่งกันและกัน จะเห็นแก่ตัวอย่างเดียวไม่ได้ เพราะจะทำให้ความสัมพันธ์ของสิ่งต่างขาดลง ปัญหาต่างก็จะเกิดขึ้น เพราะสิ่งที่เนื่องกันเหล่านั้น ถูกต่างคนต่างทำลาย ด้วยเหตุนี้ ตามหลักปฏิจสมุปบาทจึงไม่น่าจะทำให้สังขมมีปัญหาได้ ถึงจะมี ก็น่าจะมีน้อยที่สุด

อีกประเด็นหนึ่ง ตามพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ถ้าหากมนุษย์ยังไม่สามารถตัดกระแส ปฏิจสมุปบาทสายเกิดทุกข์ได้แล้ว จิตก็ไม่มีทางที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ไปได้ เมื่อไม่พ้นจากทุกข์แล้ว มนุษย์ก็ย่อมจะมีปัญหาเป็นธรรมดา ไม่มากก็น้อย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา งานวิจัยแนวความคิดที่เกี่ยวกับกระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยม และตามพุทธปรัชญาเถรวาท สามารถสรุปได้ ดังนี้

๕.๑.๑ กระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยม

จักรกลนิยม หมายถึง การที่สิ่ง ๆ หนึ่งเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงไป ไม่ใช่เพราะทุกสิ่งกำลังดำเนินไปอย่างมีจุดหมาย แต่เป็นเพราะว่า มีสิ่งภายนอกตัวมันมา “ผลัก” ให้มันเป็นไปเช่นนั้น และจำต้องเป็นไปเช่นนั้นจะเป็นอื่นไปไม่ได้ เราเรียกการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ว่า “การเปลี่ยนแปลงแบบจักรกล”

จักรกลนิยมเชื่อว่า ทุกสิ่งดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว ยิ่งเรามีความรู้ในกฎเกณฑ์นั้น ๆ มากขึ้นเท่าใด เราก็จะยังสามารถคาดหมายเหตุการณ์ล่วงหน้าได้เท่านั้น ปรากฏการณ์ในอนาคตก็จะไม่ใช่ของใหม่ แต่จะเป็นภาพที่เราสามารถมองเห็นได้ในปัจจุบัน ไม่มีอะไรใหม่เกิดขึ้นในโลก ไม่มีอะไรสูญไป มีแต่การเคลื่อนไหวของอนุภาคเล็กๆ ที่กระทบกระทั่งกันแล้วก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงและการดับของทุกๆ สิ่ง ฉะนั้น ความเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย เป็นเพียงการเคลื่อนไหวของอะตอมหรืออนุภาคเล็กๆ เท่านั้น

สำหรับกระบวนการชีวิตนั้น จักรกลนิยมถือว่า เป็นเพียงธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ไม่มีอำนาจไหนๆ ที่นอกเหนือจากธรรมชาติจะมาบังคับหรือบันดาล ชาวจักรกลนิยมถือว่า มนุษย์หรือกระบวนการชีวิต เป็นเพียงปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่เกิดขึ้นและเป็นไปโดยอาศัยสิ่งต่างๆ หรือเงื่อนไขต่างๆ กระบวนการชีวิต เกิดขึ้นเพราะเงื่อนไขหลายอย่างรวมตัวกันและเป็นไปเพราะเงื่อนไขต่างๆ ที่ทำให้ต้องเป็นไปอย่างนั้นๆ กระบวนการชีวิตของมนุษย์เกิดขึ้นเพราะการรวมตัวกันของธาตุต่างๆ และถูกเงื่อนไขทั้งหลายผลักดันให้เป็นไปอย่างนั้นๆ เงื่อนไขต่างๆ เหล่านั้นเองที่เป็นตัวกำหนดกระบวนการชีวิต กระบวนการชีวิตของมนุษย์ดำรงอยู่ในฐานะของความสัมพันธ์ เมื่อเงื่อนไขทั้งหลายยังสัมพันธ์กัน กระบวนการชีวิตก็ยังคงดำรงอยู่ แต่เมื่อใดเงื่อนไขทั้งหลายเหล่านั้น ไม่สัมพันธ์กัน ขัดแย้งกันหรือแตกสลายไป กระบวนการชีวิตก็จะสลายไป กระบวนการชีวิตของมนุษย์ สามารถแก้ไขหรือพัฒนาให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ โดยการพัฒนาเงื่อนไขเหล่านั้นให้หนุนกระบวนการชีวิตเป็นไปตามที่ต้องการนั่นเอง

จึงสรุปได้ว่า ภาวะบวณชีวิตนั้น จักรกลนิยมถือว่า ไม่ต่างอะไรจากวัตถุ ภาวะบวณชีวิต เป็นเพียงเครื่องจักรกลที่ละเอียด ยากที่จะเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง ภาวะบวณชีวิตต้องดำเนินไปตามแรง ผลัก อันมีอุปนิสัยและค่านิยมเป็นเป็นเครื่องหนุน สิ่งแวดล้อมเป็นตัวหล่อหลอม ภาวะบวณชีวิต รวมถึงการกระทำของมนุษย์ จึงขาดความเป็นอิสระอย่างสิ้นเชิง ดำเนินไปเพื่อความอยู่รอดเป็นหลัก คุณค่า ความดี ความชั่ว เป็นเพียงกลอุบายเพื่อให้คนดำเนินอยู่ในกรอบไม่ก่อความวุ่นวายเพื่อ ป้องกันไม่ให้ตัวเองเดือดร้อน

๕.๑.๒ ภาวะบวณชีวิตตามพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาท มองการเกิด การดำเนินไปและการดับลงของภาวะบวณชีวิต ใน ลักษณะแห่งความสัมพันธ์กันเป็นห่วงโซ่ เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกัน ในรูปของ วงจร กล่าวคือ ความเป็นกฎปฏิบัติสมุปบาทนั่นเอง ไม่มีส่วนไหนเป็นปฐมหรือปฐมเหตุ เพราะ ภาวะบวณชีวิตเป็นภาวะบวณธรรมของปฏิบัติสมุปบาท ที่สัมพันธ์กันไม่มีต้น ไม่มีปลาย หรือกล่าวได้ว่า ภาวะบวณชีวิตคือปฏิบัติสมุปบาทที่ประกอบด้วยรูปนาม ซึ่งรูปนามนี้จะเกิดขึ้นและดับลง ก็ไม่ นอกเหนือจากกฎปฏิบัติสมุปบาท

จึงสามารถสรุปได้ว่า ภาวะบวณชีวิตจึงคือปฏิบัติสมุปบาท ปฏิบัติสมุปบาทก็คือภาวะบวณชีวิต การพัฒนาหรือแก้ไขภาวะบวณชีวิต ให้เป็นในทิศทางที่พึงปรารถนา ต้องดำเนินไปตาม กฎปฏิบัติสมุปบาท นั่นคือ ภาวะบวณชีวิตจะดีหรือร้าย เป็นอิสระหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับกฎปฏิบัติสมุปบาทนั่นเอง

๕.๑.๓ ความเหมือนและความต่างในภาวะบวณชีวิตของทั้ง ๒ แนวความคิด

๑) ลักษณะและขอบเขตของภาวะบวณชีวิต

ภาวะบวณชีวิตของมนุษย์เป็นเพียงธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ เกิดขึ้นโดย ธรรมชาติ เป็นไปตามเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยต่างๆที่ทำให้เป็นเช่นนั้นๆ ชีวิตดำรงอยู่ในสถานะ ความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยต่างๆ การแก้ไขหรือพัฒนาภาวะบวณชีวิตก็ดำเนินไปตามเงื่อนไขหรือ เหตุปัจจัยต่างๆเหล่านั้น

อย่างไรก็ตาม สำหรับจักรกลนิยมแล้ว ธรรมชาติ เงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยต่างๆที่เป็นตัว ภาวะบวณชีวิต เป็นตัวผลึกภาวะบวณชีวิตให้เป็นอย่างต่างต่างนั้นมีเพียงสสารเท่านั้นเอง แต่สำหรับพุทธ ปรัชญาเถรวาทแล้วมีทั้งที่เป็นสสารและสิ่งที่มีชีสสารซึ่งเรียกว่านามรูปหรือกายกับใจ

๒) ภาวะบวณชีวิตเป็นไปตามเงื่อนไข

ภาวะบวณชีวิตเดินไปตามเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัย ภาวะบวณชีวิตทุกอย่าง ต้องเป็นไปตาม เงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยที่ทำให้เป็น เงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเป็นตัวกำหนดภาวะบวณชีวิต ภาวะบวณ ชีวิตจะดีหรือร้าย ชีวิตจะก้าวไปทิศทางใดล้วนเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเป็นตัวกำหนด

สำหรับจักรกลนิยมแล้ว เจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยที่กำหนดกระบวนการชีวิตนั้น มีเพียงเจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นเพียงสสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้นเอง แต่พุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว เจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยนั้น มีทั้งภายนอกและภายใน มีทั้งสสารและสิ่งที่ไม่ใช่สสาร

๓) การสร้างเหตุปัจจัยต่อกระบวนการกระทำ

กระบวนการชีวิตจะดำเนินไปในทิศทางใด สิ่งสำคัญล้วนอยู่ที่เหตุปัจจัยหรือเจื่อนใจ ด้วยเหตุนี้การกำหนดเหตุปัจจัยหรือสร้างเหตุปัจจัยให้แก่กระบวนการชีวิตจึงมีความสำคัญที่สุด หมายความว่า เมื่อต้องการให้กระบวนการชีวิตเป็นไปในทิศทางใด ก็จงสร้างเหตุปัจจัยผลักดันให้กระบวนการชีวิตดำเนินไปในทิศทางนั้น

อย่างไรก็ตาม สำหรับจักรกลนิยม การสร้างเหตุปัจจัยนั้น มุ่งเป้าหมายไปที่เจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยภายนอกที่เป็นเพียงสสารหรือวัตถุเท่านั้น แต่พุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว การสร้างเหตุปัจจัยนั้น มุ่งเป้าหมายไปที่เจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยทั้งภายนอกและภายในทั้งที่เป็นรูปและนาม

๔) การพัฒนาชีวิตบนเจื่อนใจหรือเหตุปัจจัย

การพัฒนาชีวิตก็คือ การพัฒนาเจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยเหล่านั้นให้เป็นเจริญหรือเป็นไปในทิศทางที่ต้องการ นั่นเอง ถ้าเจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยเหล่านั้น ดี พร้อม กระบวนการชีวิตก็จะดำเนินไปในทิศทางที่ดีได้ แต่ถ้าเจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยเหล่านั้น ไม่ดี ไม่พร้อม กระบวนการชีวิตก็จะดำเนินไปในทิศทางที่ไม่ดี

การพัฒนาชีวิตบนเจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยนั้น สำหรับจักรกลนิยมแล้ว มีเพียงการพัฒนาเจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยภายนอกที่เป็นเพียงกรรมพันธุ์เท่านั้น แต่สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว ต้องพัฒนาเจื่อนใจหรือเหตุปัจจัยนั้นทั้งภายนอกและภายใน ทั้งรูปและนามหรือกายและจิตไปพร้อมๆกัน จึงจะเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ได้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษางานวิจัยครั้งนี้ สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยสังเกตเห็น ก็คือ ทั้ง ๒ แนวความคิด ล้วนเป็นแนวความคิดหรือหลักการในการแก้ปัญหาชีวิต ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษากระบวนการชีวิตทั้งหมดในวงกว้าง ด้วยเหตุนี้ ถ้ามีผู้วิจัย นำประเด็นเฉพาะ ปัญหากระบวนการชีวิตแง่มุมใด แง่มุมหนึ่ง ไปวิจัยต่อก็คงจะเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิตติ บุญเจือ. สารานุกรมปรัชญา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

_____ . แก่นปรัชญากรีก. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชพิมพ์, ๒๕๒๐.

_____ . ปรัชญาประชาชนบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดับเบิลเดย์, ๒๕๔๓.

คณะอาจารย์ คณะวิทยาศาสตร์. วิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘.

จารุณี วงศ์ละคร. ปรัชญาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๓. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.

ชัยวัฒน์ อุตพัฒนา. ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหงพิมพ์, ๒๕๔๔.

ดร.พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. พระพุทธศาสนากับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม. พิมพ์ครั้งที่

๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาฯ, ๒๕๔๔.

ดร. ชีระ อาชวเมธี. ปรัชญาจิตวิทยา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

ดร.ไชย ณ พล. พระไตรปิฎกฉบับพิเศษ ธรรมชาติ ธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง. กรุงเทพฯ : สถาบัน

ธรรมาธิปไตย, (ม. ป. ป.).

ชีระ อาชวเมธี, ปรัชญาจิตวิทยา. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑

นายแพทย์ สุวัฒน์ จันทร์จำนง. ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา. กรุงเทพฯ : สุขภาพ

ใจ, ๒๕๔๐.

บรรจบ บรรณรุจิ. ปฏิจักษ์อุปบาท กระบวนธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

ธรรมสภา, ๒๕๓๕.

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ :

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓.

พระราชวรมุนี (ประยูร ฐมมจิตโต). ปรัชญากรีก ป่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

- กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔.
- พระราชวรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต). **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔.
- พุทธทาสภิกขุ, **ปฏิจสงมุปบาทจากพระโษษฐ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : คณะธรรมทาน ไชยาพิมพ์, ๒๕๒๔.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระมหาประยูร ธรรมจิตโต “พุทธปรัชญาเถรวาท”, **ปรัชญาบูรพาทิศ**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พร รัตนสุวรรณ. **พุทธวิทยา (เล่ม ๑ และ ๒)**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ, ๒๕๓๗.
- พุทธทาสภิกขุ. **ปฏิจสงมุปบาทจากพระโษษฐ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕.
- _____ .**ธรรมในฐานะเป็นเครื่องสร้างคน สร้างชาติ และสร้างโลก**. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครูสภา, ๒๕๑๓.
- _____ . **อิทัปปัจจยตา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕.
- _____ . **ขุมขุมปาฐกถา ชุด พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.
- _____ . **ตามรอยพระอรหันต์**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- มาลี ศรีเพชรภูมิ. **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. เพชรบุรี : สหวิทยาลัยทวารวดี, ๒๕๓๖.
- มานพ นักการเขียน. **พระพุทธศาสนากับโลกปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาฯ, ๒๕๔๔.
- รศ.ชัยวัฒน์ อัดพัฒน. **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ 2**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.
- วิธาน สุชีวกุปต์. **อภิปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหงพิมพ์, ๒๕๔๖.
- วิโรจน์ นาคชาติ. **ปรัชญาจิต**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.
- วิทย์ วิศทเวทย์. **จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : อักษร

เจริญทัศน์พิมพ์ (ม. ป. ป.)

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ :

อักษรเจริญทัศน์พิมพ์, ๒๕๒๐.

ศรีเรือน แก้วกังวาน. **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : หอมชาวบ้านพิมพ์,

๒๕๔๔.

สถิต วงศ์สวรรค์. **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : อักษรพิทยาพิมพ์, ๒๕๔๓.

สุภญาณ ศิษะญาโณ. **โลกความรู้ พัฒนาการทางปัญญาของมนุษย์ชาติ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เคล็ด

ไทย, (ม. ป. ป.)

สุนทร ณ ริงลี. **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **คู่มืออภิปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๔๖.

อมร ไสภณวิเศษฐวงศ์. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหงพิมพ์, ๒๕๒๐.

อุบลรัตน์ เฟื่องสถิต. **จิตวิทยาการเรียนรู้**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย

รามคำแหง, ๒๕๔๗.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **คู่มืออภิปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๔๖.

G.T.W. Patrick. **ปรัชญาเบื้องต้น**. แปลโดย กิรติ บุญเจือ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนา

พานิช, ๒๕๒๑.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

นางสาวภัทราภรณ์ มูลสวัสดิ์. “แนวความคิดแบบธรรมชาตินิยมในพุทธปรัชญา”. วิทยานิพนธ์

อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

นายโสภณ ศรีกฤษดาพร. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา”.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๒๗.

พระมหาสมบุญรณ์ พรธรรณา. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการ

พัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา

บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระสมเกียรติ ปริณญาโณ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตถตาในทรรสนะของพุทธทาส

ภิกขุ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ

Darrow. C. **A Modern Introduction to Philosophy**. New York: Free Press, 1965.

Dempier William.. **A History of Science**. Cambridge: Cambridge University Press, 1936.

Fullers/Mc Murrin. **A History of Philosophy**. New Delhi: Oxford and IBH Publishing, 1976.

Feibleman James K. **Understanding Philosophy**. London: Souvenir Press. LTD, 1999.

Hobbes Thomas quoted in Castell. A, **An Introduction to Modern Philosophy**. Penguin Books.
Macmillan, 1943.

Hobbes Thmas. quoted in Castell. A. **An Introduction to Modern Philosophy**. Macmillan
England : Penguin Books, 1943.

Masih Y.. **A Critical History of Western Philosophy**. New Delhi: D. K. Fine Art Press, 1994.

Russell. B. **History of Western Philosophy**. London: Goerge Allen and Unwin, 1947.

Raju P. T.. **Introduction to Comparative Philosophy**. Delhi: Bharatiya Vidaya Prakashan, 1997.

Skinner B. F.. **Science and Human Behavior**. New York: Free Press, 1853.

Skinner B. F.. **Science and Human Behaviour**. New York: Free Press, 1953.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	พระพรสุข จิตฺตมฺ โม (พิมมะจักร)
ชาติภูมิ	เกิดวันศุกร์ที่ ๓๑ เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ ณ บ้านยางคำ อำเภอไชยบุรี จังหวัดสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
อุปสมบท	บิดาชื่อ นายอำ พิมมะจักร มารดาชื่อ นางภูทร พิมมะจักร วันที่ ๖ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ณ พัทธสีมาวัดไชยะภูมิ อำเภอคันทะบูลี จังหวัดสุวรรณเขต โดยหลวงพ่อ วร เป็นพระอุปัชฌาย์
การศึกษา	ปริยัติสามัญที่สำนัก วัดไชยภูมิ พุทธศาสตร์บัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น นักธรรมเอก สำนักเรียนวัดศรีปิ่นเงิน จังหวัดเชียงใหม่
ปัจจุบัน	วัดสันติธรรม บ้านขามงอย อำเภอไชยเชษฐา จังหวัดเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โทร.๐๘-๐๑๒๐-๕๐๐๗, ๐๐๕๘๕๖๒๐๓๓๗๔๔๐๕.